BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
17 H
24

XXVIII. 1. 15
K. 2.

DE VNIGENITI FILII DEI EXISTENTIA,

Inter ERASMVM IOHANNIS, & FAVSTVM SOCINVM

Diſputatio,

A SOCINO *iam ante decennium ex ipſius Era-ſmi ſcripto, & ſua ad illud reſponſione com-poſita & conſcripta:*

Nunc tamen primùm typis ex-cuſa.

Gal. 4. v. 8.
Vbi venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum factum ex muliere, fa-ctum ſub Lege.

Ex libris joannis Clerici

Anno CIƆ. IƆ. XCV. menſe Iunio.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

AD
HIERONYMVM MOSCOROVIVM VIRVM CLARISSIMVM,
FAVSTI SOCINI
In ſuam cum Eraſmo Iohannis Diſputationem
PRAEFATIO.

QVANTOPERE *vera exaltationis hominis Ieſu Chriſti cognitio, ad claram ipſius Chriſtianæ religionis notitiam, ſit neceßaria, tibi, Hieronyme Moſcoroui, viro tam ſolida atque erudita pietate præſtanti, incompertum eße nequit. Mihi quidem id adeò exploratum eſt, vt huiuſce rei, aliqua ſaltem ex parte, ignorationem, maximorum errorum inter eos, qui Chriſti nomen ſunt profeßi, diutißimè caußam fuiße, hodieq; eße, affirmare nõ dubitem. Tantæ autem ac tam pernicioſæ ignorationis origo & caput, eſt ac fuit ſemper, de exiſtentia vnigeniti filij Dei non rectè ſentire, atque opinari, ante conceptum ex ſpiritu ſancto & natum ex virgine Ieſum Nazarenum, iam reipſa ac*

perfectè Dei filium vnigenitum extitiſſe; qui, videlicet, vel ex ipſa eſſentia Dei patris genitus, vel ex nihilo, antequam aliud quidquam crearetur, ab ipſo Deo creatus ſit, & ſuo tempore humanam naturam aſſumpſerit, vel hominem, ſiue, vt alij loqui malunt, humanum corpus ſeu carnem induerit. Atque, vt nunc nihil de ijs dicam, qui, propterea Ieſum Nazarenum vnigenitum Dei filium eſſe, ſunt arbitrati, quòd is naturâ diuinâ conſtet ex ipſa Dei patris eſſentia genitâ, quæ humanam naturam aſſumpſerit, quorum ſententiam ſacris teſtimonijs confirmari non poſſe, ſatis iam noſtrorum hominum publicè editis ſcriptis demõſtratum eſſe videtur; de ijs aliquid hîc attingam, contra quorum ſententiam vix quidquam nominatim hactenus noſtri homines in publicum ediderunt: de ijs, inquam, qui Arrij ſimiles eum'ue imitati, Ieſum Nazarenum ſubſtantiam quandam ſpiritalem primam omnium diuinitus creatam, eſſe ſtatuunt, quæ humanum corpus ſeu carnem induerit. Hi enim maximè hominis Ieſu Chriſti exaltationem obſcurãt, vel potiùs penitus tollunt; cum vix ac ne vix quidem concedant, Ieſum Chriſtum verum eſſe vel vmquam fuiſſe hominem; quippe qui vel nullam aliam animam, præter ſubſtantiam iſtam ſpiritalem humanâ animâ multò excellentiorem, ei tribuant: vel certè mentis ſeu intellectus humani loco eam in ipſo eſſe velint. Viderunt nempe iſti (id quod plerique alij non vident) nullo pacto fie-

ri poſſe, vt duæ diuerſæ naturæ, quarum vtrauis per ſe ſubſiſtere poſſit & perſonam conſtituere, ita ſimul iungantur, vt vnam tantùm perſonam conſtituant: præſertim de qua interim tamen eſſentialiter vtrauis per ſe ipſarum naturarum verè ac propriè prædicetur. Quare, cum pro conceſſo ſumant (quod etiam veriſſimum eſt) in Chriſto Ieſu vnam tantùm eſſe perſonam, cumq; in eo filium Dei vnigenitum agnoſcant, quem perſonam eſſe certum eſt, & cuius per ſe naturam nihil cum humana natura commune habere, ipſi autumant; neceſſe habuerunt veram naturam humanam a Chriſto Ieſu excludere (quippe quæ per ſe perſonam conſtituere ſit apta) ac ſentire, Chriſtum reuera & eſſentialiter hominem non eſſe, aut dici poſſe: ſed tantùm, quatenus verum humanum corpus induit. En quò tandem perducat ſententia iſta de vnigeniti filij Dei, ante Ieſum Nazarenum ex virgine natum, exiſtentia; vt, ſcilicet, non modò admirabile atque omnium excellentiſſimum atque humano generi ſaluberrimum Dei opus in Ieſu Chriſto homine ad ſui æqualitatem euehendo obſcuretur, ſed Ieſus Chriſtus verus eſſe homo negetur: id eſt, ipſa ſalutis noſtræ æternæ ratio funditus propemodum euertatur, & ſapientiſſimum, in via nobis ad immortalitatem tradenda ac commonſtranda, ipſius Dei conſilium pæne irritum reddatur. Eſt tamen, quòd iſtorum miſereamur, quos in tam pernicioſum errorem ſententia iſta

induxit; cum non pauca extent ſacra teſtimonia, quæ hominibus imperitis & parum firmis videri poſſint eam continere. atque adeò curandum nobis eſt, vt eiuſmodi locorum verus ſenſus, ſatis licèt ijs, qui mentis oculos diuinis rebus cernendis aptos habent, per ſe clarus & apertus, iſtis etiam explicetur, & pateſiat: aut ſaltem oſtendatur, multùm abeſſe, vt ex illis ſententia iſta elici debeat. Ego ſanè, pro virili parte, id præſtare iamdiu ſum conatus: præcipuè verò in diſputatione quadam inter Eraſmum Iohannis, & me, ex ipſius Eraſmi ſcripto quodam, & mea ad ipſum reſponſione, a me olim compoſita & cõſcripta. Anni enim ſunt circiter vndecim, cum Eraſmus ipſe Iohannis vir eruditus & in ſacris litteris haud mediocriter exercitatus, qui nunc Claudiopolitanæ eccleſiæ in Tranſiluania eſt paſtor, Cracouiam primùm, vt arbitror, veniens, a noſtris hominibus petijt, vt ſibi liceret coram ipſis explicare argumenta quædam, quibus a ſententia noſtra de nullo reipſa, ante hominem Ieſum Nazarenum ex Maria virgine natum, vnigenito Dei filio, amplectenda abſterreretur, & in ſua huic planè contraria retinenda confirmaretur, licèt alioqui nobiſcum de vno tantùm Deo, Domini noſtri Ieſu Chriſti patre, conſentiret: atque vt ſimul quæ a nobis ad iſta argumenta reſponderentur, audire poſſet, eaque, quatenus opus eſſe ſibi videretur, refellere. Annuerunt fratres; & ex ipſius Eraſmi voluntate, vni ex

ipſorum

ipſorum numero nominatim prouinciam ad eius argumenta coram alijs, qui adfuturi erant, reſpõdendi demandarunt. Is autem vnus ipſe fui. Itaque biduo amanter & placidè diſputauimus, me ſingulatim atque ordine ad omnia, quæ Eraſmus afferebat, reſpondente: tametſi meæ roſponſiones Eraſmo nequaquam probari poterant. Haud ita multò poſt, cum Eraſmus Cracoviæ adhuc hæreret, ego verò tunc temporis ruri habitarem, miſſum eſt ad me, vel ab ipſo Eraſmo (nam non ſatis memini) vel certè ipſo Eraſmo id curante, eius ſcriptũ, in quo noſtræ diſputationis capita ſe complexum fuiſſe, profitebatur. Quo perlecto, cum animaduertiſsem, non ſolùm (quod ipſemet ingenuè ad finem ipſius ſcripti fatebatur) multa, quæ a me dicta fuerant, ab Eraſmo omiſſa fuiſſe, ſed etiam nonnulla ex ijs, quæ non omiſerat, parum rectè expoſita, & ſimul poſtmodum reſciuiſſem, Eraſmum aliquot exempla iſtius ſui ſcripti ad varios in varijs locis degentes amicos ſuos miſiſſe; decreui ſcripto ſimiliter ea omnia refellere, quæ ipſe Eraſmus ſe dicentem in ſuo ſcripto faciebat. quod etiam breui perfeci; & ſcriptum meum ad ampliſſimum virum Andream Dudithium, multiplici ac varia eruditione inſignem & vtriusque noſtrûm amantiſſimum, miſi: rogans, vt, eo accuratè perlecto, illud quàm primùm ad ipſum Eraſmum Iohannis, qui iam Cracouiâ, aliò diſceſſerat, tranſmittere vellet. id quod, licèt non tam ci-

tò, vt voluiſſem, ab ipſo tamen factum fuiſſe, poſtea certò cognoui. Ad hoc ſcriptum meum nihil vmquam, quod ſciam, Eraſmus reſpondit. Tantùm (vt quidem audiui) profeſſus eſt, ſe, eo lecto, multò magis in ſua ſententia confirmatum fuiſſe. Ex quo ſummum me deſiderium cepit hanc noſtram diſputationem in lucem emittendi; vt, ſcilicet, quando hic labor meus nihil apud ipſum, cum quo diſputabam, profeciſſet; tentarem an apud aliọs aliquid proficere poſſet: & rem totam piis atquè eruditis hominibus dijudicandam proponerem; vt, ex vtracumque parte ſtaret veritas, ea tandem obtineret. Verùm huic meo deſiderio ſatisfaciendi nullam antehac facultatem habere potui. Nunc verò (Dei, arbitror, prouidentiâ) cum ea mihi, ne cogitanti quidem, mira quadam ratione data fuerit; nolui occaſionem hanc ſpernere cum iis, qui diuinarum rerum ſcientiæ ſtudio tenentur, hoc, quidquid eſt, communicandi. quòd nimirum id ad ſcientiam iſtam, omnium ſine vlla controuerſia nobiliſſimam & vtiliſſimam, maximè pertinere videatur. Expenduntur ſiquidem in hac diſputatione, vt antea innuimus, & examinantur ſatis diligenter ſacra teſtimonia non pauca, & inde petita argumenta, aliæque rationes, quæ cum ipſis conſentire videntur; ex quibus plurimi in ea opinione confirmantur, Vnigenitum Dei filium aliud quidpiam reuera eſſe, præter hominem Ieſum Nazarenum; ita vt, eâ perlectâ, facilè quiuis,

cilè quiuis, quid de teſtimonijs iſtis ſentiendum ſit, qua'ue ratione ſint explicanda, ſtatuere poſſit. Hoc tantùm non leuiter doleo, quòd ex ipſius Eraſmi Iohannis litteris, quas nuper ad me dedit, intellexi, ipſum grauatè ferre, quòd vtrumque hoc noſtrum ſcriptum in publicum nunc edatur. id enim propediem, vt quidem ſperabam, futurum, iam ipſi ſignificaueram. Voluiſſet ipſe, vt conijcio, priùs ſaltem ſcriptum ſuum accuratiùs recognoſcere. Itaque, ſi id mihi fuiſſet integrum (quamquam propter diſtantiam locorum & alia impedimenta, diu admodum hanc editionem differre opus fuiſſet, & interim fortaſſe huiuſce rei facultas, quæ a multis alijs rebus pendet, aliquo modo mihi perijſſet) facilè hac diſputatione noſtra edenda ſuperſediſſem. Sed, cum ipſius litteræ mihi ſunt redditæ, iam totum opus, præter hunc primum quaternionem, typis excuſum fuerat. Scripſit autem ijſdem in litteris idem Eraſmus, ſe hăc controuerſiam in quodam ſuo ſcripto ſolidè tractaſſe; quippe in quo & ſuam ſententiam aliquot argumentis accuratè expoſitis & confirmatis tuetur, & quæ a nobis obijciuntur ordine refellit. Hoc igitur ſuum ſcriptum, quod ſi ei morem gerere voluiſſem, ſe ſtatim ad me miſſurum pollicebatur, vt refutarem, me conari voluiſſet, & illud vnà cum refutatione mea imprimendum curare. Sed præſtabit, vt ipſe ſcriptum iſtud ſuum edat. ad quod refellendum, ſi ſatis ea non eſſe iudicauero, quæ in

 hac diſputa-

hac diſputatione a me ſunt dicta, paruo labore & ſumptu, Deo dante, quæ deerunt, ſeparato libello addere potero. Satis me officio meo ſatisfeciſſe mihi videbor, cum hîc lectores monuerim (non obſcurè enim id ex ijs, quæ ſuprà dixi, colligi poteſt) quid ipſe Eraſmus de ſuo ſcripto, ad quod in hac diſputatione reſpondetur, ſentiat: illud, videlicet, imperfectum eſſe. verumtamen ſubiungit ipſe, ſe cauſſæ ſuæ tantopere confidere, vt auſit vel iſta ipſa paucula ſua verba cum prolixis noſtrorum hominum commentarijs, quos de Chriſto homine confecerunt, cōmittere. Quocirca doloris, quem ex ipſius litteris me cepiſſe dixi, ex iiſdem litteris non mediocre leuamen ſentio; & ſpero ipſum tandem, quidquid a me factū eſt, boni conſulturum.

Iam verò tibi, Moſcoroui præſtantiſſime, hunc libellum potiſſimùm inſcribere placuit, quòd quamuis, Dei benignitate, noſter iam ſis factus; tamen vix vllum in toto hoc regno nouerim, qui incorruptiùs de hac inter me, & Eraſmum Iohannis controuerſia iudicare queat. Nam non ſolùm ea eruditione atque ingenij ac iudicij acumine polles, quibus pauciſſimi ſunt præditi; ſed tanto animi candore ac ſinceritate præſtas, vt crediderim, facilè fore, vt quicumque te nouerit, ſi inter te, & ipſum aliqua de re contendatur, vbi, quid ipſe pro ſe, aut contra te afferat, rectè cognoueris, te vnum litis veſtræ iudicem libenter ſit conſtituturus. Quid dicam de ſumma tua prudentia ac multarū,

nec ſanè

nec ſanè minimarum, rerum vſu, vnde ad graues controuerſias dirimendas, etiam in ijs, quæ ad ipſa noſtræ religionis dogmata ſpectant, plurimùm adiumenti omnino comparatur? O felicem illum diem, quo te cœtus noſter ſuum eſſe, planè vidit. Nam, vt tu, ex eo tempore, huius mundi illecebris ſpretis, & vanis curis relictis, Dei Chriſtìque ſeruitio te totum conſecraſti, æternæque tuæ ſalutis, a qua alioqui facillimè aberraſſes, certiſſimam viam es ingreſſus; ſic cœtus noſter te tanto viro auctus, iam ſperare meritò potuit, fore, vt alij etiam præſtantes viri, partim exemplo, partim curâ tuâ, ad ipſum ſe aggregent: & ſic tandem aliquando noſtrorum hominum innocentia, & veriſſimæ ac ſolidiſſimæ pietatis ſtudium ijs omnibus innoteſcat, qui, quamuis adhuc nobis infenſi, probi ſunt tamen alioqui homines, & ad veritatem, ſi illis clarè ac ſincerè proponatur, amplectendam apti, quæ illos ab æterna morte atque interitu vindicare poteſt, & ad beatam immortalemque vitam transferre. Neque enim id præcipuè noſtri homines agunt, vt de Dei Chriſtìque eſſentia inexplicabiles & a ſacris litteris abhorrentes ſententiæ ex Chriſtiana republica, quantum ipſi efficere poſſunt, eijciantur, atque adeò inde perpetuò exulent: ſed vt vitæ ex Ieſu Chriſti Domini noſtri præſcripto puritas & ſanctitas, quæ ſola ad æternam vitam eſt via, inter eos, qui nomen ipſius Ieſu Chri- ſti nominant, quos nimis turpe eſt ab iniquitate non recedere, 2. Tim. 2. 19.

non recedere, ita vigeat, vt qui nondum Chriſto nomen dederunt, incipiant admirabundi de Chriſtianæ doctrinæ præſtantia & efficacia ſeriò cogitare, & agnoſcentes, verè inter eos, qui Chriſtiani vocantur, Deum habitare, ad eum ipſum, a quo Chriſtiani nominantur, ad principem, inquam, & auctorem ſalutis æternæ, ab ipſo Deo mortalibus datum & conſtitutum, ex animo conuertantur. Hoc, inquam, præcipuè noſtri homines agunt & curant. & propter hoc vnum, quemadmodum de Dei Chriſtique eſſentia, ſic de alijs non paucis ad Chriſtianam religionem pertinentibus, vt veræ certæque & diuinis teſtimonijs conſentaneæ ſententiæ obtineant, quoad poſſunt, dant operam. Vident enim his contrarias, quæ vbiq; ferme hactenus obtinuerunt, opiniones facilè impedire, quominus quis iſtam, de qua paullo ante dixi, vnicam ſalutis æternæ viam teneat. Cuius rei fidem facere poteſt vita, quam ij, qui Chriſtiani nominantur, vulgò, iam a compluribus ſæculis, ducunt; è quorum numero vix milleſimum quemque reperias, qui verè Chriſtianis moribus ſit aut fuerit præditus. Illud certiſſimum eſſe videtur, nullo modo fieri poſſe, vt cum vera ac plena rerum diuinarum cognitione, quæ paſſim habeatur, tam diu tam exiguus hominum verè piorum ſit numerus. Ea autem de hominum verè piorum numero, qui vel nunc ſit, vel iamdiu antea fuerit, affirmo, quæ omnes veriſſima eſſe, & agnoſcunt & ingemiſcũt:

tot calami-

tot calamitatum grauiſſimarum, quæ Chriſtianum orbem, iam per tot ſæcula, miſerrimè affligunt, cauſam meritò in ipſorum Chriſtianorum vitia ac ſcelera, & qui vbique regnat, luxum & voluptariam vitam conferentes. ita vt nihil frequentiùs audiatur, quàm publicè, & voce, & ſcripto, reprehendi mundoque exprobrari crimina iſta. Sed vix quidquam proficitur, aut proficietur vmquam, vixque a peccati vbique regnantis dominatu illi ipſi, qui Chriſtum Ieſum omnis iuſtitiæ parentem ſe puriùs multò, quàm vulgò fiat, colere profitentur, vindicari poterunt, niſi priùs ſalutis æternæ ratio ac firmamentum dilucidè cunctis appareat. id quod ſine diuinæ maieſtatis, ad quam Chriſtus homo euectus fuit, vera cognitione, vt ab initio attigimus, numquam fiet. Niſi enim, eum ipſum, qui viæ ad æternam ſalutem conſequendam dux nobis ac præmonſtrator fuit, cum communem nobiſcum naturam haberet, & ſine peccato per omnia, vt diuina oracula loquuntur, ſimiliter ac Heb. 4. 15. *nos, tentatus fuiſſet, non modò ad immortalem beatitudinem perueniſſe credamus, verùm etiam ipſius immortalis beatitudinis ijs dandæ, qui ipſum imitati fuerint eiusque dictis paruerint, eosque perpetuò fouendi & ab omnibus malis protegendi, pleniſſimam poteſtatem adeptum fuiſſe, nobis certò perſuadeamus; vix fiet vmquam, vt ſeriò noſtrûm quiſquam reſipiſcat, & viam iſtam nobis præmonſtra-*

præmonſtratam, valde aſperam alioqui naturæque noſtræ inuiſam, ingrediatur ac teneat, ſeſeque ab inueterata peccandi aſſuetudine ad iuſtitiæ opera ex animo ſectanda conuertat. Dux autem viæ iſtius ac præmonſtrator, ex ipſius Dei conſilio, Ieſus Chriſtus homo fuit, nec alius quiſquam; diſertè Paulo apoſtolo conteſtante, vnicum

1.Tim.2.5. eſſe mediatorem Dei & hominum, hominem Chriſtum Ieſum. Quare, iſtum ipſum hominem ad tantam maieſtatem euectum fuiſſe, agnoſcendum nobis eſt. Hoc autem illi demum rectè ac verè facient, qui nullum alium Dei filium vnigenitum, ante, aut præter hunc hominem, agnoſcent. Certiſſimum ſiquidem eſt, Dei filium vnigenitum no-

Ioh.1.18. bis viam iſtam patefeciſſe, & ipſum Deum alioqui inuiſibilem nobis enarraſſe.

Legant igitur, obſecro, æquo animo ij, in quorum manus ea inciderit, hanc diſputationem noſtram; ex qua minimo negotio intelligent, nihil eſſe, cur ſuſpicari quis debeat, aut etiam poſſit, Dei filium vnigenitum ante Ieſum Chriſtum hominem extitiſſe. Tuque, eruditiſſime Moſcoroui, amoris & obſeruantiæ in quem meæ hunc tibi inſcriptum libellum teſtem ac monumentum perpetuò extare velim, quando non ſatis temporis habui, vt tibi eum expendendum antea traderem, ſi quid in eo a me dictum reperies, quod minùs verè aut rectè dictum cenſeas, monere me ſtatim ne graueris; vt

ris; vt quamprimùm id corrigere aliqua ratione poſſim, atque, vt te verè dignus hic meus labor aliquando appareat, nec facilè vmquam intereat, curare. Deus cæleſtibus ſuis donis in dies magis te augeat ac cumulet. Anno a Chriſto nato CIↃ. IↃ. XCV. *die* 16. *menſis Iunij.*

Erratorum quorundam per operarum incuriam in hac Diſputatione admiſſorum correctiones.

Paginâ	Verſu	Errata	Correctiones
5.	22.	*quòa*	*quòd*
8.	9.	*eſſētiae xcel-lentiore*	*eſſentia excel-lentiore*
31.	19.	*afferri*	*afferre*
39.	2.	omnia. Om-*nium*	omnia, Omni-*um*
41.	7.	*declaret*	*declarat*
62.	4.	*potentiali*	*potentialis*
117.	22.	*mortuus*	*mortuum*
147.	10.	*per illuſtrem*	*perilluſtrem*
169.	11.	*&* 20.	*&* 2.
170.	11.	*caſq́;*	*eáq́;*

DISPVTATIO

Inter Eraſmum Iohannis affirmantem, Chriſtum fuiſſe vnigenitum Dei filium, etiam antequam ex virgine naſceretur, & Fauſtum Socinum contrariam ſententiam aſſerentem. Vbi ille argumentantis, hic verò reſpondentis partes perpetuò obtinet.

A Fauſto quidem ſcripta; ſed ita, vt quæ Eraſmum dicentem facit, ſit (idque, quoad eius fieri potuit, ad verbum) quidquid ipſe Eraſmus ſibi attribuit in quodam ſcripto, in quo Diſputationis, quam coram cum Fauſto hac eadem de re habuit, capita exponere conatus eſt. Itaque, etſi vterque ſic loquens inducitur, quaſi res quodammodo agatur; tamen nihil aliud intelligendum eſt, quàm hîc a Fauſto ea omnia refutari, quæ vel ad ſuam ſententiam confirmandam, vel ad contrariam labefactandam in eo ſcripto Eraſmus expoſuit.

ERASMVS IOHANNIS.

PRIMO omnium fateor, me tecum facere in articulo de vno vero Deo patre, nec trinitatem agnoſcere, quamobrem etiam patior perſecutionem a Germanis. Verùm in doctrina de perſona & officio Chriſti ne-

go, me tecum ſentire, quamquam paratus ſim meliora amplecti, & in tuam ſententiam deſcendere, quatenus eam defendere e ſcriptura aduerſus me poſsis. Atque vt tantò rectiùs error mihi eripiatur, omnino neceſſe eſt, vt palàm & ingenuè proferam ea, quibus impedior, quominus tecum faciam. Ita ad rem propiùs accedo, & quatuor rationes, quibus a tua ſententia alienor, & in mea retineor, leuiter attingo.

1. Quarum prima eſt, quòd videatur non parum decedere maieſtati Dei, dum eiuſmodi ei opponitur mediator, qui ſit purus homo, qualem ipſe doces, etſi maioribus, quàm alii, donis ornatum. Contra verò hac re maximè extolli Dei altitudinem, ſi credamus, ad eam non patere aditum, niſi per eiuſmodi mediatorem, qui ſit filius Dei vnigenitus, & creator totius mundi, & omnium angelorum & hominum.

2. Secundò non parum detrahitur Chriſto eiusq; dignitati ſi merus homo habeatur, in quo nil ſit eſſentiale, quod in alio quouis homine non reperiatur, & ſi per eum opera ſolummodo redemptionis peragantur, dignè verò honorari Chriſtum ſi habeatur non ſolum pro filio Mariæ, ſed etiam vnigenito filio Dei, cuius eſſentia longiſsimè excedat claritate & ſplendore omnium angelorum

eſſentiam quantumuis ſpiritualem, quiq; fuerit ante initium rerum omniũ, ac per quem Deus non ſolum redemerit mundum, ſed etiam ex nihilo creauerit.

Tertiò affirmo tuâ ſententiâ non leuiter extenuari beneficium redemptionis, vtpote quod per hominem effici potuerit, cum tamen nihil ſit hoc beneficio maius, maximèq; in hoc elaborandum, vt eius dignitas omnib. modis exaggeretur. Quod ſi quis Chriſtum agnoſcit vnigenitum Dei filium & creatorem mundi, is rapitur in admirationem tam ſtupendi operis, & cogitur fateri, oportere, omnium maximum eſſe beneficium, pro quo obtinendo neceſſe fuerit parentem rerum omnium de cælo deſcendere, hominem induere, & acerbiſsimum mortis ſupplicium ſubire. 3.

Quartò elogia illa magnificentiſsima, quibus ſcriptura inſignit Chriſtum, longè eſſe auguſtiora, quàm vt cadere poſsint in hominem, vt, quòd totum vetus teſtamentum, cuius ſumma eſt dignitas, in hunc vnũ reſpexit, ſacerdotium, regnum, omnisq; ordo prophetarum in Chriſtum quaſi digitum intenderint, quem tanto cum deſiderio omnes patriarchæ, reges, & prophetæ cum tota eccleſia veteris teſtamenti expectarint, de quo Iohannes dicat, dignum ſe non eſſe 4.

cuius ſoluat corrigiam calceamenti, qui a Paulo dicitur imago Dei inconſpicui, primogenitus omnium creaturarum, ſplendor gloriæ Dei, & character ſubſtantiæ eius, in quo habitet omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, per quem omnia ſunt condita, de cuius plenitudine omnes accipiunt, quem angeli adorent Heb. 1. Hæc,inquam,& alia multa, quæ ſcriptura Chriſto tribuit, non quadrant in tam vile ſubiectum, quale a te conſtituitur, & quodammodo coarctanda eſt magnificentia horum encomiorum, quò in Chriſto homine, vtcumque locum habeant. Quod ſi reuera agnoſcimus Chriſtum vnigenitum Dei filium, quem Deus tantis dotibus exornarit, vt per eum & mundum condiderit, & omnia ſua opera exequatur; maieſtatem ſuam hæc elogia retinebunt, & optimè in Chriſtum quadrabunt.

Has quatuor rationes,vt dictum eſt,breuiter attigi, quibus fateor me non parum confirmari in mea ſententia. Verum nolo nunc de his prolixiùs agere,nec magnopere ad eas reſponſum peto. quandoquidem reſtat quinta ratio, quæ præcipuam vim in ſe continet huius controuerſiæ.qua cadente ſimul aliæ omnes cadunt: qua ſtante omnes ſtant, ad quam proponendam me nunc accingo.

FAVSTVS SOCINVS.

QVAMQVAM *non admodum requiris, vt ad quatuor iſtas rationes reſpondeam, tamen, vt, quemadmodum inſtituta diſputatio poſtulat, nihil a te afferatur, ſiue pro tua, ſiue contra ſententiam meam, quod a me non refutetur, eas omnes refellere conabor.*

Quod igitur ad primam attinet, Dico *eam in priore parte ad propoſitam inter nos quæſtionem non facere. Quærimus enim, vtrùm* Chriſtus *fuerit vnigenitus* Dei *filius, nec ne, antequam ex virgine naſceretur, non autem vtrùm fuerit purus homo.* Nihil *autem impedit, quominus* Chriſtus *non fuerit vnigenitus* Dei *filius, niſi poſtquam natus eſt ex virgine, nec tamen ſit aut fuerit vmquam purus homo:* At *enim ais, tu, eum purum hominem fuiſſe doces.* Primùm *non credo me vmquam de* Chriſto *ad iſtum modum locutum eſſe.* Deinde *dico, quidquid ego doceam, hoc extra quæſtionem noſtram eſſe.* Sed *fac præterea, & me docere,* Chriſtum *eſſe purum hominem, & hoc maximè ad quæſtionem noſtram pertinere:* Nego *quidquam vel* Dei *maieſtati decedere, vel abſurdi in eo eſſe, quòd mediator inter* Deum *& nos ſit purus homo.* Id *autem iurè a me fieri ſatis indicat* Paulus, *dum diſertè ait, vnum mediatorem* Dei, *& hominum eſſe hominem* Chriſtum Ieſum. Nam *alioqui hîc ſimplici* Hominis *appellatione non fuiſſet contentus; præſertim, vbi nihil cogebat* Chriſtum *hominem appellare; niſi quòd fortaſſe mens* Pauli *erat ſignificare,* Chriſtum Ieſum, *quatenus eſt homo, mediatorem vnicum* Dei *&* I. 1. Tim. 2. 5.

 hominum

hominum eſſe. id quod rationem iſtam tuam apoſtolico ſpiritui aduerſari planè oſtenderet. Adhæc, *ſi* Dei *maieſtas non ferret, vt ipſius* Dei, *& hominum mediator eſſet purus homo, non ferret ſimiliter, vt eiuſmodi mediator, purus homo iurè exiſtimari poſſet. Atqui Chriſtus nihil manifeſtè in ſe habuit aut fecit, quod purus homo habere aut facere nequeat, ſi* Deus *velit.* Itaque *purus homo iurè exiſtimari potuit, quemadmodum & olim & hodie a plurimis exiſtimatus eſt; qui tamen, eum ſeruatorem ſuum & ſempiternæ vitæ datorem eſſe, agnouerunt. quo nihil maius, ſeu manifeſtè, ſiue non manifeſtè, in ipſo vel fuit, vel eſſe poteſt.* Poſtremò, *quemadmodum nihil* Dei *maieſtati ex eo decedit, quòd filius eius vnigenitus ſumma ignominia & turpiſſima morte ab huius mundi principibus affectus fuerit, nempe quia ſic ſalutis noſtræ ratio poſtulabat; ſic nihil* Dei *maieſtati ex eo decedere poteſt, quòd purus homo mediator ſit inter ipſum & nos. modò ſic ratio ſalutis noſtræ requirat; vt certè requiri contendet, quisquis, Chriſtum purum hominem eſſe affirmat.* Immo, *cum* Dei *gloria ex ipſius erga nos benignitate, ac beneficentia maximè appareat, vehementer eius gloriam amplificat, quòd purum hominem, quales nos ſumus, mediatorem ſuum eſſe voluerit, eumq; iis donis cumulare, quibus ad eiuſmodi munus perfectè obeundum opus erat. non poteſt autem* Dei *maieſtas ea re minui, qua ipſius gloria plurimùm amplificatur.* Adde, *quòd ex eiuſmodi donis maieſtas* Dei *maximopere elucet; nec perſonæ dignitas*

gnitas tam in eſſentia ipſa, quàm in qualitatibus conſiſtit. Hinc fit, *vt perſona, quantumuis indigna, eandem prorſus cum digniſſima eſſentiam habere poſſit, ſolis qualitatibus ingens, dignitatis ratione, inter vtramque diſcrimen conſtituentibus.*

Iam quod in altera huius primæ rationis parte, de filio Dei *vnigenito dicis, & alibi identidem repetis, ad rem nullo modo facere videtur, cum neque ego negem, Chriſtum reuera* Dei *filium vnigenitum eſſe, nec quidquam prohibeat, quin purus homo vnigenitus* Dei *filius eſſe poſſit. ſiquidem purum hominem in hac diſputatione eum intelligere neceſſe eſt, qui hominis quidem eſſentiam habeat, nec præterea vllam: cæterùm qualitatibus cum nullo alio homine communibus præditus eſſe poſſit. Quocirca niſi velis, Chriſtum ex ipſa* Dei *eſſentia genitum eſſe (quod te nolle arbitror) nihil eſt, cur tibi potiùs, quàm mihi, Chriſtum filium* Dei *vnigenitum eſſe, iurè affirmare liceat. Quod verò addis de creatore totius mundi, & omnium angelorum et hominum, dico, te eum tibi fingere, qui numquam fuit præter ipſum* Deum; *nec ſi, vt putas, creare eſt ex nihilo condere, vllo modo eſſe poteſt. nam & quidam ex ijs, qui alioqui tecum ſentiunt, ſuntq; in hac quæſtione exercitatiſſimi, pro ſumma blaſphemia habent, ſi quis creationem iſtam vlli alij præter ipſum ſolum* Deum *tribuat; & nominatim ſi eius filio vnigenito eam tribuere velit.* Præterea, *cum ipſe, vt infrà videbimus, non modò fatearis, ſed planè contendas, redemptionem præſtantius*

eſſe opus, quàm creationem, non video, quid, te ipſo iudice, decedere poſſit maieſtati Dei, ſi mediatorem ſuum eum conſtituit, qui ſit redemptor, quamuis non ſit creator.

2. *Secunda ratio eodem vitio laborat, quo primam, cum eam refellere inſtitui, laborare oſtendi. ac præterea nihil habet, ad quod reipſa iam reſponſum non ſit, niſi id ipſum, in quo prædictum vitium conſiſtit; id videlicet, quod dicis de eſſentiae xcellentiore. Nam hoc ſanè aliquo pacto ad Chriſti perſonæ dignitatem amplificandam pertinere poſſet. Verùm iſtiuſmodi dignitas perſonæ Chriſti non adeò quærenda eſt; & multò pluris, quàm ipſa, eſt æſtimandum, multoq; magis ad Chriſti gloriam & honorem pertinere dicendum id, cum quo dignitas iſta conſiſtere non poteſt, quòd ſcilicet, quamuis, quod ad ipſam eſſentiam attinet, Chriſtus nihil aliud, quàm homo eſſet, tamen talem ſe in voluntarijs laudabilibusq; dictionibus, & operationibus præſtiterit, qualem nullus hominum præſtitit, aut præſtiturus eſt vmquam. Huc accedit quòd non tam de ipſa Chriſti gloria, nedum de dignitate iſta, ſolliciti eſſe debemus, quàm de Dei gloria. Atqui hæc multò maior conſpicitur, ſi per Chriſtum, licèt purum hominem, tot tantaq; Deus patrauerit, quàm ſi eadem per ipſum diuiniore aliqua eſſentia præditum, quamuis ea a ſe donatum, patraſſet. quemadmodum multò magis laude dignus & gloria eſt artifex quiſpiam, ſi inſtrumento aliquo viliore & ad rem ipſam per ſe ineptiore opus aliquod inſigne faciat, quàm*

at, quàm ſi idem opus præſtantiore aliquo inſtrumento, & ad rem ipſam per ſe aptiſſimo faceret; quamuis inſtrumentum illud ab ipſo fabrefactum eſſet. ſed, etiamſi dignitas perſonæ Chriſti omnino quærenda eſſet, huc tamen nihil attineret, quod dicis de eſſentia eius ante initium omnium rerum, (ſi modò ipſum quoque rem creatam eſſe fateris.) Nihil enim vetat, quo*minus Chriſtus, licèt poſt tot alias creaturas a* Deo *conditus, perſonæ tamen ſuæ dignitate præſtantior ſit, quàm ea, quæ prima omnium fuit condita.* Immò *facilè fieri poteſt, vt quæ omnium prima a* Deo *fuit condita, omnium viliſſima fuerit; videmus enim eundem* Deum *a vilioribus, id eſt, inanimatis, incepiſſe, & ad præſtantiora, id eſt, animata, & tandem ad hominem intellectu præditum, creando, perueniſſe: in ea quidem creatione, quam* Moſes *litteris conſignauit.* Id *porrò, quod ais, dignitati Chriſti detrahi, ſi per eum opera tantummodo redemptionis peragantur & non etiam videlicet, creationis; iam ſatis refutatum eſt, cum de* Dei *maieſtate in mediatore conſtituendo egimus. Satis enim eſt, quòd Chriſtus præſtantioris cuiuſdam operis media cauſſa fuerit, quàm ſit creatio. nec quidquam eius dignitati adderet, quòd etiam creationis fuiſſet. quemadmodum opifici cuipiam, qui domum ab alio exædificatam, ab ipſis fundamentis inſtauraſſet, & ad multò elegantiorem & præſtantiorem formam redegiſſet, quàm antea eſſet, nihil prorſus dignitatis adderetur, ſi eius domus, vt antea fabricata erat, ædificator fuiſſet.*

3. *Ad tertiam rationem dico, nullo modo extenuari poſſe beneficium redemptionis per extenuationem qualemcumque eius, per quem facta eſt; cum qualis & quanta ipſa redemptio ſit, manifeſtè conſtet. Tunc locum fortaſſe haberet ratio iſta, ſi de qualitate & magnitudine redemptionis minimè conſtaret; videretur enim ex eſſentia ſeu natura non admodum præſtante, aut certè non ſingulari illius, per quem ea facta fuiſſet, poſſe colligi, eam non adeò excellentem rem eſſe. Nunc, quando, qualis ſit & quanta redemptio noſtra, quoad in hoc ſæculo percipere licet, apertè intelligimus, nec ea ex maiore quadam Chriſti perſonæ præſtantia, per quem facta eſt, maior apparere poteſt quàm illi credant, qui Chriſti perſonæ præſtantiam iſtam non agnoſcunt, nullus rationi iſti eſt locus. Miror autem, quòd Chriſtum, omnium rerum parentem auſus fueris appellare, non modò præter, ſed contra vniuerſas ſacras litteras, quæ vnũ illum Deum, quem tu Chriſtum non eſſe, nec eiuſdẽ cum Chriſto eſſentiæ fateris, vnum etiam & ſolum parentem noſtrum atque omnium rerum prædicant, & hac ipſa ratione eum a Chriſto diſtinguunt. Vix auſit Trinitarius vllus hoc tempore ita loqui, vt tu locutus es. Et ſanè non vides, te iſtis tuis rationibus paullatim in Trinitariorum caſtra reuerti. Nam certè, ſi tu rectè ratiocinaris, vt maior Chriſti perſonæ dignitas, ſic redemptionis noſtræ per ipſum factæ beneficium amplius atque auguſtius omnibus appareret, ſi Chriſtus ille ipſe Deus eſſet, præter quem non eſt alius, & de quo*

ſcriptum

ſcriptum legimus, Audi Iſrael Iehoua Deus noſter Iehoua vnus eſt. *Mitto autem, quòd in hac tertia ratione extra propoſitam quæſtionem mihi obijcere videris, non quidem vt in ſuperioribus, quòd Chriſtum purum hominem faciam, ſed quòd hominem illum eſſe agnoſcam, cum videlicet ais, ſententiâ meâ non leuiter extenuari beneficium redemptionis, vtpote quod per hominem effici potuerit. Mitto hoc, inquam. Arbitror enim, te ipſa voce* Hominis *purum hominem intellexiſſe. Quamquam non deſunt ex ijs, qui tecum ſentiunt, qui concedere nolint, Chriſtum eſſe aut fuiſſe hominem. Id enim cum veſtra ſententia prorſus pugnat; niſi velitis, vel Chriſtum eſſe duplex* ὑφιστάμενον, *ſiue, vt vocant, ſuppoſitum, vel in vno ſuppoſito Chriſto eſſe duplicem formam eſſentialem. quod vtrumque falſiſſimum atque adeò impoſſibile planè eſt. Certè videris tu ipſe, omnino hominem ab ipſa vnigeniti filij* Dei *eſſentia penitus excludere, cum rudiores quoſdam* Trinitarios *hac in re imitatus, extra omnem ſcripturam dicis, vnigenitum* Dei *filium, quem omnium rerum parentem vocas, hominem induiſſe.* Nam *profectò aliud eſt, quod induitur, & aliud quod induit. Sed non eſt meum nunc abſurdiſſima multa, & cum ſacris litteris apertiſſimè pugnantia adeoq; impoſſibilia perſequi, aut vlla ex parte explicare, quæ ex ſententia veſtra neceſſariò proficiſcuntur.* Deut. 6. 4.

4. *Iam igitur ad quartam tuam rationem veniamus. in qua nonnulla dicũtur, quæ infrà diligentiùs examinabuntur,*

minabuntur,ea,videlicet,quæ aliquod pondus habere videntur. Nam quòd *affirmas,longè auguſtius eſſe, quàm vt in hominem cadere poſſit, in vnum Chriſtum totum vetus teſtamentum reſpexiſſe, & omnia ſimul, quæ ſub eo erant,omneſq; patriarchas,reges, & prophetas cum tota* Eccleſia *veteris teſtamenti maximo cum deſiderio eum expectaſſe;quòd,inquam, affirmas, hæc in hominem cadere non poſſe, ne de ijs, quæ hic pro conceſſis ſumis, quidquam dicam, quorum ſaltem pars in dubium meritò reuocari poteſt;* Dico, *ſi iſta omnia ſingulatim apertiùs explicentur, nec ſub verborum inuolucro principium (quod aiunt) alicubi tacitè petatur, planè perſpectum iri, tantum abeſſe, vt quidquam eorum in hominem cadere non poſſit, vt nonnulla ſint,quæ non niſi homini conuenire queant, veluti expectatio illa venturi Chriſti (quæ non ſemper,vt tibi videtur, ſed aliquando, idq; ſerò tandem in* Iſraëlis *eccleſia fuit)* Hominem *enim expectabant* Iſraëlitæ,*quemadmodum etiam illis promiſſus fuerat, ex* Dauidis *ſemine. nec alius quiſquam præter hominem,Chriſtus eſſe poterat.* Chriſtus *enim populi* Dei, *& ſic hominum verum & proprium regem ſignificat.* Atqui *verus & proprius rex,eiuſdem generis,ſiue,vt logici loquuntur, eiuſdem ſpeciei ſit oportet,cuius ij ſunt,quorum eſt rex. & idcirco homo, quamuis cunctis animātibus dominetur, non tamen beſtiarum rex niſi minùs propriè & metaphoricè appellabitur, quemadmodum etiam* Deus *per* Metaphoram *hominū rex dicitur.* Quod *affers ex* Iohannis *verbis, quæ de*

Chriſto dixit, id tibi plurimùm aduerſatur. Iohannes enim ibi de Chriſto, vt homine, apertè loquitur; vt indicat illud ipſum, quod ait, de corrigia calceamenti eius, & demonſtrant alia eius verba apud Iohannem euangeliſtam; vbi ad id reſpiciens, quod pridie eius diei dixerat, quodq́; a te allatum fuit, inquit, Hic eſt, de quo dixi, Poſt me venit vir, qui ante me fuit, *&c. Cur verò non potuit Iohannes de Chriſto homine dicere, quòd ipſe non eſſet dignus ſoluere corrigiam calceamenti eius? Num fortaſſe, quia & ipſe* Ioannes *homo erat? Quaſi verò inter hominem & hominem ſumma diſtantia eſſe nequeat propter diuerſas qualitates. An non, ſi quis ex nobis dicat, exempli cauſſâ, Paulum Apoſtolum fuiſſe talem Ieſu Chriſti ſeruum, cuius nos digni non fuiſſemus ſoluere calceamenti corrigiam, rectiſſimè loquetur, quamuis Paulus, non ſecus ac nos, homo fuerit? Atqui non minor, immo multò maior erat inter Iohannem, & Chriſtum hominem, differentia, quatenus etiam vterque Dei miniſter erat, quàm inter quemlibet noſtrum & Paulum, quatenus & ille fuit, & nos Chriſti ſerui ſumus. Adde, quòd ibi Iohannes Chriſtũ conſiderat, qualis etiam poſtmodum futurus erat, idq́; quoniam erat certiſſimum, tamquam rem præſentem accipit. Patet hoc ex eo, quòd baptiſmi ſancti ſpiritus mentionem facit, quem daturus eſſet Chriſtus, quodq́; huius rei cauſſâ nominatim, cum, videlicet, ipſe aquâ tantùm baptizaret, tantopere ſibi Chriſtum præfert. Nihil autem eſſe ex ſacris litteris certius poteſt, quàm, ſicut*

Ioh. 1. 30.

ſpiritu

ſpiritu ſancto baptizandi poteſtatem reipſa non habuit Chriſtus, niſi poſt ſuam glorificationem, ſic, vt hominem glorificatum, eam poteſtatem illum a Deo conſecutum fuiſſe. Iam quantus eſt Chriſtus homo præ Iohanne, ſi poſt ſuam glorificationem conſideretur? tantus nempe, vt prouerbiale (ni fallor) dictum illud, quod Iohannes ad id ſignificandum vſurpauit, in cuiuſmodi tamen dictis hyperbolicum aliquid ſine vlla veritatis offenſione eſſe poteſt, non ſatis id expreſſiſſe videatur. Iam, quòd Chriſtus, vt ais, a Paulo dicitur imago Dei inconſpicui, ſplendorq́; gloriæ Dei, & character ſubſtantiæ eius; hæc omnia, inquam, optimè ac pleniſſimè Chriſto homini conueniunt, in quo, & per quem mirabili ratione ipſa Dei gloria apparet, & voluntas apertiſſimè cognoſcitur, ſeq́; ipſum Deus nobis exprimit. Quinetiam ad Chriſtum hominem hæc
2. Cor. 4. 4. *omnino referenda eſſe, ipſi loci indicant, vbi ea dicta*
Col. 1. 15. Heb. 1. 3. *ſunt; quippe in quibus vel paullo ante, vel ibidem de Chriſto ſit ſermo, quatenus aut ſanguinem ſuum in remiſſionem noſtrorum pecccatorum fudit, aut Euangelium annunciauit, aut per ipſum Deus hiſce vltimis temporibus nobiſcum eſt locutus. Illud certiſſimum eſt, iſta diuina omnia, quatenus ad humanum genus referuntur ad ipſumq́; pertinent, de Chriſto dicta fuiſſe. Quocirca, cum certiſſimum ſimiliter ſit, Chriſtũ hominem mediatorem inter Deum & homines fuiſſe,*
1. Tim. 2. 5. *immo hominem Chriſtum Ieſum vnicum Dei & hominum mediatorem a Paulo dici. cumq́;, quòd Chriſtus aliter, quàm vt homo, humano generi quidquam diui-*

num

num impertierit vmquam, nihil apertè conſtet, immo cum nec Chriſtus eſſe potuerit, vt paullo ante oſtenſum eſt, niſi homo, nec Dei filius ille dilectus quiſquã diſertè vſquam dicatur, qui non ſit homo, ſub quibus Chriſti & Filij Dei appellationibus iſta omnia illi tribuuntur; cum, inquam, hæc ita ſe habeant, nulla cauſſa eſt, cur dubitare poſſimus, quin iſta ipſa omnia non dicam homini cõueniant, ſed de alio, quàm de homine, dici non potuerint. Cæterùm, quòd Paulus dicit, in Col. 2. 9.
Chriſto habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter, & Iohannes teſtatur, omnes nos de eius Ioh. 1. 16.
plenitudine accepiſſe, vtrumuis iſtorum, cur homini conuenire nequeat, hactenus videre non poſſum. Quod enim attinet ad Pauli verba, in illis, vt ex contextu ipſo ſatis liquet, diuinitatis nomine nihil aliud intelligitur, quàm ipſius Dei voluntas, quam in Chriſto corporaliter omnem habitare ait apoſtolus, id eſt, totam eamq; ſolidam (non autem imperfectam & adumbratam vt quõdam in Lege Moſis) in Chriſti euangelio eiusq; præceptis contineri. Quod verò pertinet ad Iohannis teſtimonium, illud explicatur manifeſtè per antecedentia verba, ad quæ relationem habet: per illa, ſcilicet, plenum gratiæ & veritatis. *In Chriſto enim pleniſſimè Dei benignitas & fidelitas in ſuis promiſſis ſeruandis extitit, cuius nos omnes participes facti ſumus. Hæc autem ſi quis Chriſto homini conuenire non videt, neceſſe eſt profectò cum præiudicata aliqua eaq; firmiſſima opinione impediri, quominus veritatem manifeſtiſſimam cernere queat.*

Arbitror

Arbitror, me ea dixiſſe, quæ ſatis eſſe poſſint ad rationem tuã in præſentia refutandam. nam de reliquis nonnullis, quæ ante cõmemoraſti, Chriſto in ſcriptura attributis, infra, vt dictum eſt, diſputandũ nobis erit. Illud vnum, antequam finiam, non reticebo, te hic quoque ita locutum fuiſſe, vt non ſolùm a propoſita quæſtione diſceſſeris, quatenus Chriſti hominis mentionem feciſti, ſed etiam illum, hominem eſſe aut fuiſſe non concedas. Id enim hic ſimiliter innuunt verba illa tua, quàm vt cadere poſsint in hominem. *Quòd ſi quanta* Dei *& potentia & ſapientia & erga humanum genus benignitas ſit, quantaq; in eo apparere poßit, quòd Chriſto homini iſta omnia attribui iurè poſſe voluerit, aliquantò diligentiùs quàm fortaſſe feciſti, perpendiſſes; nec ſanè ita vmquam locutus eſſes, nec eiuſmodi encomia quodammodo coarctanda dixiſſes, ſi ad Chriſtum hominem accommodari debeant. quæ omnino ſuam maieſtatem retinent, etiamſi per Chriſtum mundus hic aſpectabilis, & qui aliquando periturus eſt, conditus non fuerit, nec omnia ſua opera per eum* Deus *exequatur; dummodo certum ſit, vt eſſe debet, inaſpectabilem illum & numquam interiturum, qui nobis futurus eſt, mundum, per Chriſtum fuiſſe conditum, & nihil a* Deo *in Chriſti eccleſia fieri quantumuis magnum & admirandum, quod per ipſum Chriſtum non fiat.*

ERASMVS IOHANNIS.

Cum non hoc agam in præſentia, vt prolixè in quatuor iſtis rationibus defendendis

verſer,

verſer, eas miſſas facio, & quintam rationem in manus ſumo, a qua tota hæc controuerſia dependet. Hæc verò ea eſt. Quòd ſententiam tuam ſententiam defendi non poſſe, niſi plurima ſcripturæ dicta violenter torqueantur; & quaſi per vim aliò trahantur. Et hæc eſt inter alias cauſſa, cur alterum quoque dogma longè veriſsimum de vno vero Deo minùs feliciter progrediatur, quia multi abſterrentur eiuſmodi contortis ſcripturę interpretationibus, quas plerique veſtrorum ſequuntur in doctrina de Chriſto, iiſq; adeò offenduntur, vt ea etiam ſuſpecta ipſis fiant; quæ rectiſsimè de vno vero Deo contra Trinitatem docentur. Verùm ne temere id affirmare videar, aliquot argumentis demonſtrare aggredior.

FAVSTVS SOCINVS.

Si dogma de vno vero Deo hactenus minùs feliciter progreßum eſt, quod tamen ego, omnibus rectè perpenſis, affirmari poße non crediderim, alia omnino eius rei fuit & eſt caußa, quàm a te allata. idq; vel ex eo patet, quòd, vt ipſe fateris, plerique ex noſtris hominibus interpretationes iſtas ſequuntur, quas tu contortas appellas. Nam, cum interpretationes iſtæ, vt tibi videtur, neceßariò ex ſententia noſtra oriantur, quam in doctrina de Chriſto aßerimus; perinde eſt, acſi dixißes, plerosque eorum eas ſequi, qui & tecùm & nobiſcum idem de vno vero Deo contra Tri-

 nitatem

nitatem ſentiunt. nam ſine dubio plerique ex iſtis idem de Chriſto aſſerunt, quod nos aſſerimus. Ex quo *conſtat, ſententiam noſtram ſacris litteris videri magis conſentaneam, quàm tua videatur. tantum abeſt, vt per eam contorqueri ſcripturæ dicta credantur, & quodammodo vim pati. Quinimmo, cum magna pars eorum, qui hodie nobiſcum ſentiunt, etiam poſtquam Deum illum Trinum abiecerant, in iſtis ſacrarum litterarum locis interpretandis tecum olim ſentirent; vbi ſententia noſtra doceri incepit, paullatim, interpretationibus illis relictis, noſtras receperunt: vnaq; cum ijs tandem ipſam ſententiam ſunt amplexi.* Non *diffiteor tamen hactenus, nihil a nobis editum fuiſſe, quo dicta Scripturæ, quæ tu intelligis, diligenter omnino explicata & explanata fuerint: & adhuc ijs, qui non facilè ab inueteratis opinionibus quantumuis falſis diſcedere poſſunt, ſatisfactum a nobis non eſſe. ſed, qui ſententiæ noſtræ veritatem agnouerunt, eamq; omni prorſus difficultate & abſurditate, ſiue rationem ſpectes, ſiue perpetuum ſacrarum litterarum tenorem conſideres, carere animaduerterunt; ij haud ægrè ferunt, ſi quædam Scripturæ dicta nondum planè intelligunt, nec, qua ratione explicanda ſint, ſic vt eidem veritati nihil prorſus repugnare videantur, ſuſpicari adhuc poſſunt.* Tentabo ego, Deo *adiutore, num ea, quæ allaturus es, ita explicari queant, vt non iſtis tantùm, ſed tibi quoque fortaſſe plenè ſatisfiat: tibiq; ipſi appareat, non noſtris, ſed ve-*

ſtris

ſtris interpretationibus ſcripturam torqueri, eiq́; vim aſſerri. Itaque tua argumenta audiamus.

ERASMVS IOHANNIS.

PRIMVM ARGVMENTVM. Omnis cognitio veri Dei eſt à Chriſto Ieſu, quemadmodũ probatur duobus teſtimoniis, Ioan. 1. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus filius, qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit nobis*, & Matth. 11. *Nemo nouit patrem* (hoc eſt Deum) *niſi filius, & cui filius voluerit reuelare.* In ſanctis veteris teſtamenti fuit veri Dei cognitio. Ergo Chriſtum, qui eam ſanctis veteris teſtamenti reuelarit, tum fuiſſe neceſſe eſt.

FAVSTVS SOCINVS.

Tuum hoc argumentum, nec omnino id probat, quod tibi probandum ſumpſiſti, nec cum ipſis teſtimonijs, quæ attuliſti, planè conſentit. Probandum enim tibi ſumpſeras, Chriſtum fuiße vnigenitum Dei filium, antequam ex virgine naſceretur, & de filio, ſeu de vnigenito filio teſtimonia ipſa loquuntur, quæ protuliſti; tuum verò argumentum de Chriſto ſimpliciter concludit, quòd fuerit ante virginem matrem. Itaque in maiore propoſitione & in ipſa concluſione pro Ieſu Chriſto, ſeu Chriſto, vnigenitus filius Dei ſubſtituendus eſt. Iam verò, vt de vi ipſius argumenti agamus, dico, maiorem propoſitionem nullo modo cõcedi poße; præſertim, ſi verbum Eſt in ea, tamquam rei naturam ſeu conditionem perpetuam declarans,

accipiatur, & ad omne tempus referatur. nec porrò propoſitio iſta ex allatis teſtimonijs vlla ratione probatur.

Quod enim attinet ad teſtimonium poſteriore loco allatum; illud nec de omni Dei cognitione, ſed, quatenus eſt pater, eaq́; plena, loquitur, nec ad præteritum tempus refertur. Quòd loquatur de cognitione Dei, quatenus eſt pater, ex eo ſatis perſpicuum eſt, quòd de Patris cognitione diſertè in eo verba fiunt, nec de alia præterea. Id quod tu ipſe ſentiens, cum illud recitaſti, vocem Patrem interpretatus es Deum. Atqui verum quidem eſt, patrem iſtum, eſſe Deum; ſed ex ipſa voce apparet, illic non conſiderari ſimpliciter, vt Deum, ſed vt patrem. Non omnem autem Dei cognitionem, vt patris, eſſe, nec porrò in vetere teſtamento Dei, vt patris veram cognitionem
Rom. 8. 15. *fuiſſe, vel illa Pauli verba oſtendunt,* Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timorem, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba, Pater. *Quod verò teſtimonium iſtud de pleniore aliqua cognitione loquatur, primùm indicat ipſum verbum græcũ ἐπιγινώσκει quod ſine dubio plus ſignificat, quàm ſi ſimplex verbum γινώσκει, ſcriptum eſſet, ac plenam omnino quandam cognitionem declarat. Deinde id ex eo demonſtratur, quod antecedit: neminem, ſcilicet, noſſe filium, niſi patrem. Nam certè, etiam præter patrem, ſunt, qui filij aliquam cognitionem habeant. Quòd ſi huc quoque referenda dicas verba*

illa,

illa, & cui voluerit filius reuelare; *tamen falſum erit, neminem noſſe filium, niſi patrem, & cui filius ſeipſum reuelare voluerit: ſi hoc de qualicumq;, non autem de plena tantùm cognitione accipiatur. Certum eſt enim, poſſe diligi a nobis filium, antequam is ſeipſum nobis reuelet. Atqui dilectio ſine aliqua cognitione eſſe non poteſt. Igitur, etiam antequam filius ſeipſum nobis reuelet, poſſumus eius aliquam cognitionem habere. Quòd autem poſſimus filium diligere, antequam is ſeipſum nobis reuelet, probant hæc verba ipſius filij,* Qui autem diligit me, diligetur a patre meo; & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum. Ioh. 14. 21. *Idem enim Reuelandi, quod Manifeſtandi, verbum pollere, nemo arbitror negauerit. Quamobrem, ſi dixeris, hìc Chriſtum de pleniore ſui ipſius patefactione loqui, nihil eſt, cur nolis, itidem in teſtimonio a te allato eum de pleniore iſta patefactione locutum eſſe, ob idq; de pleniore etiam cognitione. nec porrò rationem differentiæ vllam inter hos duos locos, quod ad verbi illius ſignificationem attinet, afferre poteris; niſi id pro conceſſo ſumas, quod vel planè controuerſum inter nos ſit, vel non minùs, quàm ea, de quibus controuerſamur, probationis indigeat. Poſtremò verba ſimpliciter prolata ſimpliciter etiam in dubio ſunt accipienda. Verùm qui ex parte tantùm, non autem vlla ratione plenè aliquem nouit non ſimpliciter eum nouit, ſed, vt loquuntur, ſecundùm quid. quare nec, ſe illum noſſe, affirmare, propriè loquendo, ſimpliciter poterit. Hinc*

Ioh. 15. 15. *dixit Chriſtus, ſeruum neſcire, quid faciat dominus ipſius, non quòd ex nulla parte id ſciat, ſed quòd non plenè ſciat; quemadmodum ſequentia verba demonſtrant,* vos autem dixi amicos, quia omnia, quæcumque audiui a patre meo, nota feci vobis. *Quapropter, cum de patre cognoſcendo allatum a te teſtimonium ſimpliciter loquatur; non de cognoſcendo illo etiam ex parte tantùm, & ſecundùm quid, ſed ſolùm de eo pleniore aliqua ratione & ſimpliciter cognoſcendo verba fieri, niſi aliunde contrarium appareat, concludendum eſt.*

Iam, quòd prædictum teſtimonium ad præteritum tempus referri non debeat, planum fit ex ipſo verbo ἐπιγινώσκει, *quod præſentis temporis eſt, nec ad præteritum vllo modo trahi poteſt; niſi fortaſſe, ſi iam conſtaret, filium præterito etiam illo tempore fuiſſe. Verùm de hoc adeò inter nos non conſtat, vt ſit illud ipſum de quo diſputamus, & quod ego falſum eſſe conſtánter affirmo; tu verò, vt verum eſſe oſtenderes, nec aliam ob cauſſam, hoc ipſum teſtimonium protuliſti.*

Alterum teſtimonium a te allatum, quamuis in priore parte de omni tempore loquatur, negans, quemquam vmquam vidiſſe Deum; non tamen de omni tempore in poſteriore loquitur, dum ait, filium vnigenitum, qui eſt in ſinu Patris, enarraſſe; nec, quòd loquatur, intelligi poteſt, niſi priùs certum ſit, filium vnigenitum ſemper fuiſſe; id quod, vt dixi, illud ipſum eſt, de quo controuerſamur. Quin etiam poſſet filius

vnigenitus ſemper fuiſſe, & Deum enarraſſe; nec tamen ſemper enarraſſe. Nec verò eſt *in* Euangeliſtæ *verbis ea vis, quam tu ſine dubio exiſtimas: neminem, videlicet, vmquam* Deum *nouiſſe, niſi quatenus* Filius *enarrauerit. neque enim, etiamſi verbum* Videre *pro* Cognoſcere *vſurpatum eſſet, hoc verba ipſa præ ſe ferrent: in quibus præciſè negatur, quemquam vmquam* Deum *vidiſſe.* Iam *loci ſententia, ipſis verbis planè conſentanea, hæc eſt:* Quamuis *nemo vmquam* Deum *viderit, & ſic per eius viſionem nemini vmquã contigerit ipſum* Deum *cognoſcere; tamen per filij vnigeniti enarrationem* Dei *cognitionem hominibus contigiſſe.* Hoc *autem per ſe nullo pacto excludit alias rationes cognoſcendi* Dei, *præſertim quocumque tempore. non enim ex ſimplici eaq; particulari affirmatione negatio vlla vniuerſalis colligi poteſt.* Nam, *ſi quis dicat, non eſſe ibi ſimplicem affirmationem, propter pronomen* Ipſe, *quod eam vim habeat, ac ſi dictum eſſet,* Ipſe, *& non alius; animaduertendum eſt, fieri poſſe, præſertim ex linguæ hebrææ proprietate, vt pronomen illud nullam vim habeat, niſi exornandi orationem, & nomen, quod anteceſſit, quia interpoſita fuerant illa verba,* qui eſt in ſinu Patris, *quodammodo repræſentandi.* Exempla *huius rei in ſacris litteris ſunt frequẽtiſſima.* Præterea, *etiamſi id pronomen vim iſtam efficiendi negationem & cæteros omnes excludendi haberet, poſſent tamen verba illa,* Ipſe, *ſiue* Ille, *(ἐκεῖνος enim eſt in græco)* enarrauit, *ita accipi, vt ad præſens illud ſæculum referrentur,*

rentur, non autem ad omnia præterita; quemadmodũ acceptiße videtur Beza, *addens in interpretatione de ſuo verbum* Nobis; *quod verbum tu ipſe quoque (quod ſanè valde miror, id enim non parum tibi obeſt) in ipſo teſtimonio recitando addidiſti. Sed ego & facilè conceßerim, vim iſtam illius pronominis, & nihil addendum* Iohannis *verbis dixerim. nec tamen ex teſtimonio iſto propoſitio illa tua probabitur. Verbum enim* Enarrauit, *quod græcè eſt,* ἐξηγήσατο, *non tantùm rectam, vt, quemadmodum infra videbimus, id verbum accipis, ſed ſimul exactam expoſitionem & explanationem rei declarat, aut certè declarare poteſt; quæ non eſt neceßaria ad qualemcumque ipſius rei cognitionem. Quocirca verum eße poteſt, idq́; ſimpliciter, id eſt, quarumcumque perſonarum & temporũ reſpectu, ſolum filium* Dei *vnigenitum, ipſum* Deum *enarraße; & interim non minus verum eße, vt profectò eſt, etiam ſine vnigenito filio* Dei *aliquam inter homines* Dei *cognitionem fuiße.* Ex *his autem apparet, non modò* Iohannis *verba, vt antea dictum eſt, ad omne tempus non niſi ex parte pertinere, verùm etiam non de qualibet, ſed de plena* Dei *cognitione in illis agi, meritò affirmari poße. Nec ſanè, ſi de qualibet* Dei *cognitione in illis ageretur, viſionis* Dei *mentio in ipſis facta eßet. Quandoquidem, aliquam* Dei *cognitionem etiam ſine ipſius* Dei *viſione haberi poße, certißimum eße videtur; at plenam cognitionem non item. Itaque ſi quis iſtorum verborum clariorem explanationem habere velit; addat in illorum ſententiæ*

ſuperiore expoſitione noſtra Plenè, & Plenam ante verba Cognoſcere, & Cognitionem. Nos enim id facere propterea omiſimus, vt tantò magis conſtare poſſet, nulla ratione ex verbis illis maiorem tui argumenti propoſitionem confirmari.

Hactenus a me ita diſputatum eſt, quaſi nullum dubium ſit, quin in propoſitione illa tua Omnis cognitionis nomine, quælibet etiam non plena cognitio intelligi debeat; quemadmodum te intelligere certum eſt. Verùm, ſi quis eſſet, qui eodem modo argumentãs, Cognitionis ſimplici nomine plenam cognitionem intelligeret, eamq; generalem in Dei populo; tunc maior quidem iſta argumenti propoſitio vera eſſet, cum certum ſit, nullam eiuſmodi Dei veri cognitionem extitiſſe, niſi per vnigenitum Dei filium. Sed minor propoſitio eſſet falſa; neque enim in ſanctis veteris teſtamenti fuit generatim plena veri Dei cognitio. Quin etiam ne in vllo quidem ex ipſis plenam veri Dei cognitionem fuiſſe, affirmare licet; non quidem (quòd, videlicet, tunc temporis filius Dei vnigenitus non fuerit) propter duo iſta teſtimonia a te allata, quorum neutrum de omni tempore prorſus loquitur, prius verò de generali præterea & publica quadam Dei cognitione accipi debet; ſed propterea quòd ea de re nihil apparet, aut diſertè ſcriptum eſt. Quamuis enim pluribus in locis legatur, tunc etiam Dei cognitionem extitiſſe; tamen non ſimpliciter, ſed ſecundùm quid eiuſmodi teſtimonia accipienda eſſe, docent apertè plurima alia loca; ex quibus colligitur, plenam Dei

cognitionem ſub nouo demum teſtamento contigiſſe, ac contingere debuiſſe. Legatur cap. 3. poſterioris ad Corinth. & quæ ſcripta ſunt in initio epiſt. ad Heb. & deinceps pluribus in locis, præſertim verò cap. 2, 3, 7, 8, & 10. & vel ex his cognoſcet quilibet, quàm vberior Dei cognitio ſub nouo teſtamento extiterit, quàm ſub vetere. Quòdſi ad ipſa noui teſtamenti præcepta, quæ explicantur cum alibi paßim, tum potißimùm Matth. cap. 5, 6, & 7. ad ipſaſq; eiuſdem teſtamenti promißiones, quæ & ibidem & alibi exponuntur, atque in epiſt. ad Heb. cap. 3. meliores ijs, quæ in vetere teſtamento erant, eſſe dicuntur, reſpicere velimus, idem confiteri cogemur; maximè cum ſcriptũ ſit a Paulo, vitæ æternæ & immortalitatis cognitionem per Euangelium Ieſu Chriſti, quod ipſe Paulus prædicabat, contigiſſe, 2. Tim. 1. id quod alijs ex locis, ijſq; non paucis, ſatis perſpicuum eſt. inter quos vide 1. Ioh. 1. v. 2, & 3.

ERASMVS IOHANNIS.

Ego verò in teſtimoniis a me allatis vrgeo particulas vniuerſales, Nemo Deum vidit vnquam, &, Nemo nouit patrem ſine filio, & dico comprehendi tempus veteris & noui teſtamenti, & omnes quicumque Deum vnquam nouerunt. qui aliter accipit, is non ſimpliciter accipit verba ſed reſtringit. Reſtringit enim verba, qui cognitionem Dei de qua generaliter fit ſermo intelligit de pleniore cognitione noui teſtamenti. Is verò qui

rò qui affirmat omnem cognitionem hiſce duabus ſententiis comprehendi, non reſtringit eas, cum de omni cognitione loquantur, & tam imperfecta quàm perfecta cognitio ſit cognitio, & tam ii Deum norint, qui imperfectè norint, quàm qui perfectè. Deinde, quod ad dictũ Iohannis attinet, puerile eſt, ſi dicamus, Iohannem loqui de viſione oculorum, cum omnibus conſtet Deum oculis nequaquam videri. Loquitur igitur Iohannes de cognitione mentis, ita vt videre idem ſit quod cognoſcere; vt ſententia ſit, Deum a nullo mortalium vmquam fuiſſe cognitum, niſi Chriſto reuelante. Præterea cum poſtea ſequatur, filiũ expoſuiſſe nobis Deum, hinc facilè colligitur, Iohannem loqui de cognitione mentis. Si enim ſolus filius expoſuit nobis rectam Dei cognitionem, ſequitur, Iohãnem velle dicere, omnem rectam Dei cognitionem longiſsimè remotam eſſe a captu omnium mortalium, niſi a Chriſto exponatur ac reueletur. Quod ſi prior pars de ſenſu oculorum eſſet intelligenda, in poſteriore dicendum fuiſſet, filius, qui eſt in ſinu patris, is fecit vt Deum oculis intueremur. Verùm quia dicitur Chriſtus expoſuiſſe nobis, colligitur priora quoque verba de expoſitione per filiũ facta intelligi oportere, ita vt Chriſtus quoque in veteri teſtamento fuerit fons

omnium

omnium oraculorum, quæ prophetis ſunt patefacta, Chriſtus verò ea a Deo immediatè acceperit, & eccleſiæ ſuæ per prophetas reuelarit.

FAVSTVS SOCINVS.

Particula vniuerſalis Nemo, *quæ eſt in teſtimonio ex Matthæo prolato, non poteſt habere eam vim, vt omnino comprehendat tempus veteris & noui teſtamenti, & omnes, quicumque Deum vmquam nouerunt. Probibet enim hoc, vt dictum eſt, verbum græcum* ἐπιγινώσκει, *quod præſentis temporis tantùm eſt, & Cognoſcit, ſiue* Agnoſcit, *vt Seba. Caſtellioni placuit, verti debuerat, non autem* Nouit; *quod verbum eſt ambiguum, & tam præteritum, quàm præſens tempus ſignificare poteſt. Nam, ſi dixeris, quamuis id verbum per ſe præſentis temporis ſit, tamen tamquam indefinitum quiddam accipi debere, quod rei naturam explicet, atque ad omnia tempora pertineat; iam ego huic exceptioni occurri, cum dixi, non poſſe verbum illud ad præteritum tempus vllo modo trahi, niſi fortaſſe, ſi aliunde conſtaret, filium præterito etiam illo tempore fuiſſe; id eſt, iam certum eſſet illud, quod eiuſmodi tractione probare animus eſſet. & dixi fortaſſe; quia nihil obſtat, quominus tunc quoque filius fuerit, & tamen eo tempore etiam ſine ipſo filio quiſpiam Patrem nouerit, immo ipſe filius nondum patrem nouerit; quod attinet, inquam, ad vim ipſorum verborum,* Nemo cognoſcit patrem, niſi filius, & cui filius voluerit reuelare. *Exemplo*

re. *Exemplo a nobis confiĉto ſimilis locutionis, res clarior fiet. Si quis dicat,* Nemo præter hunc Regis *cubicularium ipſius* Regis *mentem cognoſcit, & is, cui ipſe cubicularius patefacere voluerit. Certè, etiamſi conſtet, iſtum cubicularium multo ante tempore non ſolùm extitiße, ſed* Regis *etiam cubicularium fuiße, fieri nihilominus poterit, vt verißima iſte dixerit, & interim tamen ante hoc tempus non modò ſine cubiculario iſto contigerit* Regis *mentem cognoſci, ſed ipſe cubicularius eam non nouerit. quippe quòd is, qui iſta dixit, de præſente tantùm tempore, non etiam de præterito loqui potuerit.* Itaque *vides, in ratiocinatione tua ex particula vniuerſali ducta non vno modo principium peti; & ea pro conceßis tacitè ſumi, quæ vel probare ipſa ratiocinatione quæris, vel tibi priùs probanda erant.* Hoc *autem dico, quantum pertinet ad teſtimonium ex* Matthæo *prolatum.* Nam *in teſtimonio* Iohannis *fateor, eandem particulam complecti omnes, qui vmquam fuerunt; ſed non ex ſimplici vi ipſius particulæ, verùm ex eo, quòd adiuncta eſt verbo præteriti temporis* Vidit, & *addita eſt alia particula* Vmquam, *quæ id genus omne tempus comprehendit, quod verbo, cui adhæret, ſignificatur. Sed quid hoc ad ratiocinationem tuam?* Primùm *enim* Iohannes *de viſione, ex qua, vt diximus, cognitio oritur, non autem de ipſa cognitione in illis prioribus verbis loquitur.* At *enim ais, puerile hoc eſſe, ſi dicamus,* Iohannem *loqui de viſione oculorum.* Reſpondeo, *ſiue viſio iſta ſit oculorum, ſeu qualiscumque*

cumque ſit, eam eſſe quid diuerſum a cognitione: nec vllo modo puerile cenſendum, ſi Iohannes hoc loco de ea ſit locutus. Alioqui pueriliter omnino alibi locutus eſſet, vbi non contentus hanc eandem ſententiam,
1. Ioh. 4. 12. Deum nemo vidit vmquam, *totidem verbis abſolutè extuliſſe, (vnde apparet eum de viſione iſta non autem de cognitione locutum eſſe, falſum eſt enim prorſus, neminem vmquam nouiſſe* Deum) *hoc, inquam, non contentus, haud multò inferiùs ſcribit,* Qui enim non diligit fratrem ſuum, quem vidit, Deum, quem non vidit, quomodo poteſt diligere? *Ex quibus verbis prætereà conſtat, eo ſenſu, quo diximus, ſententiam illam ſuprà ab ipſo fuiſſe prolatam. Pueriliter quoque planè locutus fu-*
1. Tim. 6. 16. *iſſet Paulus, cum aſſerit, neminem ex hominibus vi-*
Col. 1. 15. *diſſe, aut videre poſſe Deum, ipſiq; inuiſibilis ſiue inconſpicui nomen attribuit. Sed affers rationem tui dicti; quam non auctoritate ſolùm, vt iam feci, ſed ratione ſimiliter refutabo. Quia, inquis, omnibus conſtat, Deum oculis nequaquam videri. Quaſi verò nihil ſit dicendum, niſi quod aliquo modo ignoratum ſit. Immo ſcriptores, & quicumque de re aliqua verba faciunt, perſæpe ea dicunt, vel potiùs dicere neceſſe habent, quæ ſunt notiſſima; vt inde nimirum eorum, quæ docere volunt, & minùs nota ſunt, aut fidem faciant, aut explicandorum ſibi viam parent. quemadmodum ſine dubio hîc fecit Iohannes, vt ex mea loci explanatione ſuperiùs allata intelligi poteſt; ſi modò ita notum eſt, vt dicis, Deum ea viſione,*
quam

quam ego intelligo, & a cognitione diſtinguo, nequaquam videri. quod dico propter Anthropomorphitas (quos vocant) & alios nonnullos, qui hoc, licèt veriſsimum, non tamen facilè concedent; & Paulus, ſatis oſtendit, non eſſe rem apud omnes certam, cum id doceat, nec appareat, ob aliud quippiam demonſtrandum, hoc ab eo fieri. Deinde fac, Iohannem non de viſione, ſed de cognitione ibi locutum fuiſſe, quid inde concludere poteris? Etenim, ſi velis, illum de quacumque cognitione loqui, non ſolùm id, quod falſiſſimum eſt, eum dicentem facies, ſed contrarium eius, quod in tua argumentatione aſſumis. Aſſumis enim, in vetere teſtamento veri Dei cognitionem fuiſſe. Quomodo autem hoc verum eſſe poterit, ſi nemo vllo cognitionis genere Deum vmquam nouerat, cum iam vetus teſtamentum ampliùs non erat? Nam, quòd ita accipis verba Iohannis, ac ſi dixiſſet, Nemo vmquam nouit Deum, niſi quatenus filius vnigenitus enarrauit; hoc eſt vim manifeſtam ipſis verbis afferri; in quibus duæ ſententiæ diſtinctæ habentur; atque in priore, vt dictum eſt ſuprà, præcisè negatur, Deum a quoquam fuiſſe viſum, & porrò cognitum, ſi ibi Videre idem eſt, quod Cognoſcere. Quòd ſi velis quidem, Iohannem in priore ſententia de omni cognitione loqui, ſeu perfecta, ſiue imperfecta, ſed tamen de immediata, quam prorſus neget vlli vmquam cõtigiſſe, in poſteriore verò exponat quod'nam ſolum & ſemper fuerit mediũ cognoſcendi Dei; Dico, nihil conſtare ex verbis ipſis, quòd filius vnigenitus ſolus & ſemper fuerit medium cognoſcendi

um cognoſcendi Dei quacumque cognitione; ſed tantùm, quòd ſimpliciter fuerit mediũ cognoſcendi Dei; idq́; non quacumq; ſed pleniore quadam & exactiore cognitione; vt ex ijs, quæ ante diſputata ſunt, facilè apparebit. Neq; *enim, ſi prior ſententia de immediata cognitione accipienda eſt, per vniuerſalem illã vocem* Nemo *excludũtur ab immediata cognitione alij præter homines:* Non *excludũtur, inquã, angeli, per quos certũ eſt, Deũ ſæpiſsime ſe hominib. pateſeciſſe, adeoq́; legem ſuam, ex qua factũ eſt, vt eum non minima ex parte Iſraëlis populus cognouerit, Moſi ac per illum ipſi populo dediſſe.* Act. 7. v. 53; Gal. 3. v. 19; Heb. 2. v. 2. Iam, *ſi* Videndi *verbo in priore* Iohannis *ſententia non quælibet cognitio intelligenda eſt, ſed plena cognitio, quemadmodum ipſum verbum, ſi ad cognitionem referatur, omnino præ ſe fert; hoc nihil te iuuat: cum, vt dictum eſt, plena veri* Dei *cognitio in vetere teſtamento non fuerit.* Sed *præſtat ſanè ad ipſam viſionem verbum illud referre.* Sic *enim & verbum ipſum, vt ſonat, accipitur, & planiſsima alibiq́; non ſemel atque adeò ijſdem planè verbis alicubi conſignata ſententia, ex* Iohannis *dicto colligitur.* Miror *autem, te tantopere negare, contra multorum, immo omnium, quos hactenus legi, ſententiam, verbum illud iſto loco de ipſa viſione accipi poſſe, idq́; propterea quòd in ſequentibus verbis non de ipſa viſione, ſed de cognitione agatur. cum potiùs, eò quia in ſequentibus verbis de cognitione agitur, neceſſe ſit, vt in præcedentibus iſtis de ea non agatur.* Siqui-

dem

dem in iſtis præciſa negatio eſt, in illis autem affirmatio. & ſic fieri non poteſt, ſi vtrobique de eadem re agitur, vt verba vllo pacto cohæreant, aut ſibi ipſi Iohannes conſtet. at verò, ſi primùm de viſione, deinde verò de cognitione agatur: & verba ipſa optimè inter ſe cohærent, & Iohannes non modò ſibi omnino conſtat, ſed illud dicit, quod appoſitiſsimum eſt, & à Paulo quoq; apoſtolo pauciſsimis verbis dictum fuit. Quid enim eſt aliud, Chriſtum eſſe imaginem Dei inuiſibilis, quàm Deum à nemine vmquam fuiſſe viſum vera viſione, filium autem vnigenitum, illum enarraſſe?

Supereſt, vt de eo aliquid dicam, quòd ais, me Scripturæ verba non accipere ſimpliciter, ſed reſtringere; quia videlicet Cognoſcendi ſimplici verbo pleniorem cognitionem abſolutè intelligo ſignificari, non autem pleniorem noui teſtamenti, vt tu mihi tribuis. Dico igitur, me iam oſtendiſſe, rem potiùs contra ſe habere, cum ego ſimpliciter tantùm verba accipiam, tu verò etiam ſecundùm quid. Eſt autem animaduertendum, non reſtringi verba, cum eorum propria tantùm ſignificatio retinetur, minùs propriâ aliquâ reiectâ. Minùs propria ſignificatio verbi Cognoſcendi ſimpliciter prolati eſt, vt cognitionem ex parte declaret, propria verò, vt plenam; quẽadmodum ipſe loquendi vſus ſatis docet. Quamobrem qui per verbum Cognoſcendi ſimpliciter prolatum, non ex parte, ſed plenam tantùm cognitionem intelligit, is nequaquam verbum illud reſtringit. Sed qui

ex parte cognitionem etiam intelligit, is minùs propriè verbum accipit, illudq́; quodammodo dilatat; quod fieri non debet, niſi, faciendum eſſe, aliunde conſtet. Nam *quod ais, teſtimonia a te allata de omni cognitione loqui, id nullo pacto admitti poteſt, cum verbum* Cognoſcendi & Videndi, *quæ tu pro eodem accipis, itemq́; verbum* Enarrandi *ſimpliciter in ipſis proferantur, nulla vniuerſali particula adiecta.* Particula *enim vniuerſalis* Nemo *nullo modo ad ipſum verbum, ſiue ad cognitionem eo verbo ſignificatam referri poteſt; ſed ad homines tantùm pertinet. hoc autem dico, quia videris, neſcio quo pacto, velle, vt particula illa vim habeat oſtendendi, de omni cognitione verba fieri. Sed poſtremò affirmas, tam imperfectam, quàm perfectam cognitionem, eſſe cognitionem, & tam eos* Deum *nouiſſe qui imperfectè eum nouerunt, quàm, qui perfectè.* Ego *verò iſta prorſus nego: & dico, imperfectam, id eſt, ex parte tantùm, cognitionem non tam eſſe cognitionem, quàm perfectam, id eſt, plenam: neque vtramque ſub eodem genere vniuoco comprehendi, ſed vel æquiuoco, vel ſaltem analogo.* Prius *enim omnino & magis propriè, cognitio de plena cognitione prædicatur: deinde verò & minùs propriè, de cognitione ex parte. & idcirco verum eſſe non poteſt, quod ais, eos, qui* Deum *imperfectè norunt, tam illum nouiſſe, quàm, qui perfectè; etiamſi, vt apparet, particulas illas* tam, & quàm *non ad rei intenſionem (vt vocant) ſed ad rem ipſam ſimpliciter in verbis tuis referri velis.* Adde

verò

verò hoc loco id, quod ſuprà attigimus; videlicet in neutro ex tuis teſtimonijs verbum Cognoſcendi ſimpliciter ſcriptum eſſe, ſiue id, quod tantumdem valeat. quandoquidem, vt ante dictum fuit, in altero eſt verbum ἐπιγινώσκειν, quod plus ſignificat, quàm ſimplex verbum Cognoſcere; in altero verò verbum Videre, quod, ſi ad cognitionem referri debeat, exactam cognitionem præ ſe fert, & verbum Enarrare, quod de exactiore aliqua cognitione agi declarat.

Itaque tandem, vt arbitror, conſtat, in teſtimonijs a te allatis nullam vim eſſe ad id probandum, quod in argumenti tui maiore propoſitione dicere voluiſti, quo minimè probato, argumentum ipſum penitus diſſolui atque euaneſcere, neceſſe eſt.

ERASMVS IOHANNIS.

Secvndvm argvmentvm. Propono dictum 1. Cor. 8. *Nobis vnus tantùm eſt Deus pater ex quo omnia.* Hîc nulla neceſsitas cogit, cur reſtringamus particulam vniuerſalem, quominus de omnibus Dei operibus tam creationis, quàm redemptionis, accipiamus. Dixit Paulus paulò ante, non eſſe alium Deum niſi vnum, & idolum nihil eſſe. Hæc ſunt generalia, ideoq; veriſimile eſt, Paulum in genere loqui de omnibus Dei operibus. Igitur particulæ, *per quem omnia*, quæ ſequuntur de Chriſto, non debent reſtringi ad opera redemptionis. Opponuntur enim inter ſe Ex quo, & Per quem, ſuntq; eiuſdem

amplitudinis. Præterea Ex quo, ſignificat actionem mediatam, quam Deus efficit non per ſe, ſed per alium, Per quem verò, immediatam, quam ipſemet Chriſtus efficit Deo mandante ac vires ſuppeditante. Sequitur igitur, Deum non in ſe, aut per ſe, mundum creaſſe, ſed per filium; aliàs tollitur diſcrimen harum particularum Ex quo, & Per quem.

FAVSTVS SOCINVS.

Hoc ſecundum argumentum ſimiliter non probat ipſam theſim, quòd Chriſtus fuerit Dei filius vnigenitus, antequam ex virgine naſceretur. nec vllo modo corrigi, vt primum poteſt; cum ne allatum quidem teſtimonium ad ipſam theſim accommodari queat. Sed ſi rectè concluſum eſt, probat tantùm, ipſum Chriſtum fuiße ante illud tempus. Cum autem hoc vitium ſit commune pleriſque alijs, de quibus deinceps videbimus, argumentis tuis, nihil de eo poſthac dicam. Sed fingam, theſim, quam tibi probandam ſumpſiſti, eße huiuſmodi: Is, qui eſt vnigenitus Dei filius, fuit, antequam ex virgine naſceretur *(hóc enim a me planè negatur) & vbique pro conceßo a te ſumi permittam, quod & verißimum eſt, Chriſtum eße vnigenitum Dei filium.* Nunc *ad argumentum.*

In hoc argumento non oſtendis, vocem Omnia, *in verbis illis* ex quo omnia, *non debere reſtringi ad ea omnia, quæ ad Chriſti eccleſiam, ſeu ad Chriſtia-*

nos,

nos, quatenus ſunt Chriſtiani, quoquo modo pertinent. Sic enim interpretor ego vocem illam, eo in loco: non autem, vt ea tantùm complectatur quæ pertinent ad redemptionem. quamquam poßet quis Re*demptionis verbum ita latè interpretari, vt hoc idem eßet cum eo, quod ego intelligo. Verumtamen ſatius eſt ſic loqui, vt ego feci, quò omnis ambiguitas tollatur.* Non *oſtendis, inquam, in argumento tuo, falſam eße, nec recipi vllo pacto debere interpretationem iſtam meam.* Hoc *autem non oſtenſo, infirmum prorſus eſt tuum argumentum; cum alioqui certißimum ſit, voces iſtas vniuerſales ſæpißime debere reſtringi, prout locus, & ſubiecta materia poſtulat: quin etiam non rarò, quamuis nec locus, nec ſubiecta materia id per ſe requirat, tamen ad abſurda vitanda eas reſtringendas eße conſtet. At enim dices, te oſtendiße, vocem Omnia, iſto in loco, indiſtinctè ſumi debere, & generaliter: adeò vt ad opera quoque creationis pertineat; cum ibi paulo ante generaliter dicatur, non eße alium* Deum, *niſi vnum, & idolum nihil eße.* Re*ſpondeo, Iſta quidem per ſe eße generalia; ſed tamen a* Pau*lo Chriſtianis, quatenus Chriſtiani ſunt, accommodari: idq́;, antequam verba illa proferat,* ex quo omnia. *Inquit enim ſtatim poſt generalia iſta,* Nam etſi ſunt, qui dicantur dii, ſiue in cælo, ſiue in terra (ſiquidem ſunt dii multi & domini multi) nobis tamen vnus Deus, Pater ex quo omnia, & nos in illum & vnus dominus, Ieſus Chriſtus per quem omnia, & nos per *ſeu*

propter ipſum. *Vides, apoſtolum a generalitate illa, quam verba præ ſe ferebant, diſcedere; tamquam aliquid difficultatis habiturum eßet in ea perſiſtere, ac ſimpliciter affirmare, Deum vnum tantùm eße, (quamuis alioqui id rectè intellectum verißimum ſit) propter eam videlicet caußam, quòd multi ſint dij & domini, aut certè eße dicantur. Propterea concludit, quidquid ſit, Nobis, id eſt Chriſtianis, vnum eße Deum, patrem illum, ex quo omnia: ex quo, ſcilicet, Chriſtiani, quatenus ſunt Chriſtiani (iam enim illos a reliquis hominibus diſtinxerat & ſeparauerat) omnia habent. Quemadmodum igitur dicendo Nobis, Chriſtianos intelligit, eoſq; non quatenus res creatæ ſunt, aut homines, ſed quatenus ſunt Chriſtiani, ſic dicendo Omnia, non ſolùm omnia noſtra, id eſt, Chriſtianorum tantùm intelligit, ſed etiam, vt Chriſtianorum; non autem, vt rerum creatarum, aut etiam hominum. Quòd verò omnino reſpectu Chriſtianorum, idq; quatenus ſunt Chriſtiani, de Deo loquatur, vel ex eo colligi poteſt, quòd illum Patris nomine vocat. nempe quia illum hoc loco, vt Patrem, & ſic Chriſtianorum, quatenus Chriſtiani ſunt, Deum conſiderat. Idem præterea ex eo patet, quod ſequitur,* & nos in illum. *quaſi dicat: Quemadmodum a Deo, quem nos Chriſtiani non niſi vnum habemus, videlicet a Patre illo ad nos, tamquam filios, omnia proficiſcuntur, ſic nos vicißim in illum vnum tendimus, & ad eum, tamquam Patrem noſtrum, omnes reſpicimus, atque aſpiramus. Certum igitur eße debet, cum deinde apoſto-*

ius ſubiungit, & vnus dominus, Ieſus Chriſtus, per quem omnia. *Omnium nomine ea omnia intelligi, quæ ad Chriſtianos, vt Chriſtianos, pertinent, non autem prorſus omnia, quæ vmquam creata fuere, aut facta, quæ'ue ad quoſcumque quacumque ratione pertinent; & eum, qui ad hæc vocem* Omnia *referat, verborum apoſtoli ſenſum corrumpere, & in alienam a propoſito, adeoq; ab ipſis verbis ſententiam, locum transferre. Itaque fateor quidem, opponi hoc loco inter ſe* Ex quo, & Per quem, *atque inde ſequi,* Deum *hic mediatam,* Chriſtum *autem immediatam cauſſam omnium oſtendi; ſed non prorſus omnium; præſertim verò cæli, & terræ, qui creati ſunt multò ante, quàm Chriſtiani exiſterent, ad quos omnia iſta omnino referenda ſunt. vt alibi quoque ſine dubio faciendum eſt; vbi ſimiliter* Dei, *tamquam iſtorum auctoris, fit mentio; videlicet,* 1. Cor. 12. v. 6; & 2. Cor. 5. v. 18. *Vt nihil dicam de articulo in græco non minùs hic, quàm in prædictis locis voci* πάντα *id eſt* Omnia *præpoſito, qui de cuiuſdam generis ſeu de quibuſdam omnibus ſermonē eſſe, videtur indicare. Mitto etiam, quòd oppoſitio iſta verborum* Ex quo, & Per quem, *non eſt perpetua, quòdq;* Deo *ipſi alibi tribuitur, quòd non modò ex illo, ſed etiam per illum ſint omnia,* Rom. 11. v. 36; Heb. 2. 15. *id quod quamuis idcirco fieri poſſit (vt in animaduerſione fratrum ſecunda, in 19. Aſſertionem de trino & vno Deo collegij Poſnanienſis explicatum eſt) quia alio ſenſu dictio* Per *ibi accipiatur, quàm hic accipitur, tamen*

poteſt etiam ſimul fieri, vt ideo in prædictis locis, per ipſum Deum omnia eſſe, fuerit dictum, quòd vox Omnia *latiùs ibi pateat, quàm hic (vt certè patet) atque multa etiam comprehendat, quorum nec mediata nec immediata cauſſa Chriſtus ſit, & propterea non potuerit dici, ea per Chriſtum eſſe. Adde autem ijs, quæ ante dicta ſunt, concedi poſſe, cum Paulus dicit,* Ex quo omnia, *Omnium nomine res omnes creatas, cælumq́; & terram ipſam debere intelligi; nec tamen inde ſecuturum, cum deinde dicit,* Per quem omnia, *eadem omnia ſignificari. Sæpe enim, vbi vna & eadem vox, eaq́; etiam non repetita, vt hic, ſed ſemel tantùm expreſſa, ad plura refertur, ſolet ſecundùm naturam eorum, ad quæ refertur, ſignificationem diuerſam habere. vt, cum Petrus dicit,* Tempus eſſe vt iudicium incipiat a domo Dei *(ſubaudi,* & pergat ad impios.) *Nam certè alio ſenſu dictum eſt ab ipſo iudicium reſpectu domus Dei, & alio, reſpectu impiorum. Vel, cum auctor epiſt. ad Heb. ait, Chriſtum non habuiſſe quotidie neceſſe, quemadmodum pontifices (legales videlicet) priùs pro ſuis peccatis, deinde pro populi offerre; hoc enim ab ipſo ſemel fuiſſe factum, cum ſeipſum obtulit. Hic enim niſi* Peccatorum *nomen, quatenus ad ipſum Chriſtum accommodatur, aliter interpreteris, quàm, quatenus ad pontifices illos, aut ad populum refertur, turpiſſimè blaſphemantem facies diuinum illum ſcriptorem. Nihil igitur hic ſimiliter impedit, quominus vox* Omnia *ad Deum relata vnum ſignificet, ad Chriſtum verò aliud: id eſt,*

1. Pet. 4. 17.

Heb. 7. 27.

non tam plenam habeat ſignificationem, cum refertur ad Chriſtum, quàm, cum refertur ad Deum. quemadmodum in exemplo proximè allato Peccatorum nomen, quatenus refertur ad pontifices illos, atque ad populum, & reatum & pœnam peccatorum ſignificat. quatenus verò refertur ad Chriſtum, pœnam tantùm declaret, eamq́; non reuera vt pœnam, ſed vt quæ pœna eſſe ſoleat, mortem ſcilicet, atque eam antecedentes ærumnas & calamitates; a quibus vt ipſe quoque liberaretur; Chriſtus ſeipſum obtulit. Quòd ſi nihilominùs neceſſe eſſe velimus, vt in loco noſtro vtrobique vox Omnia idem prorſus ſignificet; certè, cum nulli dubium eſſe poſſit, vt dictum fuit, quin eiuſmodi voces vniuerſales ſæpiſſime reſtringi debeant, potiùs ex eo, quod planè veriſimile eſt, vocem iſtam ad Chriſtum relatam ea tantùm cōplecti, quæ ad Chriſtianos, vt Chriſtianos, pertinent, immo ex eo, quòd certum eſt, fieri non poſſe, vt ad Ieſum Chriſtum relata ea comprehendat, quæ fuerunt ante ipſum, Ieſus autem ipſe Chriſtus verè & propriè loquendo non fuit, antequam ex virgine naſceretur, vtrumque enim nomen, Ieſus, & Chriſtus, ad illum hominem omnino ſpectant; ex hoc, inquam, potiùs ſtatuere debemus, vocem Omnia ad ipſum Deum relatam, eo pacto, quo dictum eſt, reſtringendam eſſe, quàm cum iſtis incommodis & acyrologijs eius vim planè vniuerſalem, cum ad Chriſtum refertur, eſſe retinendam. Namque præterea animaduertendum eſt, Chriſtum hoc loco manifeſtè tamquam eum, qui reuera & pleno iure vnicus domi-

C 5 nus

nus noſter ſit, conſiderari: & idcirco neceſſe eſſe, vt eatenus per ipſum omnia eſſe dicantur, quatenus reuera ac pleno iure eſt vnicus noſter dominus. Atqui *aſſerere, Ieſum Chriſtum, noſtrum vnicum dominum reuera & pleno iure fuiſſe, etiam antequam ex virgine naſceretur, nihil aliud eſt, quàm vniuerſam religionem noſtram peruertere, ac ludibrio exponere, & ipſas ſacras litteras abijcere atq; contemnere; quarum, præter perpetuum ſenſum, aperta teſtimonia, quæ id falſum eſſe demonſtrant, plurima ſunt. Sed vnum tantùm, quod pro omnibus eſſe poteſt, breuitatis cauſſâ attuliſſe ſat fuerit. Inquit igiur Paulus, ad Romanos*
Rom. 14. *ſcribens,* In hoc enim Chriſtus & mortuus eſt, & reſurrexit, & reuixit, vt & mortuorum, & viuorum dominetur. *ex quibus verbis apparet, Chriſtum non modò, antequam ex virgine naſceretur, ſed antequam a mortuis reſurgeret, non fuiſſe reuera & pleno iure vnicum noſtrum dominum.*

ERASMVS IOHANNIS.

TERTIVM ARGVMENTVM. Profero dicta Pauli Phil. 2. Cum eſſet in forma Dei & æqualis Deo, aſſumpſit formam ſerui, & factus eſt obediens patri vſque ad mortem crucis, 2. Cor. 8. *Noſtis beneficentiam Domini Ieſu Chriſti, quòd propter nos pauper factus ſit, cum eſſet diues, vt vos illius paupertate diteſceretis.* Hinc ſic colligo: Summa humiliatio præſupponit ſummam gloriam & felicitatem, & quicumque ex ditiſsimo fit pauperrimus, eum ditiſ-

ſimum

ſimum ante fuiſſe neceſſe eſt. In Chriſto hoc accidit. non autem apparet illa felicitas ac diuitiæ illæ in Chriſto verſante in his terris, cum eo nihil fuerit calamitoſius toto illo tempore, quo in his terris vixit vſque ad id tempus, quo crucifixus eſt & humiliatus vſque ad mortem crucis. Ergo neceſſe eſt, vt præceſſerit eius natiuitatem gloria illa & beatitudo in cælis; ex qua demiſerit ſe in has miſerias & omnium rerum indigentiam noſtri cauſſa.

FAVSTVS SOCINVS.

In hac tua argumentatione ſumis tamquam probatum ex teſtimonijs a te citatis, in Chriſto ſummam fuiße humiliationem, eumq́; ex ditißimo factum fuiſſe pauperrimum; hoc ex poſteriore, illud verò ex priore teſtimonio. Quòd in Chriſto ſumma fuerit humiliatio id dupliciter poteſt intelligi, prout nomen Sūma accipitur, relatiuè ſcilicet, aut per ſe ſiue abſolutè. Iam ſi abſolutè accipitur, falſum eſt, ſummam humiliationem ſummam gloriam & felicitatem quæ videlicet anteceßerit, præſupponere. poteſt enim eiuſmodi ſumma humiliatio eße vbi non modò ſumma, ſed ne vlla quidem gloria aut felicitas anteceßerit. Quare, ſi formam ſerui aßumere, & fieri obedientem vſq; ad mortem crucis, quod Chriſto in verbis teſtimonij, quæ protuliſti, tribuitur, ſumma per ſe eſt humiliatio; in quolibet, cui iſta contigerint, ſummam humiliationem fuiße meritò dicetur. Sin autem relatiuè no-

men

men iſtud accipitur; ſumma humiliatio præſupponit anteceßiße, propriè loquendo, non ſummam gloriam, nec vllo modo felicitatem, ſed tantummodo ſummam excellentiam, eamq́; non abſolutè ſummam, ſed ſummã relatiuè ad humiliationem. Atqui, *ſi hoc pacto nomen Sũma in verbis tuis accipi debet; neceße eſt, ſi velis ex loco a te producto probare, in Chriſto fuiße ſummã humiliationem, aut ſimpliciter hæc ipſa, vel ſimilia verba, in quibus tu relationem contineri contendas, ibi eße ſcripta, aut illud quoquo modo expreßum eße, ad quod humiliatio, quæ ibi ſimiliter exprimatur, relationem habeat.* Id, *quod priore loco dixi, non eſt; quemadmodum fatebitur, quicumque verba a te prolata legerit.* Neceße igitur eſt, *vt ſit hoc poſterius.* Quòd *ſi ita ſe res habet, quid attinet dicere, ſummam humiliationem, quæ, videlicet, ex citato loco probetur, præſupponere ſummã gloriam & felicitatem, ſi id, quod ex humiliatione Chriſti relatiuè accepta colligi poteſt, ibidem commemoratum fuerit?* Et *ſanè id commemoratum ibi fuit.* Nam, *vt tu ipſe locũ citaſti, dicitur ibi, eum fuiße in forma* Dei, *& æqualem* Deo. Hæc *tibi igitur vrgenda erant, quæ ipſum teſtimonium per ſe probat, & ex quibus intelligitur, quænam excellentia illa fuerit, quæ Chriſti humiliationem anteceßit; non autem in genere ſumma gloria & felicitas Chriſti (quæ qualis fuerit, quærendum poſtea ſit) ex allati teſtimonij verbis per argumẽtationem, perperam colligenda.*

Iam verò, *quod attinet ad id, quod ſecundo loco, tamquam*

tamquam ex altero teſtimonio probatum, te ſumpſiße; dixi, Chriſtum videlicet ex ditißimo pauperrimum fuiße factum, id nullo modo ex teſtimonij verbis, qualia tu ipſe recitaſti, probari videtur. nec enim Superlatiua ibi ſunt nomina, Pauperrimus, Ditißimus; ſed, Poſitiua, Pauper, Diues.

His ita expoſitis, & demonſtrato, te in argumentatione tua vel ea ſumpſiße, tamquam per teſtimonia, quæ protuleras, probata, quorum probatio in illis, vt a te ipſo recitata ſunt, minimè continetur, vel perperam ex eo, quod tamquam probatum ſumpſeras, argumentatum eße; ſequitur, vt videamus, quid tu poſtea inferas. Quamuis enim ſatis ex ijs, quæ dixi, dißoluta ſit vniuerſa fermè tua argumentatio; alia tamen eius vitia adhuc ſunt retegenda. Infers igitur, non apparere illam felicitatem, illasq; diuitias in Chriſto verſante in his terris; cum eo nihil fuerit calamitoſius toto illo tempore, quo in his terris ante mortem crucis vixit. Quod ad felicitatem attinet, iam dictum eſt, non eße quærendam in Chriſto ante ſui ipſius humiliationem felicitatem vllam: ſed tantummodo aliquam excellentiam, quæ citra vllam felicitatem eße poteſt. Verùm fingamus, felicitatem iſtam eße quærendam; vnde, quæſo te, habes, aut quomodo demonſtrare potes, nihil Chriſto fuiße calamitoſius toto illo tempore, quod eius mortem anteceßit? Certè in ſacra de ipſo hiſtoria nihil, quod ego meminerim, de eius ſtatu, & cōditione explicitè narratur, niſi vel, cum planè infans eßet, vel, poſtquam iam annos natus circiter triginta

Euangelium

Euágelium prædicare incepit. Cur igitur, alios imitatus, (quorum tamen hic inuidiam ſubire nolim) id ita aßeueras, quod nec tu, nec illi certò ſcire queunt? De diuitijs, dico, Paulum non eas Chriſti diuitias intelligere, quibus calamitates opponuntur, vel opponi poßunt. Eius enim generis diuitias Chriſtum habuiße eo loco intelligit, de quib. alibi ſcribit ad eoſdem Co-
1. Cor. 1. 5. *rinthios, eos in Chriſto Ieſu diuites eße factos in omni verbo, & in omni ſcientia, ita vt nihil illis deſit in vlla gratia ſpirituales nimirum diuitias. Et infra eoſdem*
1. Cor. 4. 8. *alloquens ait,* Iam ſaturati eſtis, iam diuites facti eſtis. ſine nobis regnatis; & vtinam regnaretis, vt & nos vobiſcum regnemus. *Hic enim ſimiliter de diuitijs donorum ſpiritus ſancti ſermonem eße, indicant verba antecedentia, quibus monet eos, vt ipſius, & Apollo exemplo diſcant, propter dona ſibi diuinitus conceßa non ſuperbire, neq; alius contra alium inflari. Sed quid aliunde exempla conquiro? Nonne in ipſo teſtimonio tuo ea verba,* vt vos illius paupertate diteſceretis, *de huius generis diuitijs ſunt accipienda? Neque enim Corinthij huius vitæ commodis per Chriſtum, ſed ſpiritualibus bonis aucti fuerant; quemadmodum in ſuperioribus exemplis aut expreßum eſt, aut indicatum. Sententia igitur locia te prolati eſt, Chriſtum, cum diues eßet donis cæleſtibus & diuinis operationibus, dum Euangelium regni Dei annunciabat, poſtmodum ipſis donis cæleſtibus non fuiße vſum; diuinas autem illas operationes quodammodo abieciße, & ſeſe illis priuaße; tūc*

ſcilicet,

ſcilicet, cum ſe comprehendi, & miris modis illudi, cædi denique ac flagellari, permiſit, & tandem crucis morte affici. quæ omnia cum propter nos Chriſtus fecerit, rectè innuit Paulus, eum ſingulari quadam beneficentia erga nos fuiſſe vſum, nosq; ipſius paupertate fuiſſe ditatos. Nam alibi quoque ſcriptum eſt ab eodem Paulo, per ſanguinem Chriſti gentes, quæ aliquando procul erant, factas eſſe prope; id eſt, ex non Dei populo Dei populum fuiſſe factum, & ſic compluribus ſpiritualibus donis ditatas eſſe, quib. antea penitus carebant. Propterea hic Corinthios alloquens, qui ex gentibus erant, propter vos, *inquit, &,* vt vos diteſceretis. *Miror autem, te de antecedente gloria, quam ex humiliatione (quamuis non admodum rectè) colligebas, nullam deinde mentionem feciſſe. Certè, ſi hanc Chriſto adimis, tunc cum in terris verſatus eſt, contra aperta ſcripturæ teſtimonia id facis.* Eph. 2. 13.

ERASMVS IOHANNIS.

Quomodo verò is poteſt eſſe beatus & diues, qui nō habet, quò caput reclinet, quiq; ſit ipſis vulpibus & alitibus pauperior?

FAVSTVS SOCINVS.

De beatitudine iam dictum eſt, ex ipſa humiliatione, ex qua ſola tu id colligis, nequaquam concludi poſſe, Chriſtum beatum fuiſſe, antequam ſeſe humiliaret. Quod ſi tamen poſſet concludi, ea, quæ tu modò commemoraſti, quæ beatitudinem excludere videntur,

tur, non tribuuntur Chriſto per totum illud tempus, quo ante mortẽ in terris verſatus eſt; ſed ea de ſe Chriſtus affirmat tunc temporis, cum iam poſt trigeſimum ſuæ ætatis annum euangelium Dei *annunciaret, nec vllum locum, vbi requieſceret, haberet.* De *diuitijs, etſi, quod ad ea attinet, quæ a te commemorata ſunt, idem reſponderi poteſt; tamen addo, iam me expoſuiſſe, qua ratione hîc in terris Chriſtus fuerit diues, diuitijs, videlicet, non terrenis, ſed cæleſtibus: non carnalibus, ſed ſpiritualibus: eumq; tunc factum fuiße pauperem, cum ſe illarum vſu priuauit. Quamquam verbum græcum* ἐπτώχευσε, *non ſignificat reuera, Pauper eſt factus, ſed potißimùm Mendicauit; aut certè hoc non minùs, quàm illud ſignificat.* Hæc *autem ſignificatio rectißimè cum mea diuitiarum Chriſti interpretatione conuenit.* Tranſlatio *eſt enim elegans ab aliquo, qui multas pecunias haberet, quiq;, quantumuis reuera diues eßet, mendicare tamen ſuſtineret, ac pauperum ſortem ſubire. Namque ſimili modo Chriſtus fecit. Cum enim ijs donis cæleſtibus eßet a* Deo *ditatus, quibus innocentiam ſuam aßerere, eamq; omnibus patefacere ac probare potuißet, atque, inimicis ſuis proſtratis, ſplendorem & dignitatem ſuam retinere ac tueri, ijs tamen aliquando nulla ex parte eſt vſus; ſed ea vltro eſt paßus, quæ antea dixi, &, tamquam ſi homo ſons atque alienæ opis indigus eßet, ita ſe geßit, & hominum omnibus cæleſtibus donis deſtitutorum ſortem ſubijt.* Notandum *eſt enim, in Pauli verbis non haberi vocem*

ri vocem vllam, quæ indicet, diuitias Chriſti, vnà cum ipſa mendicitate ſeu potiùs mendicatione non fuiſſe. ſed ſimpliciter dici, eum mendicaſſe, cum eſſet diues, ἐπτώχευσε, πλούσιος ὤν, *Ad verbum,* mendicauit, diues exiſtens; *ex qua loquendi forma apertè potiùs indicari videtur, eodem tempore eum & diuitem fuiſſe, & tamen mendicaſſe.* Huc *accedit, quòd, ſi quis pertinaciter neget,* Paulum, *cum, Chriſtum diuitem fuiſſe, dixit, de diuitijs illis ſpiritualibus locutum eſſe; non videtur ſaltem poſſe negare, illum diuitem dici poſſe, cuius in manu ſit, quantumcumque velit diuitiarum habere; in Chriſti autem manu, dum hîc in terris ageret, poſitum fuiſſe ſummas ſibi opes ingentemq́; pecuniæ vim comparare, ea, videlicet, poteſtate, qua tot alia planè admiranda faciebat, nemo, arbitror, non confitebitur. quod cum facere noluerit, ſed pauper eſſe elegerit; rectè ob hanc cauſſam dicere potuit* Paulus, *Chriſtum, cum diues eſſet, pauperem noſtri cauſsâ fuiſſe.* Nam, *Pauperem eſſe, ſignificat verbum* πτωχεύειν, *vbi a* Mendicandi *ſignificatione receſſeris: non autem, vt arbitror,* Pauperem *fieri. Cuius verbi dum propriam & vſitatam ſignificationem diligenter inquiro, incidi in* Lexicum *quoddam, vbi hæc verba habentur:* Paulus de ſeruatore 2. ad Corinthios cap. 8. ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν; id eſt, veſtra cauſſa, vt mendicus, nihil poſsidens aliorum opibus eguit, cum tamen locuples eſſet. Ex *quibus apparet, eorum auctorē, quiſ-*

D *quis*

quis fuerit (linguæ autem græcæ peritum eum fuiſſe neceſſe eſt) in interpretatione verbi πτωχεύειν *hoc loco ea in parte mecum maximè facere, quòd non* Pau*perem fieri, ſed pro* Paupere *ſe gerere ſignificet; & porrò in eo mihi aſtipulari, quòd iſtæ diuitiæ* Chri*ſti vnà cum iſta eiuſdem mendicitate ſeu paupertate eſſent.*

ERASMVS IOHANNIS.

Nego, Chriſtum verè dici beatum diuitem & glorioſum inter tot difficultates & defectus, imò tum reuera dico fuiſſe pauperem, cum in terris verſaretur, & præcipuè cum fungeretur munere docendi.

FAVSTVS SOCINVS.

De *beato & diuite, itemq; de paupere* Chriſto, *cum in terris verſaretur, ſupra ſatis reſponſum eſt.* De *glorioſo verò iterum dico, nec humiliationem omnino præſupponere antecedentem gloriam, ſed tantummodo excellentiam, nec* Chriſtum *gloria caruiſſe, cum in terris verſaretur, & tunc maximè, cum docendi munere fungeretur.* Neque *enim ſuis modò diſcipulis aut quibuſdam ex apoſtolis tunc glorioſus extitit,* Ioh. 1. v. 14: & 2. Pet. 1. v. 17. *ſed etiam in aliorum conſpectu gloria fuit præditus,* Ioh. 2. v. 11. Ex *quo loco perſpicuum eſt, non ſolùm,* Chriſtum *apud populum glorioſum fuiſſe (nam, ſi cum vnum tantùm ſignum, idq; non adeò mirandum, in priuato loco ediidiſſet, dicitur gloriam ſuam patefeciſſe; quid dicendum*

dicendum eſt, cum tot tantaq́; alia ſigna publicè edidit) verùm etiam gloriam iſtam ex miraculis factis manaſſe. vnde ſequitur, cum ipſe velis, Chriſti ſui ipſius humiliationem fuiſſe gloriæ ſuæ abiectionē quandam; te negare non poſſe, tunc Chriſtum ſe ipſum humiliaſſe, cum mirabilia illa opera facere deſtitit, nec poteſtate, qua illa faciebat, ad ſe e manibus ſuorum inimicorum, atque ex tanta ignominia & morte liberandum, vſus fuit: nec neceſſe eſſe, vt aliam quandam gloriam comminiſcaris, qua quia priuatus fuerit, humiliatus iurè dici poſſit, eamq́; ad id tempus referas, quo ipſum Chriſtum fuiſſe non conſtat, immo ex hac nec vllo modo neceſſaria & planè incerta gloria, cum tunc fuiſſe ſtatuas, cum nondum natus erat. quo nihil abſurdius excogitari poteſt.

ERASMVS IOHANNIS.

Rogo te, an non inter ſe opponuntur diuitiæ Chriſti & paupertas, humiliatio item & gloria, & quidem eodem reſpectu?

FAVSTVS SOCINVS.

Omnino, ſi paupertatem, & diuitias Chriſti eodem modo accipiamus. Sed tu ſine dubio loqueris, aut certè loqui debes de diuitijs, & paupertate Chriſti, de quibus loquitur Paulus in loco a te citato; vbi, vt ſuprà oſtendi, paupertas non intelligitur reipſa & verè, quemadmodum intelliguntur diuitiæ; ex quo fit, vt (id quod etiam ex verbis ipſis colligi poteſt) & has, & illam ſimul eodem tempore in Chriſto fuiſſe

affirmare liceat. Verumtamen, vt veritati inquirendæ amplior ſit locus, concedo tibi, eas inter ſe opponi. ac præterea, quamuis hoc, propriè loquendo, verum non ſit, concedo tibi, humiliationem præſupponere antecedentem gloriam; & fateor, Chriſtum antequam ſe humiliaßet, fuiße glorioſum, gloriamq; iſtam, & humiliationem ſimiliter inter ſe opponi.

ERASMVS IOHANNIS.

Atqui gloriæ Chriſti opponitur ignominia & mors crucis; & ſic eius diuitiis opponitur paupertas & defectus tum aliarum rerum tum etiam huius vitæ commodorum. Ergo gloria quoque Chriſti, quæ hanc mortem crucis & diuitiæ quæ hanc eius ſummam inopiam præceſſerunt, ſimul includunt felicitatem & affluentiam commodorum, quæ vitam reddant ſuauem & ab ea omnem miſeriæ & calamitatis ſenſum depellant. aliàs non rectè opponerentur ignominiæ & calamitatibus vitæ Chriſti. Cumque nihil tale reperiatur in Chriſto quàmdiu doctoris munere perfunctus eſt in his terris, ad aliud omnino tempus hæc felicitas pertinet, nempe id quod præceſsit eius natiuitatem ex virgine.

FAVSTVS SOCINVS.

Aßeris, Chriſti diuitijs opponi paupertatem ac defectum, tum aliarum rerum, tum huius vitæ commodorum:

modorum: nec id tamen vlla ratione probas; licèt hoc illud ſit, de quo hoc loco potiſsimùm controuerſamur. Fortaſſe credis, te id ſatis probaſſe, quia ſuprà commemoraſti, Chriſtum (quemadmodum ipſe partim dixit, partim tu eum dicentem facis, vt mox docebo) non habuiſſe, vbi caput reclinaret, & ipſis vulpibus & alitibus pauperiorem fuiſſe. Nam, quamuis hoc nihil prorſus ad rem faciat, non poſſum aliud inuenire, ex ſacris litteris a te allatum, quod huc vllo modo pertinere queat. Iam iſtud quid, quæſo, ad probandum, quæ'nam ſit illa Chriſti paupertas, quæ eiuſdem diuitijs opponatur? Primùm enim in Chriſti verbis nulla paupertatis expreſſa mentio, quæ omnino requiritur, cum de ipſius verbi vi agatur. Etenim, quamuis tu, dum eorum verborum ſententiam exponere tentas, dicas, Chriſtum fuiſſe vulpibus & alitibus pauperiorem, tamen non ſic locutus eſt Chriſtus (nec ſanè audiui vmquam, beſtias pauperes vocari) nec aliud de ſe reipſa dixit, quàm, ſe non habere, vbi caput Luc. 9. 58.
reclinaret; cum tamen & vulpes ſua luſtra, & volucres cæli ſuos nidos haberent. id quod non ad paupertatem, ſed ad calamitatem illam eſt referendum, quam ſecum trahebat Euangelij prædicatio; cuius cauſſâ nec vllo in loco quieſcere poterat, & non facilè inueniebat, qui eum hoſpitio reciperet, (paullo enim ante, vt eſt apud Lucam, in quodam Samaritanorum vico non fuerat ei conceſſum diuerſorium: ſed vnà cum ſuis diſcipulis inde fuerat excluſus; quò ſine dubio hæc eius verba reſpiciunt.) Cuius rei voluit

monere illum, qui dixerat, ſe ſecuturum ipſum quocumque iuiſſet; vt, ſcilicet, ſi id facere vellet, ad eiuſmodi incommoda perpetienda ſe pararet. Neque enim *vllo modo apparet, iſtum ſic locutum fuiſſe, quia, vt quidam ſunt arbitrati, diuitias a Chriſto ſperaret, quemadmodū in quibuſdam latinis codicibus in margine ad eum locum annotatum fuit his verbis,* Sequens Chriſtum ob diuitias. *&, ſi appareret, potiùs inde colligi poſſet, Chriſtum ditiſſimum fuiſſe.* Deinde fac, *ibi diſertè ſcriptum eſſe, Chriſtum fuiſſe pauperrimum, idq́; propter defectum tum aliarum rerum, tum huius vitæ commodorum; certè nulla ibidem diuitiarum Chriſti, quas antehac habuiſſet, & quibus paupertas iſta opponatur, ſit mētio.* Numquid *non potuit alia ratione ibi pauper vocari Chriſtus, quàm a* Paulo *tum dictus fuit, cum eius paupertati eiuſdem diuitias antecedentes, vt tibi placet, oppoſuit?* Non *ſic igitur tibi agendum erat: ſed probandum, in ipſo* Pauli *loco de paupertate iſta verba fieri, vt inde eiuſdem generis diuitias fuiſſe demonſtrares, quibus ibidem illa opponitur.* Quod *cum nullo prorſus pacto feceris, nec facere poſſis; ſequitur, ratiocinationem tuam in hac parte omnino inanem eſſe.* In *qua parte explicanda, ſanè miror, quòd tam firmiter aſſeuerare auſus fueris, Chriſtum fuiſſe pauperrimum, & ſummè inopem rerum huius vitæ: cum tamen ex* Iohannis Euangeliſtæ *verbis liqueat, illum vnà cum ſuis diſcipulis, qui eum comitabantur, habuiſſe in* Iudæ Iſcariotæ *manibus commune marſupium, vnde etiam*

de etiam aliquid pauperibus dandum promi ſoleret. Ioh. 12. v. 6; & cap. 13. v. 29.

Iam quod dicis de ignominia & morte crucis, quæ Christi gloriæ opponatur; id ſuprà ſatis apertè conceßi, cum dixi, me tibi concedere, Christi humiliationem eiuſdem gloriæ opponi. Certum eſt enim, Christi humiliationem, de qua loquimur, eam, videlicet, cuius meminit Paulus ad Philip. 2. fuiße ignominiam & mortem crucis. Sed paullo ante oſtenderam, quæ'nam Christi gloria illa fuißet, eaq́; certa & teſtatißima, cui iſta rectè opponerentur, quæq́; proximè & ignominiam, & mortem crucis antegreßa eßet; nec de alia incompertißima quadam Christi gloria, quæ eius natiuitatem anteceßerit, perabſurdè quærendum eße docueram. Quòd ſi rectè intellexeris vmquam, quid ſit forma illa Dei, in qua Christus erat, illaq́; ipſius cum Deo æqualitas, cuius ibidem Paulus mentionem facit, quæ illa ſunt reuera, quibus Christi humiliatio opponitur, quam poſtea ſubiungit; id enim ex ipſo contextu apertißimum eſt; Si rectè, inquam, id vmquam intellexeris, tunc fateberis ipſe ingenuè, ratiocinationem tuam, hac etiam in parte, nihili eße, nec ex eo loco quidquam contra ſententiam meam concludi poße; cum iſta de Ieſu Christo ipſo, vt verba ſonant, non autem de filio quodam Dei vnigenito, qui ante Ieſum Christum natum extiterit, dicta fuerint: hæc autem illa ſint, quibus potißimùm ex loco illo ſententia mea oppugnari poße videatur. Poterunt autem fortaße nonnihil ad totum locum intelligendum

ligendum te iuuare ea, quæ de eo ſcripſi in mea pro fratribus reſponſione ad Andream Volanum, *licèt, vt Trinitarium, paullo aliter locum illum accipientem, ac tu facias.* Cæterùm libet adhuc tibi oſtendere, etiamſi quæ, abs te de diuitijs & gloria Chriſti dicta, hactenus refutaui, veriſsima eſſent, te tamen haud rectè argumentum tuum concluſiſſe: idq; in vniuerſa eius concluſione collegiſſe, quod ex iſtis nullo modo ſequitur; ac prӕterea, ſi rectè concluſa eſſet argumentatio tua, in abſurdiſsima quædam deuenire, neceſſe omnino futurum.

Concludis igitur, cum iſtæ diuitiæ, iſtaq; gloria, atque adeò beatitas, quæ Ieſu Chriſto ante paupertatem & humiliationem tribui in ſacris litteris, tibi probaſſe videris, in ipſo non fuerint verſante in terris, neceſſe eſſe, vt eas in cælo habuerit, ex ijsq; noſtri cauſſâ ſe in has miſerias demiſerit, & omnium rerum indigentiam: & conſequenter, vt illæ ad illud tempus pertineant, quod eius ex virgine natiuitatem præceſsit.

Sed primùm, vnde (obſecro) habes, hæc omnia a Chriſto abfuiſſe toto tempore, quo verſatus eſt in terris, antequam crucifigeretur? Certè, vt ſuprà admonui, quid egerit Chriſtus, quo'ue in ſtatu eius res fuerint, antequam euangelium prædicaret, aut, ad illud prædicandum accingeretur, nihil ferme commemoratum eſt a ſacris ſcriptoribus, præter quædam pauca, quæ illi in prima infantia contigerunt, quæ, cuicuimodi fuerint, nihil ad rem faciunt; cum nec in ætate

illa per ſe vlla ferè ratio conditionis vitæ, ac fortunæ hominis habeatur, & ſpatium deinde vſque ad Euan*gelij prædicationem intercceßerit viginti quinq; plus minus annorum, cum* Chriſtus, *vt ex ſacra ipſa hiſtoria colligere licet, vix trigeſimum tertium ſuæ ætatis annum exceßerit, cum eſt crucifixus. quo toto vigintiquinque annorum tempore, nihil de eo memoriæ traditum in ſacra hiſtoria inuenimus, niſi ea, quæ ſcripſit* Lucas *cap.* 2. *non multò ante finem vſque ad tertij initium; ex quibus vix quidquam de conditione vitæ, deq; ſtatu rerum ipſius ſciri poteſt.* Hoc *ipſum, vt videtur, tu ipſe cum animaduertißes, id, quod in argumento proponendo de toto tempore dixeras, quo* Chriſtus *verſatus eſt in terris, ad finem tuorum verborum, vt vidimus, teipſum quodammodo corrigens, de eo tantùm tempore dixiſti, quo doctoris munere in terris functus eſt.*

Verùm *finge deinde, certißimum eſſe,* Chriſtum *hic in terris, poſtquam ex virgine natus eſt, perpetuò contemptum, pauperem, & calamitoſum fuiſſe; numquid gloriam, diuitias, & felicitatem in hoc ipſo annorum curſu aliquandiu in cælis habere non potuit, quas noſtri cauſsâ reliquerit, vt, ſcilicet, in terris ſalutem noſtram operaretur, nempe* Euangelio *nobis prædicando, eoq; pluribus modis confirmando, ac denique obedientiâ ſuâ erga* Deum *vſque ad mortem crucis viâ nobis ad cælum patefaciendâ?* Nam, *ſi dixeris, neceſſe futurum, ſi hoc verum eſſet,* Chriſtum *hoc eodem tempore in cælo fuiſſe, de hoc autem nihil ſcriptũ*

extare; Primùm reſpondebo, Immo id ſcriptum eſſe,
Ioh. 6. 62. *vbicumque ipſe de ſe affirmat, vel quòd deſcenderit de cælo, vel quòd fuerit in cælo; præſertim cum alicubi de ſe ſub nomine Filij hominis, & ſic de ſe homine iſta dicat. Deinde affirmabo multò minùs conſtare, Chriſtum fuiſſe, antequam ex virgine naſceretur, id quod tamen neceſſe eſt, ſi tua argumentatio rectè eſt concluſa. ex quo ſequitur, te quodammodo pro conceſſo tacitè ſumere illud ipſum, quod argumentatione tua probare debes; Quaſi iam certum ſit, Chriſtum ante illud tempus fuiſſe, & nihil aliud quæratur, niſi, vtrùm ante, an verò poſt, iſtam glοriam, diuitias, & felicitatem habuerit. Nam certè non concludis tu id ipſum, quod probandum ſumpſiſti, videlicet, ante illud tempus Chriſtũ fuiſſe: ſed, ante illud tempus cũ iſta omnia habuiſſe. At dices, ſi iſta omnia tũc habuit, conſequitur neceſſariò, ipſum tũc fuiſſe. Reſpondeo, non propriè cõſequi, ſed hoc in illo contineri, & ab illo, vt loquimur, præſupponi. Ex quo intelligitur, nõ in hoc tãtùm, ſed & in pleriſq; alijs tuis argumẽtis, in quib. idem re ipſa fit, eſſe tacitã quandam principij petitionem; quæ cũ circa affirmationem rei verſetur, quæ alioqui per ſe planè paradoxa eſt, ac perabſurda, quempiam, ſcilicet, fuiſſe, antequã ex matre ſua naſceretur; quælibet exceptio, etiam parum probabilis, cui modò qualibet ratione, locus eſſe poſſit, ſatis eſt ad argumentationes iſtas tuas infirmandas ac diſſoluendas.*

Sed iam abſurda videamus, quæ omnino conſequuntur, ſi rectè argumentum tuum concluſum eſt.

Ea duo

Ea duo ſunt. Vnum eſt, quòd Ieſus Chriſtus in cælo, antequam ex virgine naſceretur, eas diuitias, eamq; gloriam & felicitatem haberet, quibus paupertas, ignominia, & miſeria huius vitæ opponuntur. Itaq; *ex vi argumenti tui dicendum eſt, cum in cælo tunc habuiße aurum, argentum, veſtes, ſuppellectilia, prædia ruſtica & vrbana, armenta, greges, & id genus alia, quibus eiuſmodi diuitiæ continentur: populi præterea auram & plauſum, eiuſdemq; ſalutationes, acclamationes, encomia, celebrationes, & reliqua, in quibus ea gloria conſiſtit: & denique, vt tuis verbis vtar, affluentiam commodorum, quæ vitam reddunt ſuauem, & ab ea omnem miſeriæ & calamitatis ſenſum depellunt. namque hæc commoda tu ipſe Chriſto in eo ſtatu tribuis. quibus addi poßunt honeſtæ voluptates.* His *enim ſimul iunctis (quoniam hîc de felicitate humana non admodum ſubtiliter agitur) ea felicitas contineri dici poteſt. Hæc autem Chriſtum in cælo habuiße, præſertim quod pertinet ad diuitias, an non res eſt planè abſurdißima?*

Alterum abſurdum eſt, quòd homo ille, qui crucifixus reuera, et mortuus eſt, extiterit in cælo, ipſius Dei *manibus fortaße, vt* Adam *in terra, formatus, aut ex alia quapiam virgine natus, antequam ex* Maria *virgine,* Auguſto *imperante, naſceretur.* Nam *præterquam quòd is homo, qui crucifixus reuera & mortuus eſt, ex argumentatione ipſa tua, ille ipſe eſt, qui antea omnia bona iſta habuit aliquando; nemo etiam, niſi verus homo, eiuſmodi bonis frui poteſt.* Hoc *autem*

tem an non abſurdiſſimum iurè dici poſſit, tu ipſe iudicato.

Sed quod poſtremò omnem vim tuo argumento penitus adimit, eſt, quòd Pauli teſtimonia illa duo, quibus totum innititur, de diuitijs, & de gloria Chriſti loquuntur, quæ notæ illis eſſent, ad quos ſcribebat, atque compertæ. quemadmodum in loco ad Corinth. verba illa docent; Noſtis, *ſeu,* ſcitis enim, *&c. & in vtroque id demonſtrat, quod Ieſu Chriſti exemplo eos mouere vult. Exempla autem, mouendi cauſſâ, non ſolent proponi, niſi rerum compertarũ apud eos ipſos qui mouendi ſunt, aut ſaltem eiuſmodi, quas ita ſe habere illi facilè inueſtigare queant. Atqui, quòd Ieſus Chriſtus diuitias vllas aut gloriã habuiſſet, antequam ex virgine naſceretur, id nec vllo modo iſtis, ad quos Paulus ſcribebat, iam compertũ eſſe poterat, nec, etiamſi veriſſimum fuiſſet, illud inueſtigare vlla prorſus ratione potuiſſent.*

ERASMVS IOHANNIS.

QVARTVM ARGVMENTVM. Chriſtus Iohan. 8. dicit, *Amen amen dico vobis antequam Abraham fieret ego ſum.* Ergo Chriſtus fuit ante Abrahamum quatenus eſt vnigenitus Dei filius & non tum cepit eſſe totus, quando ex virgine fuit natus. Nec alia eſt mens iſtius loci; ſiquidem quæſtio eſt An Chriſtus Abrahamum viderit; quod de ſe affirmat Chriſtus, Iudæi negant. Tu, inquiunt, nondum es natus annos quinquaginta, & Abrahamum

vidiſti.

vidiſti. Chriſtus negat ſe tam recentem eſſe, imò verò ante Abrahamum fuiſſe, ideóq; illis mirum videri non debere, ſi Abrahamum vidiſſe ſe dicat.

FAVSTVS SOCINVS.

Ratio, quam affers, cur Chriſti dictum aliter accipi non poßit, ac tu vnà cum pleriſque alijs illud accepiſti, inanis cenſeri debet, cum planè falſum ſit, Chriſtum affirmaße, ſe vidiße Abrahamum, qui ne ab Abrahamo quidem viſum ſe fuiße affirmauit. id quod eſt quidquid ex Chriſti verbis colligi poße videtur, & tuæ aliorumq; ſententiæ aliquo modo fauere. Et tamen id verißimum eße poteſt, etiamſi Chriſtus, antequam ex virgine naſceretur, non extiterit. Quandoquidem Abrahamus propheta erat, ipſo Deo teſte, Gen. 20. v. 7. Prophetæ autem futura videbant; vnde etiam apud Hebræos Videntes olim ſunt appellati, 1. Sam. 9. v. 9. Verba Chriſti, ex quib. tu ſine dubio, neſcio tamen quo pacto, colligis, eũ de ſe dixiße, quòd Abrahamum viderit, in vulgatis codicibus ſic leguntur. Abraham pater veſter exultauit, vt videret diem meum; & vidit, & gauiſus eſt. *Videre diem alicuius non eſt propriè ipſum videre; multò autem minùs ab ipſo videri. Sed, vt plerique hodie hunc locum accipere videntur, eſt aduentus in hunc mundum & actionum illius notitiam aliquo modo habere. Quamquam diem ſuum hoc loco potuit Chriſtus vocare alterum aduentum ſuum. quemadmodum alibi & ab ipſo & ab eius apoſtolis ſæpe vocatur.*

tur. Præterea ſciendum eſt, in græco verba Exultauit, Vidit, Gauiſus eſt, *eſſe Aoriſtis expreſſa,* ἠγαλλιάσατο, εἶδε, ἐχάρη. *quæ verba ita poſſunt accipi, ac ſi potentiali (quam vocant) particula* ἂν *illis fuiſſet addita, & ad hunc modum verti:* Exultaſſet, Vidiſſet, Gauiſus eſſet. *Nam præter ipſam græcæ linguæ conſuetudinem, quæ hoc fert, atque alia exempla in ipſis noui teſtamenti ſcriptis verba illa, quæ paullo ante idem Chriſtus de eodem Abrahamo iiſdem Iudæis dixit,* τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησεν. *quæ vulgò reddita ſunt,* Hoc Abraham non fecit, *potiùs reddi debuerant (vt Wolfg. Muſculo placet, atque Henr. Bullingerus locum explicat)* Hoc Abraham non feciſſet; *quemadmodum vnuſquiſque facilè confitebitur, qui locum ipſum inſpexerit. Et ſanè in loco noſtro multò credibilius eſt, Chriſtum de Abrahamo affirmaſſe, id quod veriſimile planè erat, Abrahamum, videlicet, ſummè deſideraturum fuiſſe, ipſius diem videre, eoq́; viſo, gauiſurum, quàm id, de quo nihil prorſus conſtabat, nempe, Abrahamum reuera ſummè deſideraſſe, vt ipſius diem videret, eumq́; vidiſſe, & gauiſum eſſe. Lingua porrò, qua locutus eſt Chriſtus, ſententiam, quam ego magis probo, non aliter explicare poteſt, quàm per ſimplicia præterita, quæ, vt in verbis græcis factum eſt, ambiguum reddant ſermonem. quam ambiguitatem ideo conſeruare voluit Iohannes, vt ſequentibus Iudæorum verbis aliquis locus eſſe poſſet; vt tunc fuerat, cum res acta eſt, quam nobis ob oculos ponere voluit.* Quidquid verò

de hoc

de hoc ſtatuẽdum ſit; illud indubitatum eſt, Chriſtum, contra quàm tua ratio pro conceſſo ſumit, non dixiſſe, Abrahamum a ſe fuiſſe viſum. Itaque, *vt dixi, ea inanis cenſenda eſt. Adde, quòd illi nullus locus eſſe poteſt, niſi Chriſti dictum, quod tu attuliſti, ita aut legatur, aut ſaltem iurè legi poſſit, quemadmodum tu ex vulgatis interpretationibus illud citaſti.* Atqui Grammaticæ *ratio nullo modo patitur, vt in eo legatur* Fieret, *ſed, eius loco* Fiat *legendum eſſe, omnino oſtendit; id eſt, verbum græcum* γϱνέϑαι *non præteriti, ſed præſentis temporis verbo cum futuri tamen ſignificatione in latina interpretatione reddendum. Quãuis enim modi infinitiui et aoriſti temporis eiuſmodi voces, & ad præteritum, & ad futurum tempus accõmodari per ſe queant; tamen, ad vtrum accommodandæ, certo quodam in loco ſint, indicant ibidem adiuncta verba. Si quis igitur noſſe velit, in illis verbis* πϱὶν ἀβϱαὰμ γϱνέϑαι, *vtro tempore vox* γϱνέϑαι *accipienda ſit, oportet inſpicere, vtrius tẽporis, præſentis, an præteriti, ſit verbũ illud, a quo iſta pendent.* Nam *ſi præſentis aut futuri tẽporis fuerit: verbo præſentis temporis reddenda erit vox* γϱνέϑαι; *ſin præteriti, verbo præteriti temporis. Atqui duo ſunt verba, a quorum altero neceſſe eſt vt iſta pendeant,* λέγω, *quod anteceſſit, &* ἐιμὶ, *quod ſequitur.* V*trumque autem præſentis temporis eſt.* Ergo *fieri non poteſt, quin vox* γϱνέϑαι *verbo præſentis temporis reddi debeat.* Et *ſanè nemo fuit hactenus, qui, cum nihil alioqui de vulgata interpretatione a quo-*

quam

quam dubitaretur, & verba illa, Antequam Abraham fieret, quæ pro græcis iſtis πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι poſita ſunt, a verbo Sum, id eſt, εἰμὶ, quod ſequitur, pendêre exiſtimarentur, manifeſtum in Chriſti dicto ſolœciſmum eſſe non dixerit. nec alia ratione illum ferè excuſabant, niſi quòd cum proprium (aiebant) Dei ſit, ſemper eſſe, non autem aut fuiſſe, aut futurum eſſe, Chriſtus ſe eſſe ipſum Deum hoc pacto ſignificare voluiſſet. quæ ratio quàm leuis ſit, atque adeò inepta & falſa, nunc non eſt opus explicare; ſed ſatis eſt dixiſſe, eam tibi placere non poſſe, qui confiteris, Chriſtum, non eſſe ipſum Deum. Igitur nihil dubitare debes, quin ad ſolœciſmum iſtum euitandum Fiat, non autem Fieret verbum γενέσθαι vertendum ſit. Quamquam non eſt, vt arbitror, membrum illud totius periodi, πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι, coniungendum cũ verbo εἰμὶ, ſed cum verbo λέγω; & vox ὅτι ſeu Quòd, quæ omnino ſubaudiri in hac periodo debet, non ante ipſum, ſed proximè ante verbum εἰμὶ ſtatuenda, vt totus locus latinè ſic reddatur. Amen Amen dico vobis, antequam Abraham fiat, quòd ego ſum. *Nam & hæc locutio, Ego ſum, ſimpliciter & abſolutè ab eodem Chriſto eſt vſurpata non ſolùm alibi apud hunc ſcriptorem, videlicet infra cap. 13. v. 19. ſed etiam in hoc ipſo cum Iudæis ſermone, idq; bis, id eſt, ſuprà v. 24. (vbi etiam eadem ferme, quam hîc eſſe mox docebo, ſententia habetur) & v. 28: & iſta coniunctio verborum Dico,*

ſeu

ſeu Dixi vobis, cum Antequam, adeoq; ſequente verbo Fiat, quod in græco ſimiliter eſt γγνέϑαι, non eſt ſine exemplo in eiuſdem Christi verbis apud hunc ipſum ſcriptorem. Sic enim locutus ab eo ſcribitur, tum in ante citato loco cap. 13. v. 19. tum verò cap. 14. v. 29. vbi in græco ſcriptum eſt πρὶν γγνέϑαι quemadmodum & hic. Oſtendi, ni fallor, Chriſti dictum non poſſe, grammaticæ ratione ſaluá, legi, vt tu illud recitaſti; & quomodo legendum ſit, docui. Vnde neceſſariò ſequitur, argumentum tuum ex eo ductum nullo pacto conſiſtere, nec te quidquam ad ſententiam tuam ſtabiliendam inde elicere poſſe. Id quod ſatis ſuperq; eſt, vt tibi a me hac in parte ſatisfactum eſſe confiteri debeas. Verùm quia fortaſſe prætereà quæris, quid igitur ſibi velit Chriſtus iſto ſuo dicto; hîc quoque, ſi potero, tibi ſatisfaciam. Nam profectò, quemadmodum loci lectio a me expoſita, cum germaniſſima ſit, non idcirco reijci debet, quia fortè non intelligatur eius ſententia (neque enim hic ſolus locus obſcurus eſt in ſacris litteris, licèt nihil dubitetur quomodo ſit legendus) ſic quærendum eſt diligenter, an ſententiam quoque ipſam verè ipſius loci germanam aſſequi poſſimus. Id autem non admodum difficile videtur conſideranti nomen Abraham poſſe vel ipſum hominem, cui hoc nomen a Deo impoſitum fuit, ſignificare, vel id, quod ipſum nomen declarat, & propter quod illi homini a Deo fuit impoſitum, id eſt Patrem multitudinis ſeu multarum gentium. Si priorem ſignificationem ſimpliciter hoc loco ſequaris, nihil ſanè

hil ſanè intelliges. Conſtat enim, hominem illum Abraham fuiſſe factum, id eſt, natum eſſe & extitiſſe, multò ante, quàm hæc verba Chriſtus proferret. At ſi alteram amplectaris, aut priorem etiam, verùm non ſimpliciter, ſed ſecundùm quid, id eſt, quatenus homo ille Abraham Pater multarum gentium eſt; omnia plana ſunt, & ſenſus verborum Chriſti eſt, monere Iudæos, vt antequam gentibus fides, & pœnitentia ad vitam detur, atque, vt populus Dei ſint, concedatur, credere velint, ipſum eſſe Chriſtum Dei filium ipſiq; fidem habere; alioqui videlicet futurum, (quod & alibi ſæpe illis comminatus fuerat) vt, gentibus in regnum Dei admiſſis atque receptis, ipſi eo priuentur, & foras eijciantur. Nam certè Abraham, quatenus eſt, aut ſignificat Pater multarum gentium, non fuit factus neque extitit, donec gentibus fidei donum fuit à Deo datum. Quoniam enim Abraham homo ille Deo inſigniter præ cæteris, qui ante ipſum fuerant, Deo confidit, propterea exemplum fidei in Deum omnibus eſt deinceps propoſitus, & metaphoricè omnium Deo fidentium pater dictus. & quia multæ gentes olim Deo fidem habituræ erant; idcirco potiſſimùm Pater multarum gentium eſt à Deo nominatus & conſtitutus. Quæ omnia luculenter ſatis docet atque explicat Paulus ad Rom. cap. 4. Iam verba illa Chriſti, Ego ſum, ſignificare, Ego ſum lux mundi, ſeruator, redemptor, denique Chriſtus Dei filius, demonſtrant alij loci, quos ante indicaui, in quibus ea leguntur. Iudæos verò, poſtquam gentes

per

per fidem in Deum verum patrem domini noſtri Ieſu Chriſti populus Dei ſunt factæ, repulſos quodammodo fuiſſe, nec illis generatim viam ad ſalutem amplius patere, donec plenitudo gentium, vt Paulus loquitur, ingrediatur, apertius eſt, quàm vt probari debeat. Satis eſt autem ad id percipiendum ea legere quæ idem Paulus ſcribit ad Rom. cap. 11. Rom. 11.25.

ERASMVS IOHANNIS.

Fateor me per omnem vitam meam non magis contortam ſcripturæ interpretationem audiuiſſe; ideoq; eam penitus improbo.

FAVSTVS SOCINVS.

Cum primùm Fatendi verbum in tuis verbis animaduerti, ſperabam, te potiùs faſſurum nullam in vita tua ſcripturæ interpretationem te audiuiſſe, quæ hac ſit aut acutior aut verior, quæ'ue magis diuinum quid ſapiat, & à Deo ipſo patefactam fuiſſe præſeferat. Ego quidem certè non leues coniecturas habeo, illum, qui primus ætate noſtra eam in lucem protulit (hic autem is fuit, qui primus quoque ſententiam de Chriſti origine, quam ego conſtanter defendo, hac ætate renouauit) precibus multis ab ipſo Chriſto illam impetraſſe. Hoc profectò affirmare auſim, cum Deus illi viro permulta alijs prorſus tunc temporis incognita patefecerit, vix quidquam inter illa omnia eſſe, quod interpretatione hac diuinius videri queat. Tibi tamen, vt ais, planè contorta viſa eſt. Cur verò? Nam, aut Chriſti verba concedis legi

debere, vel ſaltem poſſe, vt ego legenda docui, aut non concedis. Si concedis; nulla cauſſa eſt, cur interpretationem hanc contortam eſſe dicas, immò cur eam ipſis verbis accommodatiſſimam eſſe non fatearis: atque adeò ſolam eſſe, quæ illis accommodari queat. Sin autem non concedis, & vis omnino locum non aliter legi debere, atque hactenus plerique ſenſerunt; tu is es, qui vnà cum alijs ſcripturam contorques, & illius verbis manifeſtam vim affers; cum, vt ſuprà oſtendi, nulla grammaticæ ratio patiatur, vt ad iſtum modum hic locus legi debeat. Sed, vt conijcio, durum admodum tibi videtur, quòd Chriſtus ad illud ipſum non reſpondeat, quod Iudæi dixerant, eiq́; obiecerant. Ego verò contrà, durum omnino videri debere exiſtimauerim, ſi Chriſtus iſtorum hominum peruerſitatem atque ſtultitiam quodammodo approbaſſet; illisq́; tacitè conceſſiſſet, ſe id dixiſſe, quod nullo modo dixerat; quodq́; nec ad inſtitutum ſermonem quidquam faciebat, & planè falſum ac ridiculum meritò viſum fuiſſet, nullaq́; præterea alia ratione, quàm ipſius Chriſti ſimplici aſſeueratione, confirmari potuiſſet. Hinc patet, quàm non rectè in argumento tuo explicando ea verba dixeris, quæſtio eſt an Chriſtus Abrahamum viderit, quod de ſe affirmat Chriſtus, Iudæi negant. *nam quomodo ea de re quæſtionem inſtituiſſet Chriſtus, cuius veritas inueſtigari nullo pacto potuiſſet, niſi quatenus ſenſus ipſe communis dictaſſet id falſiſſimum eſſe, quod ipſe in ea quæſtione affirmaſſet ac defendendum ſuſcepiſſet?*

Niſi

Niſi igitur velimus, Chriſtum contra Sapientis præceptum ſtultis ſecundùm ſtultitiam illorum ita respondiſſe, vt ſtultus & ipſe vnà cum illis videri poſſet, ſtatuendum eſt prorſus, eum ad illud ipſum, quod Iudæi ipſi obiecerant, minimè reſpondiſſe; ſed potiùs, vt mea interpretatio fert, ad inſtitutum antea ſermonem eos ſuo reſponſo reuocaſſe; qui totus in eo verſabatur, quòd ipſe eſſet Dei filius, cuius verbis credere illi deberent, &, niſi credidiſſent, futurum eſſet, vt funditus perirent; & interim tamen, vt idem Sapiens eodem in loco monet, ſecundùm illorum ſtultitiam ita reſpondiſſe, vt ſibi ſapientes eſſe minimè videri poſſent: ſed potiùs agnoſcerēt, ſe, qui illum in verbis capere voluerant, ac mendacij coarguere, meritò ab ipſo vnius verbi ambiguitate deluſos, & ſuæ ſtultitiæ ac peruerſitatis, mirabili elegantia & breuitate ſermonis, ſeuerè admonitos et caſtigatos fuiſſe. Pro. 26.4.

ERASMVS IOHANNIS.

QVINTVM ARGVMENTVM. Propono locum Heb. 1. ℣ 10. *Tu domine initio terram fundaſti; ipſi peribunt, tu autem permanes.* Eo enim dico luculentiſsimè probari, Chriſtum fuiſſe filium Dei vnigenitum, per quem Deus mundum crearit, priuſquam ex virgine naſceretur. verſatur ſiquidem autor huius epiſtolæ in hoc argumento, vt oſtendat dignitatem Chriſti, ſupra omnes angelos & homines, idq; probat primùm excellentiore nomine, quod ſortitus ſit præ angelis, quia

dictus ſit filius Dei ℣ 5. Deinde ℣ 6. probat excellentiam Chriſti ſupra omnes angelos argumento adorationis, quam angeli debent Chriſto, & ad id probandum citat teſtimonium ex Pſal. 97. Tertio arguit præcellentiam Chriſti ex eo, quòd thronus eius dicitur durare in ſeculum ex Pſal. 45. Quarto adducit teſtimonium Pſal. 102. idq́; coniungit cum prioribus coniunctione Et, ℣ 10. ne quis dubitet de intentione autoris; & probat opere creationis dignitatem Chriſti ſupra angelos. Cum igitur certum ſit, hoc dictum Pſal. loqui de prima creatione, eamq́; tribuere Chriſto, neceſſariò ſequitur, Chriſtum eſſe eum, per quem Deus mundum non ſolùm redemerit, ſed etiam crearit ex nihilo, nec poſſe aliter hunc locum accipi, niſi quis velit torquere.

FAVSTVS SOCINVS.

Ais, auctorem epiſtolæ ad Heb. verſari in hoc argumento, vt oſtendat dignitatem Chriſti ſuprà omnes angelos & homines. id quod etiam ad primum eius epiſt. caput priuatim refers; vt ex ijs, quæ ſubiungis, ſatis liquet. De angelis veriſsimum dicis; de hominibus autem, nequaquam. Sed eſt tuum additamentum. ex quo, ſi verum eſſet, colligeretur quodammodo, Chriſtum non fuiſſe hominem. nam & ſuprà oſtendi, te non ſemel perinde locutum fuiſſe, ac ſi Chriſtus non eſſet homo, aut certè homo ſimpliciter

appellari

appellari non poßet. Iam verò, vt ad argumentationem tuam veniamus; quòd aßeris, auctorem illum, dum affert, ad Chriſti dignitatem probandam, Pſal. 102. illam colligere ex opere creationis; id prorſus nego. Nec verò, vt arbitraris, id ſequitur ex eo, quòd ibi de creatione agatur. neque enim totus ille locus idcirco à ſcriptore illo affertur, quòd totus, id eſt, quidquid ibi de Domino illo dicitur, qui à principio nominatur, & compellatur, ad Chriſtum pertineat: præcipuè verò id, quod primo verſiculo comprehenditur. ſed ideo primus quoque verſiculus affertur, quia alioquin ea, quæ ſequuntur, & ad Chriſtum ea ratione pertinent, quam poſtea explicabo, nullo modo intelligi potuißent. Et profectò videmus, quotidie hoc ipſum contingere, & apud omnes ſcriptores vſitatißimum, ipſa nimirum neceßitate cogente, eſſe, vt in teſtimonijs, ipſarum etiam diuinarum litterarum, afferendis integri loci recitentur, quamuis non omnia illorum verba, ad rem faciant. id quod ſuprà hoc eodem cap. factum fuiſſe, à quibuſdam animaduerſum eſt. nempe in afferendo teſtimonio Pſal. 45. Nam quid, obſecro, ad Chriſti excellentiam ſupra angelos probandam pertinent verba illa? Virga æquitatis virga regni tui; Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem. *Nonne hæc omnia multis alijs regibus, & partim etiam longè inferioris conditionis hominibus conuenire poßunt? Sed quia intertexta ea verba alijs verbis erant, quæ propriè, &, vt ſonant, accepta, illi tantùm conuenire poßunt, qui*

angelis ſit dignior atque excellentior; propterea vnà cum illis ea quoque attulit auctor epiſtolæ. Similiter in loco noſtro, quia verba, quæ ad propoſitum ipſius faciebant, quorum initium eſt ibi, Ipſi peribunt, *&c. ab ijs, quæ verſiculo ſuperiore continentur, prorſus pendebant, nec ſine illis vt dictum eſt, intelligi poterant; idcirco iſta quoque recitauit, vel potiùs recitare neceſſe habuit, quamuis ad ipſius propoſitum non facerent.*

Sed dices, Certum eſt, & iſta, & ſequentia de vno eodemq́; dici; quare, ſi ſequentia de Chriſto *dicuntur, neceſſe eſt, vt iſta quoque de* Chriſto *dicantur.* Reſpondeo, *ſequentia ad propoſitum facere, quamuis de* Chriſto *ipſo nec ſimpliciter, nec præcipuè dicantur, ſed de* Deo. *Nam ideo ad propoſitũ faciunt, quia, quæ in illis de* Deo *ac præcipuè ſimpliciter dicuntur (ſunt enim omnia futura) in* Chriſto *implenda erant, vt eo, qui viua imago eſt ipſius* Dei; *Quemadmodum etiam paullo ante citatus eſt ex* Pſal. 97. *locus ille,* Et adorent eum omnes angeli Dei, *& de* Chriſto *acceptus. non quòd ibi verba iſta propriè atque abſolutè de* Chriſto *fuerint dicta (patet enim vnicuique ſuperiora legenti, aut certè admodum veriſimile eſt, de* Deo *ipſo illa fuiſſe dicta) ſed quòd in* Chriſto, *quo adorando, ipſe* Deus *adoratur, id erat implendum.* Eſt *enim in eo pſalmo, vt omnes animaduerterunt, de* Chriſti *regno, ſub ipſius* Dei *perſona, vaticinatio. nimirũ quia regnat & regnaturus eſt ipſe* Deus *per* Chriſtum. *Sic in loco noſtro, licèt totus pſalmus nihil aliud ſit,*

ud ſit, vt inſcriptio ipſa docet, quàm precatio ad ipſum Deum*;tamen à verſiculo* 14. *ad finem vſque, ineſt ibi vaticinatio ſatis aperta de ſalute, quam Chriſtus* Dei *nomine nobis attulit, & de mutatione huius ſæculi per eundem Chriſtum facienda, in aliud, ſcilicet, longè melius & præſtantius, deq; ipſius Chriſti æterna duratione.* Quatenus *igitur de hiſce rebus ibi eſt ſermo, eatenus etiam, nec vlteriùs, quidquid ibi dicitur, licèt de* Deo *ſimpliciter dictum, ad ipſum Chriſtum ſimul pertinet.* Non *enim, vt quibuſdam Iudaico ſpiritu imbutis placuiße video, cenſendum eſt, hunc ſcriptorem loca iſta attuliße, non vt reuera ex ſpiritus ſancti mente ad ipſum Chriſtum pertinentia, & de ipſo Chriſto aliquo modo dicta, ſed tantùm vt à ſe illi accommodata; quod & alijs pleriſque in locis factum fuiße in noui teſtamenti ſcriptis volunt, cum teſtimonia ex vetere citantur, & ad Chriſtum referuntur.* Namque *hoc (quod alicubi ſanè fieri, non negamus) vbicumque eiuſmodi teſtimonia afferuntur ad aliquid de Chriſto diuina auctoritate probandum & confirmandum, quemadmodum hìc ſine controuerſia factum fuit, nihil aliud eſt, quàm, vt leuiter dicam, noui teſtamenti ſcripta omnia falſitatis ſuſpecta reddere, eaq; deridenda cunctis exponere.* Quinimmo, *niſi etiam ijs, ad quos hic auctor epiſtolæ eam ſcribebat, vel iam conſtitißet, vel facilè conſtare potuißet,* Scripturæ *locos ab ipſo allatos ad Meßiam pertinere, fruſtra & prorſus ridiculè eos attulißet.* Vnde *etiam fit, vt nullo pacto tamquam ad ſuum propoſitum faci-*

entia ea prima verba huius teſtimonij afferre potuerit; in quibus de cœli & terræ creatione agitur; Quãdoquidem Hebræis nec conſtabat, nec conſtare poterat, hanc partem, quæ nullam vaticinationem per ſe continet, ad Meßiam pertinere. cum omnes indubitatæ de Meßia in vetere teſtamento ſententiæ in futurum reſpiciant; quippe quòd Meßias nondum extitißet, ſed extiturus eßet. Quod verò & ipſe epiſtolæ auctor quæcumque de Chriſto teſtimonia in medium protulit, ea vt in futurum, illius temporis ratione, quo ſcripta fuerunt, reſpicientia protulerit; perſpicuum eſt ex eo, ad quod probandum ea prolata ſunt. Id autem illud ſine dubio eſt, quod ſuperioribus illis verbis continetur, Tantò melior, *id eſt, præſtantior,* angelis effectus, quantò differentius, *id eſt, excellentius,* præ illis nomen hæreditauit. *Ex quibus intelligitur, non conferri Chriſtum cum angelis ſimpliciter & in vniuerſum, adeò vt originis etiam, & eßentiæ, quam ſemper habuerit, ratione cum illis conferatur; ſed tantùm eorum ratione conferri, quæ a Deo exaltatus obtinuerit, & hæreditario quodam iure conſecutus ſit. Id quod planißimum præterea faciunt verba, quæ proximè antecedunt; & quando hoc fuerit, demonſtrãt. Verba, inquam, illa, ex quibus hæc, quæ modò recitaui, inferuntur,* purgationem peccatorum faciens *(vel, vt græci codices habẽt,* per ſemetipſum purgatione peccatorum noſtrorum facta) ſedit ad dexteram maieſtatis in excelſis, *Illico enim ſequitur,* Tantò *&c. Tunc*

igitur,

igitur, Chriſtum præſtantiorem angelis factum fuiße, affirmat hic diuinus ſcriptor, cum, aut poſtquam, pur gatione peccatorum noſtrorum per ſeipſum facta, ſedit ad dexteram maieſtatis in excelſis. Quis igitur non videt, fieri non poße, vt ad præſtantiam Chriſti præ angelis, quam ipſe intelligit, & ex ſacris litteris deinde confirmare aggreditur, teſtimonium aliquod attulerit, vbi cæli & terræ prima creatio Chriſto attributa fuerit? vel, vt ipſe ad eam confirmandam (quamquam id, vt dixi, alioqui etiam prorſus ridiculè fecißet) Chriſto creationem iſtam attribuerit, & locum aliquem de ea loquentem ad ipſum vlla ratione accommodauerit? Iſta enim creatio hanc Chriſti præ angelis excellentiam longißimo tempore anteceßit.

Huc accedit, quòd quidam ordo apparet in iis recenſendis, quæ ſacras litteras Chriſto tribuere ſcriptor noſter oſtendit; qui ordo planè peruerteretur, ſi in teſtimonio, de quo diſputamus, Chriſto prima rerum creatio tribueretur, & ob hanc cauſam, vt tibi videtur, illud fuiſſet allatum. Etenim in primis duob. teſtimoniis, quæ ſimul affert, tribuitur Chriſto, quòd ſit filius Dei, & Deus illius pater, quòdq; Deus illum quodam die genuerit; quod nondum extitiſſe, quando dictum fuit, id eſt, tempore regis Dauidis, demonſtrāt verba futuri temporis Ero, & Erit, quæ in poſteriore teſtimonio leguntur. Quando verò id propriè & reuera extiterit, docet Paulus Act. 13. v. 33. prius teſtimonium de Chriſti reſurrectione accipiens. atque idipſum oſtendit ipſe auctor huius epiſtolæ, ſiue is fuerit

erit idem Paulus, ſeu quiſquis alius, dum cap. 5. v.5. eundem locum ad inaugurationem a Deo factam ſacerdotij Chriſti refert; ijs, inquam, oſtendit, qui ex pluribus locis eiuſdem epiſtolæ didicerunt, Chriſtum non ante fuiſſe noſtrum ſacerdotem conſecratum, quàm mortem fuerit expertus, & immortalis factus.

Sequitur teſtimonium adorationis, quam Chriſto debent ipſi angeli. Atqui eiuſmodi adoratio non fuit debita Chriſto, niſi poſt mortem crucis, tamquam præmium ſummæ obedientiæ, quam Deo præſtitit, vt Paulus docet ad Philip. cap. 2. v. 9, 10, & 11. adeoq; poſt eius aſſumptionem in cælum, & immiſſionem in hæreditatem futuri ſæculi. Nam ſcriptor noſter apertè indicat, ſe non de alia adoratione teſtimonium ſe allatum accipere, quàm de ea, quæ ſecuta eſt introductionem primogeniti in orbem terrarum, id eſt, eiuſdem Chriſti in futurum non quidem ipſi Chriſto, ſed nobis orbem terrarum. De hoc enim terrarum orbe ſe loqui teſtatur auctor ipſe paullo infrà, id eſt, cap. 2. v. 5. Conſecuta autem eſt poſſeſſio futuri ſæculi eiuſdem Chriſti reſurrectionem & immortalitatem. Poſſeſſionem verò ipſam conſequitur regni duratio æterna; quam comitatur amplitudo diuinorum donorum, & poteſtatis, vltra omnes alios, qui a Deo donati & exaltati fuerunt, aut futuri ſunt vnquam. Itaque ſubijcit teſtimonium Pſal. 45. vbi iſta habentur; cum quo coniungit teſtimonium hoc Pſal. 102. quippe in quo eadem regni æterna duratio commemoratur; & ſimul huius ſæculi mutationis, qua regnum

perficietur

perficietur & ſtabilietur, fit aperta mentio. Quæ omnia id neceßariò ſecum trahunt, quo ipſius Chriſti & membrorum eius ſumma felicitas & gloria continetur, quodq; quanta Chriſti excellentia ſit, apertiùs, quàm cætera omnia, declarat; hoc eſt, victoriam & triumphum de omnibus inimicis, potißimùm verò de morte & inferno. ad quod probandum affert poſtea teſtimonium ex Pſal. 110. Cumq; nihil aliud præterea reſtet, hacq; victoria & triumpho, Chriſti maieſtas & ſublimitas concludatur, finem facit eius ex ſacris documentis probandæ & confirmandæ.

Vides, vt arbitror, huius ſcriptoris ordinem &, vt magnus orator eſt, in Chriſti excellentijs connectendis artificium. quod planè periret, ſi, vt tu putas, loco iſto Pſal. 102. in teſtimonium adducendo, id ſpectaßet, vt Chriſto cæli terræq; primam creationem tribuendam doceret; etiamſi alioqui ea illi tribuenda eßet, idq; ex loco iſto conſtare poßet. Quare non poteſt ſine ſumma non modò ipſius veritatis iactura, ſed etiam huius diuini ſcriptoris iniuria, vel vulgata, quam tu ſequeris, loci interpretatio retineri, vel mea reijci.

ERASMVS IOHANNIS.

Ego verò interpretationem tuam fateor eſſe coactam, ac præterea, me non videre, quomodo hîc agatur de reparatione mundi, cum potiùs Chriſti perpetuæ adorationi opponatur fragilitas & inconſtantia rerum humana-

humanarum; quò ſic eius dignitas conſpiciatur.

FAVSTVS SOCINVS.

Aſt ego ingenuè fateor, me neſcire, cur meam interpretationem coactam appellare non dubites, cum & verba & ſententia manifeſta ſcriptoris eam omnino requirant: atque, vt oſtendi, neceſſarium illi fuerit, etiamſi prima pars loci, quem citauit, ad propoſitum non faceret, eam tamen vnà cum reliquo loco recitare. Nam quod ais, *non poſſe hic agi de reparatione mundi, cum potiùs agatur de eius fragilitate & inconſtantia, eaq́; opponatur perpetuæ* Chriſti *durationi (ſic enim puto in ſcripto tuo legendum, non autem adorationi vt legitur)* Reſpondeo, *non de reparatione, ſed de mutatione mũdi agi, vt ipſa verba præ ſe ferunt. non enim reparabitur cælum hoc, quod videmus, aũt terra hæc, quam incolimus; ſed eorum loco nouum cælum, & noua terra ſubſtituetur. hoc eſt, diſſoluentur & peribunt, quemadmodum ipſe* Pſaltes *loquitur, ipſum hoc cælum, & ipſa hæc terra, pereunte ſimul vita animali, propter quam ea creauit* Deus; *& alia exiſtent ſæcula vnà cum ſpirituali vita illis cõueniente, quam nobis per* Chriſtum *idem* Deus *promiſit.* Qua *de re fuſiùs a me alibi eſt diſputatum contra* Franciſcum Puccium, *cæli terræq́; huius perpetuam durationem aſſerentem, eorumq́; futuram inſtaurationem, vnà cum alijs non paucis, tantummodo agnoſcentem.* Sed *vnus ille locus* 2. Pet. 3. *ſatis eſt ad opinionem iſtam falſitatis coarguendam. ex quo præterea*

terea loco non obſcurè intelligitur, diſsolutionem harum rerum & in multò præſtantiores mutationem, per Chriſtum faciendam eſse. Illud poſtremò, *antequam ad alia tua argumenta reſpondeam, omittere noslui, quòd credis omnino, ſi per Chriſtum a* Deo *mundus primùm creatus fuit, inde colligi, Chriſtum, iam tum fuiße filium* Dei *vnigenitum.* Nam ego *contrà, crediderim, fieri poße, vt prima mundi creatio per Chriſtum facta fuerit, nec tamen Chriſtus vmquam fuerit filius* Dei *vnigenitus.* Quod *enim Chriſtus filius* Dei *vnigenitus ſit, vt certè eſt, id nihil prorſus commune habet, aut habere poteſt cum prima rerum creatione, præſertim ſi ipſe quoque Chriſtus omnino creatus fuit, vt tu ſine dubio tenes.*

ERASMVS IOHANNIS.

Sextvm argvmentvm. Venio ad dictum Chriſti Ioh. 17. *Glorifica me pater ea gloria, quam habui apud te, antequam hic mundus fieret.* Hinc enim colligo, Reuera tum fuiſſe vnigenitum Dei filium, ſiquidem hoc rogat Chriſtus his verbis, vt quandoquidem nunc ſibi moriendum ſit, & extrema ignominia perferenda, ne pater ipſum in morte ſinat interire, ſed quandoquidem ferè peractum ſit opus redemptionis ſibi commiſſum, efficeret, vt iſti gloriæ redderetur, qua ànte conditum mundum in cælis vſus fuiſſet.

Favstvs

FAVSTVS SOCINVS.

Non defuerunt ex ipſis Trinitarijs, quorum plerique hunc locum valde contra nos omnes vrgere ſolent, qui aliter, ác vulgò fiat, & abs te factum eſt, illũ acceperint. Ex *quibus inter antiquiores potiſſimùm Aurelius* Auguſtinus; *qui luculenter admodum pluribus verbis illum explicat; ex quibus quædam recitabo. namque eâdem operâ, quomodo hæc Chriſti verba intelligenda omnino ſentiam, clarè exponam, & nonnihil hanc ſententiam meam interim confirmabo. Primùm igitur ſic ſcribit Auguſtinus in ea verba,* Claritate, quam habui priuſquàm mundus eſſet, apud te (*Sic enim ipſe ea legit, vt in vulgatis noſtris codicibus habentur*) Ordo (*inquit*) verborum eſt, quam habui apud te, priuſquam mun dus eſſet. Ad hoc valet, quod ait, Et nunc clarifica me; hoc eſt ſicut tunc, ita & nunc; ſicut tunc prædeſtinatione, ita & nunc perfectione. Fac in mundo, quod apud te iam fuerat ante mundum; fac in ſuo tempore, quod ante omnia tempora ſtatuiſti. *Et paullo poſt;* Si enim de nobis dixit Apoſtolus, ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, cur abhorrere putatur a vero, ſi tunc pater caput noſtrum glorificauit, quando nos in ipſo, vt membra eius eſſemus, elegit? Sic enim nos electi, quomodo ipſe clarificatus, quia priuſquam mundus eſſet, nec nos eramus, nec ipſe mediator Dei & hominum homo Chriſtus

mo Chriſtus Ieſus. *Hæc autem verba dicit Auguſtinus, contra eos, qui nolebant, Chriſtum dicere potuiße, ſe, vt hominem, gloriam, ſeu claritatem iſtam ante mundum conditum apud Patrem habuiße. Tandem verò, poſtquam probaßet, Chriſtum, vt hominem, non minus, quàm nos, à Deo fuiße prædeſtinatum, ſic concludit;* ſecundum hanc ergo prædeſtinationem etiam clarificatus eſt, antequam mundus eſſet, vt eſſet claritas eius ex reſurrectione mortuorum apud patrem, ad cuius dexteram ſedet. Cum ergo videret illius prædeſtinatæ ſuæ clarificationis veniſſe iam tempus, vt & nunc fieret in redditione, quod fuerat in prædeſtinatione iam factum; orauit dicens, Et nunc clarifica me tu pater apud temet ipſum claritate, quam habui, priuſquam mundus eſſet, apud te. Tamquam diceret; claritatem, quam habui apud te in prædeſtinatione tua, iam tempus eſt, vt apud te habeam, etiam viuens in dextera tua. *Hactenus Auguſtinus. in cuius verbis notandum eſt nomen Redditionis non pro datione eius, quod ablatum quoquo modo fuiſſet (ſic enim contra ſuam ipſius ſententiam in hoc loco explicando locutus eſſet) ſed pro rei quaſi debitæ præſtatione vſurpatum eße; idq́; ſanè eleganter. nam verbum Reddendi inter alias hanc quoque ſignificationem habet. Apparet igitur, vt arbitror, ſatis euidenter, quàm aptè & commodè Chriſti verba ad rei deſtinationem non*

autem ad rem ipſam referantur. Nec profectò video (*vt hanc interpretationem magis confirmem, eamq; ad tuum argumentum diſſoluendum accommodem*) *cur, ſi Paulus dixit, nobis datam eſſe gratiam in Chriſto Ieſu ante tempora ſæcularia, 2. Tim. 1. v. 9. cùm tamen nos tunc minimè eſſemus, Chriſtus quoque dicere non potuerit, ſe ante mundum conditum habuiſſe eam gloriam, qua mox glorificandus erat; etiamſi nondum ipſe extitiſſet, cum mundus eſt conditus. præſertim, cum non ſimpliciter dicat Chriſtus, ſe eam habuiſſe, ſed, apud patrem Deum. Quemadmodum idem alibi dicit, Abrahamum, Iſaacum, & Iacobum Deo viuere, quamuis reipſa non ſint ampliùs; nempe quia Deus eos à morte in vitam eamq; perennem aliquando reuocare decreuit. id quod ex eo colligit Chriſtus, quòd alioqui Deus, qui ſe Deum illorum appellat, mortuorum Deus eſſet, & non tantùm viuorum, vt eſt.*

Luc. 20. 38.

ERASMVS IOHANNIS.

Phraſis qua vtitur Chriſtus multò plenior eſt; nec ei prorſus ſimiles ſunt citatæ de aliis fidelibus. Rectè quidem iis dicitur donata fuiſſe ſalus in Chriſto Ieſu ante tempora ſecularia, etiamſi illam ſuo demum tempore poſsidebunt; verùm nuſquam legitur habuiſſe eos apud Deum gloriam ante conditum mundum ideoq; non planè ſimiles ſunt hæ phraſes loquendi, præſertim cum ex ipſo ſcopo Chriſti non obſcurè appareat,

eum

eum eſſe verborum ſenſum, quòd roget Patrem, vt quandoquidem nunc ignominioſiſſimam mortem crucis eſſet ſubiturus ne pateretur ipſum abſorberi ſed priſtinæ gloriæ, quam antea in cælis habuiſſet, reſtitueret.

FAVSTVS SOCINVS.

Si idcirco negas planè ſimilem eſſe locutionem Paulinam, quam ego attuleram, ei, de qua contendimus, quòd verba non ſint prorſus eadem, ſeu quòd non prorſus de eadem re vtrobique verba fiant, vt innuit id, quod dicis, nuſquam legi, fideles habuiſſe apud Deum gloriam ante conditum mundum; nimis difficilem te præbes in hac diſputatione. Quaſi verò non ſatis ſit ad plenam, quod ad propoſitum attinet ſimilitudinem inter vtraſque conſtituendam, ſi quidquid virium in vtriuſuis verbis eſt ad eam ſententiam, de qua quæritur, exprimendam, id in alterius quoque verbis ſit. Fateor quidem ob hanc ipſam cauſſam non eſſe has duas locutiones planè ſimiles, etiam quod ad propoſitum noſtrum attinet. Verùm hoc interpretationi tuæ obeſt, eamq; magis dubiam oſtendit. Quandoquidem diſſimilitudo in eo eſt, quòd verba locutionis a me prolatæ plus virium habent ad ſententiam, quam tu probas, exprimendam, quòd ſcilicet non de rei deſtinatione, ſed de ipſa re agatur, quàm verba locutionis, de qua diſputamus: ſeu mauis, verba locutionis, de qua diſputamus, plus virium habent ad ſententiam, quam ego probo, exprimendam, quòd videlicet

licet non de ipſa re, ſed de rei deſtinatione agatur, quàm verba locutionis à me allatæ. Sunt enim in locutione, cuius ſententiam quærimus, vt ſuprà attigi, verba illa apud te, *quæ, vt dixi, deſtinationem poſſunt innuere. nam hoc ſenſu alibi quoque dicitur, vitam æternam, quæ nobis patefacta eſt, fuiſſe antea* 1. Ioh. 1. 2.
apud Patrem. *hæc autem verba deſunt in locutione, quam ego attuli; vnde fit, vt minor ſit cauſſa ſuſpicandi, ibi non de ipſa re, ſed de rei deſtinatione agi. Et tamen certum eſt, de rei deſtinatione, non autem de ipſa re ibi ſermonem eſſe. cum interim nihil præterea virium, quod attinet ad propoſitum noſtrum, ſit in verbis vnius locutionis, quod in alterius non ſit.* Nam, *quod in ea, de qua controuerſamur, eſt* Gloria, *in altera eſt* Gratia. *nulla autem eſt cauſſa, cur minùs de gloria, quàm de gratia dicere poſſimus, eam eſſe, licèt deſtinatione tantùm ſit, vel illius eſſe, qui nondum extiterit.* Immo Paulus *affirmat, eos eſſe glorificatos à* Deo, *qui deſtinatione tantùm gloriam à* Deo *ſunt adepti, quiq́; nondum extiterunt.* Rom. 8. ver. 30. *Certum eſt enim, ibi apoſtolum loqui in genere de omnibus quos* Deus *per* Chriſtum *ſeruare decreuit.* Iam, *quod in locutione noſtra eſt* Habuiſſe, *in ea, quam illi reſpōdere dixi, eſt,* Datam *ſibi fuiſſe. Atqui non minùs requiritur, vt is iam ſit, cui aliquid detur, quàm is, qui aliquid habeat. nec aliam differentiam ſuſpicari poſſumus inter hæc duo eſſe, niſi, quòd* Habuiſſe *magis rei ipſius adeptionem vel poſſeſſionem ſignificare poſſit, quàm,* Sibi datum fuiſſe. Vbi *anim-*

aduertendum

aduertendum eſt; verbum Dandi eſſe aliquo modo ambiguum. nam & ſignificare poteſt ipſum offerre, etiamſi non ſequatur acceptionis effectus, & cum effectu acceptionis. ſed prior ſignificatio vt minùs propria, ſic minùs multò eſt vſitata, quàm poſterior; ideoq; in dubio non illa, ſed hæc attendenda eſt. Quod ſi, vt debet, fiat, tunc nullum prorſus in propoſito noſtro diſcrimen eſſe poterit inter Habuiſſe, & Sibi datum fuiſſe. cuicumque enim ſecundùm hanc ſignificationem aliquid datum fuit, is profectò id etiam habuit. Quamquam vix crediderim, cum verbum Dandi præteriti perfecti ſimplici voce effertur, in priore illa ſignificatione vſquam inueniri. Adde, quòd non magis poteſt dici, cuipiam quid oblatum fuiſſe, quod reipſa nondum fuerit oblatum, quàm quempiam aliquid habuiſſe, quod reipſa nondum habuit. Immo adde, quòd diſertè alicubi ſcriptum inuenitur, nos id habere, quod nondum reipſa habemus, ſed nobis tantùm decretum eſt. Scribit enim Paulus nos ſcire, quòd, ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam in cælis. Et auctor ad Heb. ait eos, ad quos ſcribit, facultatum ſuarum rapinam cum gaudio accepiſſe, eò quòd cognoſcerent, ſe habere in ſe ipſis meliorem ſubſtantiam in cælis, eamq; permanentem. In græco autem nomen latinum ſubſtantia, eſt ὕπαρξις; quod planè reſpondet nomini ὑπαρχόντων, quo ſuprà facultates ſignificatæ ſunt. Hoc dico, ne quis fortaſſe, non ſatis ex loco

2. Cor. 5. 1.

Heb. 10. 34.

entia ea prima verba huius teſtimonij afferre potuerit; in quibus de cæli & terræ creatione agitur; Quandoquidem Hebræis nec conſtabat, nec conſtare poterat, hanc partem, quæ nullam vaticinationem per ſe continet, ad Meßiam pertinere. cum omnes indubitatæ de Meßia in vetere teſtamento ſententiæ in futurum reſpiciant; quippe quòd Meßias nondum extitiſset, ſed extiturus eßet. Quod verò & ipſe epiſtolæ auctor quæcumque de Chriſto teſtimonia in medium protulit, ea vt in futurum, illius temporis ratione, quo ſcripta fuerunt, reſpicientia protulerit; perſpicuum eſt ex eo, ad quod probandum ea prolata ſunt. Id autem illud ſine dubio eſt, quod ſuperioribus illis verbis continetur, Tantò melior, *id eſt, præſtantior,* angelis effectus, quantò differentius, *id eſt, excellentius,* præ illis nomen hæreditauit. *Ex quibus intelligitur, non conferri Chriſtum cum angelis ſimpliciter & in vniuerſum, adeò vt originis etiam, & eßentiæ, quam ſemper habuerit, ratione cum illis conferatur; ſed tantùm eorum ratione conferri, quæ a Deo exaltatus obtinuerit, & hæreditario quodam iure conſecutus ſit. Id quod planißimum præterea faciunt verba, quæ proximè antecedunt; & quando hoc fuerit, demonſtrāt. Verba, inquam, illa, ex quibus hæc, quæ modò recitaui, inferuntur,* purgationem peccatorum faciens *(vel, vt græci codices habēt,* per ſemetipſum purgatione peccatorum noſtrorum facta) ſedit ad dexteram maieſtatis in excelſis. *Illico enim ſequitur,* Tantò &c. *Tunc*

igitur,

igitur, Chriſtum præſtantiorem angelis factum fuiße, affirmat hic diuinus ſcriptor, cum, aut poſtquam, pur gatione peccatorum noſtrorum per ſeipſum facta, ſedit ad dexteram maieſtatis in excelſis. Quis igitur non videt, fieri non poße, vt ad præſtantiam Chriſti præ angelis, quam ipſe intelligit, & ex ſacris litteris deinde confirmare aggreditur, teſtimonium aliquod attulerit, vbi cæli & terræ prima creatio Chriſto attributa fuerit? vel, vt ipſe ad eam confirmandam (quamquam id, vt dixi, alioqui etiam prorſus ridiculè feciſset) Chriſto creationem iſtam attribuerit, & locum aliquem de ea loquentem ad ipſum vlla ratione accommodauerit? Iſta enim creatio hanc Chriſti præ angelis excellentiam longißimo tempore anteceßit.

Huc accedit, quòd quidam ordo apparet in iis recenſendis, quæ ſacras litteras Chriſto tribuere ſcriptor noſter oſtendit; qui ordo planè peruerteretur, ſi in teſtimonio, de quo diſputamus, Chriſto prima rerum creatio tribueretur, & ob hanc cauſam, vt tibi videtur, illud fuiſset allatum. Etenim in primis duob. teſtimoniis, quæ ſimul affert, tribuitur Chriſto, quòd ſit filius Dei, & Deus illius pater, quódq; Deus illum quodam die genuerit; quod nondum extitiße, quando dictum fuit, id eſt, tempore regis Dauidis, demonſtrãt verba futuri temporis Ero, & Erit, quæ in poſteriore teſtimonio leguntur. Quando verò id propriè & reuera extiterit, docet Paulus Act. 13. v. 33. prius teſtimonium de Chriſti reſurrectione accipiens. atque idipſum oſtendit ipſe auctor huius epiſtolæ, ſiue is fuerit

erit idem Paulus, ſeu quiſquis alius, dum cap. 5. v. 5. eundem locum ad inaugurationem a Deo factam ſacerdotij Chriſti refert; ijs, inquam, oſtendit, qui ex pluribus locis eiuſdem epiſtolæ didicerunt, Chriſtum non ante fuiſſe noſtrum ſacerdotem conſecratum, quàm mortem fuerit expertus, & immortalis factus.

Sequitur teſtimonium adorationis, quam Chriſto debent ipſi angeli. Atqui eiuſmodi adoratio non fuit debita Chriſto, niſi poſt mortem crucis, tamquam præmium ſummæ obedientiæ, quam Deo præſtitit, vt Paulus docet ad Philip. cap. 2. v. 9, 10, & 11. adeóq; poſt eius aſſumptionem in cælum, & immiſſionem in hæreditatem futuri ſæculi. Nam ſcriptor noſter apertè indicat, ſe non de alia adoratione teſtimonium ſe allatum accipere, quàm de ea, quæ ſecuta eſt introductionem primogeniti in orbem terrarum, id eſt, eiuſdem Chriſti in futurum non quidem ipſi Chriſto, ſed nobis orbem terrarum. De hoc enim terrarum orbe ſe loqui teſtatur auctor ipſe paullo infrà, id eſt, cap. 2. v. 5. Conſecuta autem eſt poſſeſſio futuri ſæculi eiuſdem Chriſti reſurrectionem & immortalitatem. Poſſeſſionem verò ipſam conſequitur regni duratio æterna; quam comitatur amplitudo diuinorum donorum, & poteſtatis, vltra omnes alios, qui a Deo donati & exaltati fuerunt, aut futuri ſunt vmquam. Itaque ſubijcit teſtimonium Pſal. 45. vbi iſta habentur; cum quo coniungit teſtimonium hoc Pſal. 102. quippe in quo eadem regni æterna duratio commemoratur; & ſimul huius ſæculi mutationis, qua regnum

perficietur

perficietur & ſtabilietur, fit aperta mentio. Quæ omnia id neceßariò ſecum trahunt, quo ipſius Chriſti & membrorum eius ſumma felicitas & gloria continetur, quodq́; quanta Chriſti excellentia ſit, apertiùs, quàm cætera omnia, declarat; hoc eſt, victoriam & triumphum de omnibus inimicis, potißimùm verò de morte & inferno. ad quod probandum affert poſtea teſtimonium ex Pſal. 110. Cumq́; nihil aliud præterea reſtet, hacq́; victoria & triumpho, Chriſti maieſtas & ſublimitas concludatur, finem facit eius ex ſacris documentis probandæ & confirmandæ.

Vides, vt arbitror, huius ſcriptoris ordinem &, vt magnus orator eſt, in Chriſti excellentijs connectendis artificium. quod planè periret, ſi, vt tu putas, loco iſto Pſal. 102. in teſtimonium adducendo, id ſpectaßet, vt Chriſto cœli terræq́; primam creationem tribuendam doceret; etiamſi alioqui ea illi tribuenda eßet, idq́; ex loco iſto conſtare poßet. Quare non poteſt ſine ſumma non modò ipſius veritatis iactura, ſed etiam huius diuini ſcriptoris iniuria, vel vulgata, quam tu ſequeris, loci interpretatio retineri, vel mea reijci.

ERASMVS IOHANNIS.

Ego verò interpretationem tuam fateor eſſe coactam, ac præterea, me non videre, quomodo hîc agatur de reparatione mundi, cum potiùs Chriſti perpetuæ adorationi opponatur fragilitas & inconſtantia rerum humana-

terea loco non obſcurè intelligitur, diſsolutionem harum rerum & in multò præſtantiores mutationem, per Chriſtum faciendam eſse. *Illud poſtremò, antequam ad alia tua argumenta reſpondeam, omittere nolui, quòd credis omnino, ſi per Chriſtum a* Deo *mundus primùm creatus fuit, inde colligi, Chriſtum, iam tum fuiſse filium* Dei *vnigenitum. Nam ego contrà, crediderim, fieri poſse, vt prima mundi creatio per Chriſtum facta fuerit, nec tamen Chriſtus vmquam fuerit filius* Dei *vnigenitus. Quod enim Chriſtus filius* Dei *vnigenitus ſit, vt certè eſt, id nihil prorſus commune habet, aut habere poteſt cum prima rerum creatione, præſertim ſi ipſe quoque Chriſtus omnino creatus fuit, vt tu ſine dubio tenes.*

ERASMVS IOHANNIS.

SEXTVM ARGVMENTVM. Venio ad dictum Chriſti Ioh. 17. *Glorifica me pater ea gloria, quam habui apud te, antequam hic mundus fieret.* Hinc enim colligo, Reuera tum fuiſſe vnigenitum Dei filium, ſiquidem hoc rogat Chriſtus his verbis, vt quandoquidem nunc ſibi moriendum ſit, & extrema ignominia perferenda, ne pater ipſum in morte ſinat interire, ſed quandoquidem ferè peractum ſit opus redemptionis ſibi commiſſum, efficeret, vt iſti gloriæ redderetur, qua ánte conditum mundum in cælis vſus fuiſſet.

FAVSTVS

FAVSTVS SOCINVS.

Non defuerunt ex ipſis Trinitarijs, quorum plerique hunc locum valde contra nos omnes vrgere ſolent, qui aliter, ac vulgò fiat, & abs te factum eſt, illū acceperint. Ex quibus inter antiquiores potiſſimùm Aurelius Auguſtinus; qui luculenter admodum pluribus verbis illum explicat; ex quibus quædam recitabo. namque eâdem operâ, quomodo hæc Chriſti verba intelligenda omnino ſentiam, clarè exponam, & nonnihil hanc ſententiam meam interim confirmabo. Primùm igitur ſic ſcribit Auguſtinus in ea verba, Claritate, quam habui priuſquam mundus eſſet, apud te (*Sic enim ipſe ea legit, vt in vulgatis noſtris codicibus habentur*) Ordo (*inquit*) verborum eſt, quam habui apud te, priuſquam mundus eſſet. Ad hoc valet, quod ait, Et nunc clarifica me; hoc eſt ſicut tunc, ita & nunc; ſicut tunc prædeſtinatione, ita & nunc perfectione. Fac in mundo, quod apud te iam fuerat ante mundum; fac in ſuo tempore, quod ante omnia tempora ſtatuiſti. *Et paullo poſt;* Si enim de nobis dixit Apoſtolus, ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, cur abhorrere putatur a vero, ſi tunc pater caput noſtrum glorificauit, quando nos in ipſo, vt membra eius eſſemus, elegit? Sic enim nos electi, quomodo ipſe clarificatus, quia priuſquam mundus eſſet, nec nos eramus, nec ipſe mediator Dei & hominum homo Chriſtus

mo Chriſtus Ieſus. *Hæc autem verba dicit Auguſtinus, contra eos, qui nolebant, Chriſtum dicere potuiße, ſe, vt hominem, gloriam, ſeu claritatem iſtam ante mundum conditum apud Patrem habuiße. Tandem verò, poſtquam probaßet, Chriſtum, vt hominem, non minùs, quàm nos, a Deo fuiße prædeſtinatum, ſic concludit;* ſecundum hanc ergo prædeſtinationem etiam clarificatus eſt, antequam mundus eſſet, vt eſſet claritas eius ex reſurrectione mortuorum apud patrem, ad cuius dexteram ſedet. Cum ergo videret illius prædeſtinatæ ſuæ clarificationis veniſſe iam tempus, vt & nunc fieret in redditione, quod fuerat in prædeſtinatione iam factum; orauit dicens, Et nunc clarifica me tu pater apud temet ipſum claritate, quam habui, priuſquam mundus eſſet, apud te. Tamquam diceret; claritatem, quam habui apud te in prædeſtinatione tua, iam tempus eſt, vt apud te habeam, etiam viuens in dextera tua. *Hactenus Auguſtinus. in cuius verbis notandum eſt nomen Redditionis non pro datione eius, quod ablatum quoquo modo fuiſſet (ſic enim contra ſuam ipſius ſententiam in hoc loco explicando locutus eſſet) ſed pro rei quaſi debitæ præſtatione vſurpatum eße; idq; ſanè eleganter. nam verbum Reddendi inter alias hanc quoque ſignificationem habet. Apparet igitur, vt arbitror, ſatis euidenter, quàm aptè & commodè Chriſti verba ad rei deſtinationem non*

autem ad rem ipſam referantur. Nec profectò video (vt hanc interpretationem magis confirmem, eamq; ad tuum argumentum diſſoluendum accommodem) cur, ſi Paulus dixit, nobis datam eſſe gratiam in Chriſto Ieſu ante tempora ſæcularia, 2. Tim. 1. v. 9. cum tamen nos tunc minimè eſſemus, Chriſtus quoque dicere non potuerit, ſe ante mundum conditum habuiſſe eam gloriam, qua mox glorificandus erat; etiamſi nondum ipſe extitiſſet, cum mundus eſt conditus. præſertim, cum non ſimpliciter dicat Chriſtus, ſe eam habuiſſe, ſed, apud patrem Deum. Quemadmodum idem alibi dicit, Abrahamum, Iſaacum, & Iacobum Deo viuere, quamuis reipſa non ſint ampliùs; nempe quia Deus eos a morte in vitam eamq; perennem aliquando reuocare decreuit. id quod ex eo colligit Chriſtus, quòd alioqui Deus, qui ſe Deum illorum appellat, mortuorum Deus eſſet, & non tantùm viuorum, vt eſt.

Luc. 20. 38.

ERASMVS IOHANNIS.

Phraſis qua vtitur Chriſtus multò plenior eſt; nec ei prorſus ſimiles ſunt citatæ de aliis fidelibus. Rectè quidem iis dicitur donata fuiſſe ſalus in Chriſto Ieſu ante tempora ſecularia, etiamſi illam ſuo demum tempore poſsidebunt; verùm nuſquam legitur habuiſſe eos apud Deum gloriam ante conditum mundum ideóq; non planè ſimiles ſunt hæ phraſes loquendi, præſertim cum ex ipſo ſcopo Chriſti non obſcurè appareat,

eum

eum eſſe verborum ſenſum, quòd roget Patrem, vt quandoquidem nunc ignominioſiſſimam mortem crucis eſſet ſubiturus ne pateretur ipſum abſorberi ſed priſtinæ gloriæ, quam antea in cælis habuiſſet, reſtitueret.

FAVSTVS SOCINVS.

Si idcirco negas planè ſimilem eſſe locutionem Paulinam, quam ego attuleram, ei, de qua contendimus, quòd verba non ſint prorſus eadem, ſeu quòd non prorſus de eadem re vtrobique verba fiant, vt innuit id, quod dicis, nuſquam legi, fideles habuiſſe apud Deum gloriam ante conditum mundum; nimis difficilem te præbes in hac diſputatione. Quaſi verò non ſatis ſit ad plenam, quod ad propoſitum attinet ſimilitudinem inter vtraſque conſtituendam, ſi quidquid virium in vtriuſuis verbis eſt ad eam ſententiam, de qua quæritur, exprimendam, id in alterius quoque verbis ſit. Fateor quidem ob hanc ipſam cauſſam non eſſe has duas locutiones planè ſimiles, etiam quòd ad propoſitum noſtrum attinet. Verùm hoc interpretationi tuæ obeſt, eamq́; magis dubiam oſtendit. Quandoquidem diſſimilitudo in eo eſt, quòd verba locutionis a me prolatæ plus virium habent ad ſententiam, quam tu probas, exprimendam, quòd ſcilicet non de rei deſtinatione, ſed de ipſa re agatur, quàm verba locutionis, de qua diſputamus: ſeu mauis, verba locutionis, de qua diſputamus, plus virium habent ad ſententiam, quam ego probo, exprimendam, quòd videlicet

licet non de ipſa re, ſed de rei deſtinatione agatur, quàm verba locutionis a me allatæ. Sunt enim in locutione, cuius ſententiam quærimus, vt ſuprà attigi, verba illa apud te, *quæ, vt dixi, deſtinationem poſſunt innuere, nam hoc ſenſu alibi quoque dicitur, vi-*
1. Ioh. 1. 2. *tam æternam, quæ nobis patefacta eſt, fuiſſe antea apud Patrem. hæc autem verba deſunt in locutione, quam ego attuli; vnde fit, vt minor ſit cauſſa ſuſpicandi, ibi non de ipſa re, ſed de rei deſtinatione agi.* Et *tamen certum eſt, de rei deſtinatione, non autem de ipſa re ibi ſermonem eſſe. cum interim nihil præterea virium, quod attinet ad propoſitum noſtrum, ſit in verbis vnius locutionis, quod in alterius non ſit.* Nam, *quod in ea, de qua controuerſamur, eſt* Gloria, *in altera eſt* Gratia. *nulla autem eſt cauſſa, cur minùs de gloria, quàm de gratia dicere poſſimus, eam eſſe, licèt deſtinatione tantùm ſit, vel illius eſſe, qui nondum extiterit.* Immo Paulus *affirmat, eos eſſe glorificatos a* Deo, *qui deſtinatione tantùm gloriam a* Deo *ſunt adepti, quiq; nondum extiterunt.* Rom. 8. ver. 30. *Certum eſt enim, ibi apoſtolum loqui in genere de omnibus quos* Deus *per* Chriſtum *ſeruare decreuit.* Iam, *quod in locutione noſtra eſt* Habuiſſe, *in ea, quam illi reſpõdere dixi, eſt,* Datam ſibi fuiſſe. *Atqui non minùs requiritur, vt is iam ſit, cui aliquid detur, quàm is, qui aliquid habeat. nec aliam differentiam ſuſpicari poſſumus inter hæc duo eſſe, niſi, quòd* Habuiſſe *magis rei ipſius adeptionem vel poſſeſſionem ſignificare poſſit, quàm,* Sibi datum fuiſſe. Vbi *animaduertendum*

aduertendum eſt; verbum Dandi *eſſe aliquo modo ambiguum. nam & ſignificare poteſt ipſum offerre, etiamſi non ſequatur acceptionis effectus, & cum effectu acceptionis. ſed prior ſignificatio vt minùs propria, ſic minùs multò eſt vſitata, quàm poſterior; ideoq; in dubio non illa, ſed hæc attendenda eſt. Quod ſi, vt debet, fiat, tunc nullum prorſus in propoſito noſtro diſcrimen eſſe poterit inter* Habuiſſe, & Sibi datum fuiſſe. *cuicumque enim ſecundùm hanc ſignificationem aliquid datum fuit, is profectò id etiam habuit. Quamquam vix crediderim, cum verbum* Dandi *præteriti perfecti ſimplici voce effertur, in priore illa ſignificatione vſquam inueniri. Adde, quòd non magis poteſt dici, cuipiam quid oblatum fuiſſe, quod reipſa nondum fuerit oblatum, quàm quempiam aliquid habuiſſe, quod reipſa nondum habuit. Immo adde, quòd diſertè alicubi ſcriptum inuenitur, nos id habere, quod nondum reipſa habemus, ſed nobis tantùm decretum eſt. Scribit enim* Paulus *nos ſcire, quòd, ſi terreſtris domus noſtra hu-* 2. Cor. 5. 1.
ius habitationis diſſoluatur, ædificationem ex Deo *habemus, domum non manufactam in cælis.* Et *auctor ad* Heb. *ait eos, ad quos ſcribit, facultatum ſuarum* Heb. 10. 34.
rapinam cum gaudio accepiſſe, eò quòd cognoſcerent, ſe habere in ſe ipſis meliorem ſubſtantiam in cælis, eamq; permanentem. In *græco autem nomen latinum* ſubſtantia, *eſt* ὕπαρξις; *quod planè reſpondet nomini* ὑπαρχόντων, *quo ſuprà facultates ſignificatæ ſunt,* Hoc *dico, ne quis fortaſſe, non ſatis ex loco*

ipſo monitus, ſubſtantiam hoc loco in alium quendam ſenſum accipiat, in eum, ſcilicet, in quem alibi accipiendum eſt apud hunc ipſum ſcriptorem, id eſt, cap. 3. v. 14. & cap. 11. v. 1. nam ibi græcum verbum eſt ὑπόστασις, *& hoc ſubſtantiæ genus habent iam reipſa fideles omnes.* Certum eſt *autem, non modò illam domum, de qua loquitur* Paulus, *ſed hanc ſubſtantiam, de qua auctor ad* Heb. *prædicto loco verba facit, non reipſa, ſed* Dei *decreto tantùm, haberi a nobis, dum hîc ſumus.* Vbi *etiam diligenter notandum eſt, quòd nihilominus ſubſtantiam hanc cæleſtem dicuntur iſti habere in ſeipſis, ſiue, vt* Beza *interpretatus eſt, apud ſeipſos: atque inde concludendum, nihil impedire quominus Chriſti dictum a te allatum de diuino decreto; non autem de effectu ſeu re ipſa accipiendum ſit.* Nam *ſi contingit, hoc fieri debere, vbi dicitur quis rem in ſeipſo, ſiue apud ſeipſum, habere; quantò magis id fieri poterit, vbi quis apud* Deum *rem habere dicitur, qui loquendi modus* Dei *decretum prorſus ſignificare poteſt, cum alter iſte rem ipſam præſentem ipſiusq; rei poßeßionem omnino præſeferat?* Huic *ſimile eſt id, quod in prima ſua epiſt. ſcribit* Iohannes, *nullum homicidam habere vitam æternam in ſe ipſo manentem.* Hoc *enim apertè indicat, dum in hac vita ſumus, quoſdam inueniri, de quibus rectè dicere poßis, eos habere vitam æternam in ſe ipſis manentem. quod profectò non ad rem ipſam, eius'ue poßeßionem præſentem, licèt id verba maximè præ ſe ferant, ſed ad rei decretum ipſiusq; rei*

1. Ioh. 3. 15.

uſq; rei certò futuram poſſeßionem referri debet. alioqui perperam alibi eßet ſcriptum, vitam æternam a fidelibus & gratia Dei iuſtificatis ſperari, eamq; bene operantibus a Deo tunc datum iri, cum reddet vnicuique ſecundùm opera ſua: vel, vt Beza eum locum conuertit, eos, qui in bono opere perſtant, vitam æternam quærere; aliaq; eiuſmodi non pauca, quæ paßim apud ſacros ſcriptores leguntur. Nam ex *ijs perſpicuum eſt, eos, de quibus potißimùm intelligere potuit* Iohannes, *quòd habeant vitam æternam in ſeipſis manentem, eam non reipſa, ſed ſpe tantùm exq; Dei decreto habere. Certè, quod ad ſimplex* Habendi *verbum attinet, quod, vt dixi, magis rei ipſius poßeßionẽ ſignificare videtur, quàm ſi illi, vt in Chriſti dicto factum eſt, addatur,* apud Deum, *tum ipſe Chriſtus diſertè, tum alij de eo ſæpe dicunt, quòd, qui credit in ipſum, habet vitam æternam.* Et idem *Chriſtus alibi affirmauit, ſe habere alias oues, quæ non eſſent ex ouili illo populi* Hebræi; *cum tamen nec illæ eßent adhuc reipſa Chriſti oues, nec ipſe eas reuera haberet: ſed certò habiturus eßet.* At *poſtremò, ſi quis idem pollere (vt ad illud, quod initio propoſuimus, reuertamur) cognoſcere velit,* Datum *ſibi fuiße, quod* Habuiße, *idq; in ipſius Chriſti verbis in eadem precatione ad* Patrem *de eadem re loquentis, ſic, vt eius dicti, de quo diſputamus, veriſſimam eſſe fateatur interpretationem, quam ego ſequor; meminerit illorum verborum, quæ poſtmodum Chriſtus protulit:* Pater, quos dediſti mihi, volo, vt, vbi ſum e-

Tit. 1. 2, 3. 7. Rom. 2. 7. Ioh. 10. 16.

go, & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam, quam dediſti mihi; quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi. *An non hæc verba ſuperiorum illorum*, Et nunc clarifica me tu pater apud temet ipſum claritate, quam habui, priuſquam mundus eſſet, apud te, *explanatio quædam cenſeri debēt ea in parte, de qua ambigimus? Nemo quippe non videt, vtrobique de eadem claritate ſermonem eſſe, & quod ibi eſt, Habui apud te, hic eſſe, dediſti mihi: ſuperiora autem illa verba*, priuſquam mundus eſſet, *cur & quo ſenſu dicta fuerint, per hæc explicari*, quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi. *Dilectio igitur illa, qua Deus non Chriſtum modò, ſed nos etiam in ipſo ante conſtitutionem mundi dilexit, cauſſa eſt, vt & meritò dixerit Chriſtus, ſe iam tum habuiſſe claritatem ſeu gloriam apud Deum, ſiue eam ſibi ab eo fuiſſe datam, & nos idem de nobis iurè dicere poſſimus. non autem ita locutus eſt de ſe Chriſtus, quia iam tum illam reipſa haberet. Supereſt ad ſimilitudinem, quæ eſt inter Chriſti dictum, quod tu attuliſti, & Pauli a me prolatum, confirmandam animaduertere, quod in illo eſt, Priuſquam mundus eſſet, in hoc eſſe, Ante tempora ſæcularia; quæ idem reipſa ſignificare nemo (opinor) negaturus eſt. Quamquam non eſt hoc vllo modo neceſſarium; ſed ſatis eſt de eo tempore Paulum loqui, quo certum eſt, nobis non effectu, ſed deſtinatione tantùm datam fuiſſe gratiam. Antequam verò de comparatione horum locorum ſermonem abſoluam, illud non eſt*

ſilentio

ſilentio prætereundum, quòd, ſi Paulus dicere potuit, nobis datam fuiſſe gratiam ante tempora ſecularia, licèt fieri poſſet, vt multi ex nobis eam non acciperent, vel acceptam abijcerent, (neque enim de cuiuſdam generis prædeſtinatis, id eſt, certò omnino gratiam accepturis, eamq́; perpetuò habituris, quos non pauci, ob eius verba alibi non rectè intellecta, eſſe opinantur, ſed de omnibus Chriſto nomen dantibus loquitur Paulus) multò magis dicere potuit Chriſtus, ſe, priuſquam mundus eſſet, habuiſſe gloriam, cum nullo pacto fieri poſſet, vt is eam reipſa non acciperet, ac perpetuò retineret.

Cæterùm, quod ais ex ipſo ſcopo Chriſti non obſcurè apparere eum eſſe verborum ſenſum, quòd roget patrem, vt, quandoquidem nunc ignominioſiſſimam mortem crucis eſſet ſubiturus, ne pateretur ipſum abſorberi: ſed priſtinæ gloriæ, quam antea in cælis habuiſſet, reſtitueret; quæſo te, ſi pro illis verbis, ſed priſtinæ, *&c. hæc quiſpiam ſubſtitueret,* ſed ea gloria ipſum donaret, quam ei ante mundum conditum propter ipſam crucis mortem ſuo tempore dare decreuerat, *an non rectiſſimè iſta cum ſuperioribus cohærerent? an non quilibet fateretur, hanc Chriſti mentem eſſe potuiſſe, adeò vt nulla vel rei præſenti vel ipſius verbis accommodatior inueniri poſſet? Nam quomodo colligis ex ipſo Chriſti ſcopo, iſtum eſſe eius verborum ſenſum, quem tu expoſuiſti? aut quem eſſe conſtituis Chriſti ſcopum? An non animaduertis, te pro conceſſo tacitè ſumere idip-*

 ſum,

ſum, quod ex Chriſti verbis intelligi debere contendis (vt, ſcilicet, inde euincas, ipſum Chriſtũ extitiſſe ante creationem mundi) nempe Chriſtum ante mundum conditum habuiſſe reipſa in cælo quandam gloriam? Neque enim cogitare quis poteſt, Chriſti ſcopum ad gloriam iſtam reſpicere, niſi, ipſam gloriam fuiſſe, iam apud ſe conſtituat. Præterea, nonne Chriſti ſcopus eſt impetrare a Patre eam gloriam, qua reuera poſtea glorificatus ab eo fuit? Huic autem ſcopo nonne ita conuenit, Chriſtum petere gloriam, quæ ſibi multò ante ab ipſo Patre decreta fuiſſet, vt illam repetere, quam multò ante reipſa in cælo habuiſſet? Immo verò, ſi, quæ'nam illa gloria ſit, quam, vt tibi placet, ante mundum conditum reipſa in cælo habuit Chriſtus, paullo diligentiùs perpendamus, eamq́; cum illa, qua glorificatus poſtea a patre fuit, comparemus; inueniemus ſine dubio, repetitionem iſtam nullo modo cum hoc ſcopo conuenire. Etenim Chriſti gloria, qua poſt mortem crucis a Patre glorificatus fuit, eiuſmodi eſt, vt eam Chriſtus ante conditum mundum in cælo nec habuerit, nec habere potuerit. Primùm enim gloria iſta mundo apparuit, & eatenus potiſſimùm poſt mortem crucis glorificatus eſt a Patre Chriſtus, quatenus omnes mundi nationes eum coluerunt, & pro domino ac Deo ſuo ſunt veneratæ; eiusq́; ſumma potentia atque maieſtas mirabilibus iiſq́; innumeris operibus ipſius auſpicijs & nomine factis vniuerſo mundo conſpecta eſt. Hæc ſanè, cum mundus nondum eſſet, nulla ratione eſſe potuerunt. Deinde gloria, qua Chriſtum poſt

mortem donauit Pater, ex parte, eaq́;, vt quibuſdam videtur, præcipua, eo continetur, quòd gentes, quæ antea Deum non nouerant, ab eoq́; longè aberant, per ipſum ad Dei cognitionem peruenerint, ad eumq́; ſint adductæ, & ab eo in poßeßionem atq; hæreditatem ipſi Chriſto vnà cum Iudæis fidelibus datæ. Hoc *verò quando vmquam ante Chriſti mortem, nedum ante mundi creationem, extitit? Adhæc nulli dubium eße poteſt, quin ſumma Chriſti gloria, qua eum Pater poſt crucis mortem affecit, fuerit eum conſtituere & declarare viuorum & mortuorum iudicem. nam ipſemet ait, Patrem Filio omne iudicium dediße, vt omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem; qua gloria nulla maior excogitari poteſt. Atqui idem teſtatur, iudicandi poteſtatem ideò ſibi datam a Patre fuiße, quia ipſe ſit homo Ioh. 5. v. 27. Quomodo igitur gloriam iſtam habere potuit Chriſtus, priuſquam mundus crearetur, cum non modò viui, & mortui non eßent, ſed ipſe nondum eßet natus homo? Omitto alia multa, quæ ad Chriſti gloriam pertinent, qua Pater illum decorauit poſtquam crucis mortem eſt paßus, quæq́; à diuinis ſcriptoribus commemorantur; quorum nihil eſt, quod ante mundi creationem Chriſtus habere potuerit. vt planè mirum videri poßit, te vel ex hoc ſolo interpretationem verborum Chriſti, quam amplexus es, defendi non poße, haud intellexiße. Nec profectò video, quid ad hæc reſponſurus ſis; niſi velis, ſcopum Chriſti non fuiße eam omnem gloriam a Patre impetrare, quam obtinuit, ſed quandam gloriam* Ioh. 5. 22, 23.
tantummodo,

tantummodo, eamq́; eiuſmodi, quæ vix gloria appellari queat. quippe cum ſine vlla controuerſia ante mundum conditum homines non eſſent, & de angelis a multis dubitetur; deniq; incertum ſit, an vllæ creaturæ tunc extarent, ſine quibus Chriſti nulla vera gloria videtur poſſe exiſtere. Quòd ſi nihilominus iſtum vis Chriſti ſcopum fuiſſe, iudicabunt alij, quàm hoc abſurdum cenſeri debeat. & ego interea mirabor, quòd in Chriſti dicto recitando ea verba prætermiſeris, quæ verbis glorifica me tu pater *ſtatim ſubiunguntur, videlicet,* apud temetipſum, *illaq́; non vrſeris. Videtur enim his verbis, ſi illa per ſe ſpectentur, Chriſtus ſignificare, ſe non petere a Patre, niſi eam gloriam, quæ in eius conſpectu tantùm eſt gloria. Verùm dicendum eſt, verbis illis efferendis, non hanc fuiſſe Chriſti mentem, quæ ab ipſo quodammodo communi ſenſu abhorret: ſed hanc, Petere a Patre, vt gloria, quam ipſi daturus erat, eſſet ſolida & vera gloria adeò, vt etiam apud ipſum Patrem ſiue in ipſius Patris conſpectu gloria eſſet.*

ERASMVS IOHANNIS.

SEPTIMVM ARGVMENTVM. Produco locum Iohan. 6. *Quid ſi videritis filium hominis aſcendentem eò, vbi erat priùs.* Dico enim, Chriſtum duo quaſi miracula proponere Iudæis, quibus adhuc multo magis in admirationem raperentur, quàm antea, Primùm quod affirmat, ſe in cælum aſcenſurum, id quod inauditum quiddam erat. Deinde in

cælum,

cælum, in quo fuerat priùs, ſuper quo magis adhuc poſſent obſtupeſcere, cum de Chriſto velut homine & filio Ioſephi ſentirent, qui numquam in cælis fuiſſet. Hinc igitur colligo, quandoquidem Chriſtus affirmat, ſe priùs in cęlis fuiſſe, quò erat aſcenſurus, non tum cœpiſſe, cum naſceretur ex virgine, ſed ante in cælis apud patrem in cæleſti gloria fuiſſe.

FAVSTVS SOCINVS.

Iam dixerat Iudæis Chriſtus, ſe de cælo deſcendiſſe; qua de re illi murmurauerant, vt ſcriptum eſt ſupra v. 42. idq́; non ſemel repetierat. cumq́; hoc ex duobus quaſi miraculis, (quæ appellas) altero, te ipſo teſte, maius eſſet, adde, & illud quodammodo complecterctur (quid enim aut facilius aut veriſimilius, quàm quempiam, qui de cælo deſcenderit, in cælum aſcenſurum?) patet te vehementer falli, qui putes, Chriſtum hoc loco, hæc duo de ſe Iudæis propoſuiſſe, vt multò magis adhuc in admirationem raperentur. quaſi verò de his antea nihil dixiſſet, aut ſaltem, id quod maius eſt, non commemoraſſet. Sic autem ijs accidere ſolet, qui, quomodo interpretationes ſuas ſtabiliant, & aliorum infirment, anxiè quærant, potiùs quàm, quomodo ſit locus interpretandus. In quorum numero cum te minimè eſſe exiſtimem, nolim te iſta ſectari, & teipſum eius culpæ, cui affinis non es, hac ratione cuiquam ſuſpectum reddere. Adde, quòd mens Chriſti, ijs verbis efferendis quæ citaſti, & apertiſſima eſt

ma eſt ex ipſo ſermonis contextu, & ijs etiam, qui alioqui tecum ſentiunt, compertiſſima. Nam, *cum ſenſiſſet, offenſos fuiſſe diſcipulos ſuos ijs, quæ dixerat de ſua carne comedenda, ipſis, non autem Iudæis, vt tu aſſeris (vnde ſuperior error tuus multò grauior apparet) verba iſta dixit; quibus admoneri poſſent, ipſum non de carnali ſuæ carnis eſu, ſed de ſpirituali locutum fuiſſe.* Inſpicias *modò ipſe locum, & te, in Chriſti mente explicanda, longiſſimè a ſcopo aberraſſe agnoſces.* Non *igitur admittendum vllo modo eſt, id quod tuis verbis ſignificas, & quo nititur argumentatio tua, Chriſtum hic eò reſpexiſſe, quòd Iudæi de ipſo velut homine, & filio Ioſephi ſentirent, qui numquam in cælis fuiſſet. nihil enim hoc ad Chriſti mentem, hoc quidem in loco. Vbi rurſus negare videris, Chriſtum reuera fuiſſe hominem. nam hæc ſine dubio tuorum verborum ſententia eſt, Iudæos ſenſiſſe, Chriſtum eſſe hominem, & filium Ioſephi. vnde ſequatur, illum numquam fuiſſe in cælo. quam ipſorum, ſcilicet, ſententiam Chriſtus, dum eos interim in ipſius admirationem vehementiorem raperet, tacitè refellere voluerit, & propterea dixerit, ſe in cælo fuiſſe.* Atqui *hoc quantum a veritate abſit, vel illud demonſtrare poteſt, quòd Chriſtus, cum hic dicere vult, ſe fuiſſe in cælo, vt ſolet, ſeipſum tertiâ perſonâ* Filium *hominis, id eſt hominem, appellat, atque ipſi hominis filio tribuit, quòd in cælo fuerit.* Itaque *nulla eſt prorſus collectio illa tua ex ijs, quæ ante dixeras: quòd, cum Chriſtus affirmet, ſe priùs fuiſſe in*

cælis,

cælis, quò erat aſcenſurus, non tum cœperit, cum naſceretur ex virgine, ſed ante in cælis apud patrem in cæleſti gloria fuerit. neque enim hoc colligi poteſt ex ijs, quæ ante dicta a te ſunt, niſi, quatenus dixeris, aut dicere volueris, Chriſtum, vt hominem, non potuiſſe ante illud tempus fuiſſe in cælis. Hoc autem falſum eſſe, non modò Pauli apoſtoli exemplum, ſed, vt dixi, ipſa Chriſti verba hoc loco apertè docent. Huc accedit, quòd potuiſſet Chriſtus, cum hæc verba dixit, fuiſſe iam in cælo, idq́; non vt homo, nec tamen extitiſſe ſiue eſſe cœpiſſe, antequam ex virgine naſceretur; Nihil enim impedit, quòminus quædam ſubſtantia, ex qua præter eam, quam habet, humanam naturam, Chriſtus conſtet, tunc demum a Deo creata fuerit, cum humanæ iſti naturæ coniuncta eſt; quemadmodum plerique hodie theologi de animabus noſtris affirmant, quòd videlicet, tunc demum a Deo creentur, cum in corpora, vt illis placet, immittuntur. Secundùm autem ſubſtantiam iſtam Chriſtum in cælo iam eſſe potuiſſe, poſtquam natus eſſet ex virgine, etiamſi non ſecundùm humanam naturam, Pauli verba indicant, qui de ſuo raptu vſque ad tertium cælum & in Paradiſum verba faciens, ait, ſe neſcire, an in corpore, an extra corpus raptus fuerit: ſeu mauis, an cum corpore, an verò ſine corpore. vtroque enim modo ex græco legi poteſt. Nam Pauli corpus eándem rationem cum ipſius ſpiritu habuiſſe, quam habitura eſſet Chriſti humana natura cum ſubſtantia iſta, nemo arbitror negauerit. 2. Cor. 12.

Quocirca,

Quocirca, ſi Paulus potuit rapi in cælum extra corpus aut ſine corpore, & ſic in cælo eſſe, ſed non ratione corporis, planum eſſe debet, Chriſtum quoque poſtquam ex virgine eſt natus, & antequam moreretur, extra ipſam humanam naturam, aut ſine ipſa humana natura in cælo eſſe potuiſſe. ſi modò eiuſmodi, quam diximus, ſubſtantiam ſuæ humanæ naturæ iunctam habuit. quòd ſi non habuit; certè nec ipſe extitit, antequam ex virgine naſceretur, niſi illum iam hominem fuiſſe velimus, antequam ex virgine fuerit natus, nec tuæ ratiocinationi vllus locus eſſe poteſt. Quamobrem agnoſcendum tibi eſt, nulla ratione ex Chriſti verbis colligi poſſe, ipſum non tum cœpiſſe, cum naſceretur ex virgine, ſed ante in cælis apud patrem in cæleſti gloria fuiſſe; quemadmodum tu colligebas. &, ſi ſcire velis, quo ſenſu tamen Chriſtus affirmauerit, ſe fuiſſe in cælo, quò erat videntibus diſcipulis aſcenſurus, non autem ſimpliciter aſcenſurus, vt tu eum dicentem facis, quaſi certum ſit, cum nō antea eò aſcendiſſe; ſi velis, inquam, hoc ſcire, conſiderandū tibi eſſe arbitror, Chriſti verba aut cum aliquo, aut cum nullo tropo accipienda eſſe. Si cum aliquo; nemo non videt, quàm aptè Chriſtus, vt homo, in cælo fuiſſe dici poſſit, antequam, videntibus diſcipulis, cum ſuo corpore eò aſcenderit; cum perpetuò in cælo mente ſua verſaretur, cæleſtiaq́; omnia ita cognita haberet, vt ea tamquam præſentia ſemper inſpiceret: idq́; ratione quadam planè ſingulari, & præter ac ſupra omnem aliorum diuinorum hominum ſortem. Sin

autem,

autem, vt mihi quidem videtur, nullo cum tropo ſunt Chriſti verba accipienda; neceſſe eſt fateri, ipſum, vt hominem, aut certè, poſtquam fuit homo, fuiſſe in cælo ante aſcenſionem illam ſuam apoſtolis conſpicuam. Quam ſententiam ego vehementer probo, hancq; verborum Chriſti interpretationem libentiſſimè ſequor atq; amplector.

ERASMVS IOHANNIS.

Fateor, mihi hanc interpretationem eſſe nouam, & a ſimplicitate ſcripturæ alienam.

FAVSTVS SOCINVS.

Quòd hæc interpretatio tibi ſit noua, haud ſanè miror. Sed, quòd illa a ſimplicitate Scripturæ aliena tibi videatur, equidem ſatis mirari non poſſum; cum potiùs nulla alia interpretatio excogitari queat, quæ tam Scripturæ ſimplicitatem ſequi quàm hæc facit, cuiquam meritò videri poſſit; immo cum hæc interpretatio nihil aliud ſit, quàm ab ipſa Scripturæ ſimplicitate nihil prorſus diſcedere, ſed verba omnia vt propriè ſonant accipere. Id quod in nulla alia interpretatione euenire poteſt: præſertim verò in ea, quam tu probas; quæ non aliter ſuſtineri poteſt, quàm ſi ad ſacram illam Trinitariorum anchoram confugeris, tropi idiomatum (vt vocant) communicationis. in quo explicando & ad Chriſti verba accommodando non vno modo in principij petitionem incidere neceſſe eſt; vt in alijs diſputationibus meis, potiſſimùm verò aduerſus

rò aduerſus Andream Volanum, oſtenſum fuit. qui tropus, idq; quatenus ad præſentem diſputationem pertineat, prorſus inſolens, tam ſæpe in ſacris litteris inducendus tibi eſt, ſi tuam de Chriſti perſona ſententiam retinere velis, vt, ſi Scripturæ ſimplicitatem ſequi tantopere tibi eſt cordi, quemadmodum prætefers, vel ob hanc cauſſam eiuſmodi ſententia tibi penitus ſit abijcienda.

Sed fortaſſe, cum ais, interpretationem meam a Scripturæ ſimplicitate tibi videri alienam, non loqueris de hoc ipſo loco, cuius interpretationem quærimus, ſed vniuersè Scripturam intelligis. Verùm quæ'nam eſt iſta ſimplicitas Scripturæ? num quando alibi de Chriſto loquitur, qui in cælo fuerit ante celebrem illum aſcenſum ſuum, apertè eum non quatenus homo eſt, nec, poſtquam homo fuit, conſiderare, ſed quatenus eſt quippiam aliud, & antequam homo natus eſt? Immo verò nuſquam alibi Chriſtus in cælo pro eo tempore fuiſſe aut dicitur, aut non obſcurè ſignificatur, quin vel ipſa Chriſti perſona ſimpliciter deſignetur, vel ſub filij hominis appellatione de ipſo verba fiant. Quinetiam adeò verum eſt, Chriſtum, vt hominem, in eiuſmodi locis conſiderari, vt, cum Chriſtus dixiſſet, ſe eſſe panem, qui de cælo deſcendiſſet, ex quo ſi quis comediſſet, victurus eſſet in æternum,
Ioh. 6. 51. illico ſubiunxerit, Panem, quem ipſe daturus eſſet (nempe ad comedendum) eſſe carnem ſuam, quam daturus eſſet pro mundi vita. Num fortè ſimplicitatem Scripturæ eſſe vis, Chriſtum dupliciter conſiderare,

id eſt,

id eſt, modò vt hominem natum ex virgine, modò verò vt aliâ eſſentiâ præterquam hominis, præditum, & antequam ex virgine naſceretur? Atqui hoc, *præterquam quòd per ſe ipſum nihil cum ſimplicitate commune habet, vel potiùs cum ſimplicitate ex diametro pugnat, illud etiam ipſum eſt aut certè id continet, de quo diſputamus, & ad quod probandum Chriſti verba, de quorum interpretatione ambigimus, in medium attuleras. Denique non video, quid tibi volueris, cum dixiſti, interpretationem meam tibi videri à ſimplicitate Scripturæ alienam: nec quomodo fieri potuerit, vt id dicere non dubitaueris.*

Sed aliud præterea fortaſſe eſt, quod te ab ea amplectenda deterret. nempe quòd Chriſtus numquam conſpectus fuerit ante reſurrectionem in cælum aſcendere, vel inde deſcendere, aut certè nihil, quòd fuerit conſpectus vſquam traditum ab euangeliſtis fuerit. Atqui *nondum erat tempus, vt iſta de Chriſto conſpicerentur. qui quantus reuera apud* Deum *eſſet, tum demum conſtare debebat, cum iam ipſi* Deo *vſque ad mortem crucis obedientiã præſtitiſſet.* Nam *ſi dixeris, ſaltem vni aut alteri ex ſuis diſcipulis eum id patefacturum fuiſſe, idq́; euangeliſtas ſcripturos, vt cum in monte coram illis tribus transfiguratus eſt;* Reſpondebo, *transfigurationem iſtam fuiſſe poſt iam cœptam* Euangelij *prædicationem, à quo ferme tempore incipiunt euangeliſtæ Chriſti factorum hiſtoriam narrare; hunc autem eius aſcenſum & deſcenſum de cælis fuiſſe anteà; idq́; fortaſſe diu; cuius temporis*

Chriſti actiones illi non commemorant. Vt nihil dicam, quòd eo tempore nec vllos diſcipulos habebat Chriſtus, nec, vt de cæleſti ſuo munere cuiquam fidem faceret, opus erat: quòdq; non a maioribus ad minora, ſed contrà, a minoribus ad maiora de ſe ſuaq; excellentia documenta ac teſtimonia progrediendum illi erat. Nec verò dubitari poteſt, quin, ſi iſte aſcenſus & deſcenſus Chriſti de cælo reuera fuerunt, fuerint omnino ante Euangelij cœptam prædicationem. Sic enim & ipſius Chriſti verba ferunt, vbicumque id vel dicit vel innuit, oſtendens, ſe de cælo ad ſuum munus obeundum deſcendiſſe, & res ipſa docet. Propterea enim fuit Chriſtus homo ille in cælo (vt ego quidem nihil dubito) priuſquam a mortuis reſurgeret, vt rerum cæleſtium vberrima cognitione imbueretur, eâq; certâ & conſtantiſſimâ, quam deinde, quatenus liceret atque opus eſſet, cum hominibus communicaret, & cuius vi prædicandi Euangelij munus quàm rectiſſimè obiret, & alia admodum ardua, quæ illi exequenda erant, fideliter omnino atque intrepidè exequeretur. Vnde perſpicuum eſt, grauiter errare, ſi quisquam eſt, qui exiſtimet, haud veriſimile eſſe, vel non adeò neceſſarium fuiſſe, Chriſtum hominem ante mortem in cælum aſcendiſſe, ibiq; aliquandiu commoratum eſſe, vt verba ipſa indicant, in quibus Chriſtus in cælo fuiſſe ſignificatur; cum potiùs nihil aut veriſimilius, aut magis neceſſarium eſſe potuerit ante ipſam Euangelij prædicationem. ſed ſatis iam confirmauimus, Chriſtum hominem ante mortem & reſur-

rectionem ſuam in cælo reuera fuiſſe, aut certè eſſe potuiſſe; præſertim cum vnicuique Pauli exemplum notiſſimum ſit, nec vllo modo ſit veriſimile id Paulo conceſſum fuiſſe, quod Chriſto conceſſum non fuerit.

ERASMVS IOHANNIS.

Octavvm argvmentvm. Creare hominem ex nihilo, ad hanc terrenam vitam non eſt opus ita præſtans, vt eſt ex faucibus æternæ mortis & regno diaboli in cæleſte ac æternum Dei regnum transferre. Tótius item mundi iudicium exercere omniumq́; hominum, qui ab initio mundi vixerunt, cogitationes, dicta, & facta cuiuſmodi fuerint noſſe, & de iis ſententiam ferre. Iam plurimum ex hoc labefactatur ſententia tua. Nam quemadmodum Deus ſua altitudine longiſsimè excedit dignitatem Filij, vtpote qui ſit ſine origine, cum filius ex ipſo originem ducat; indignum eſt tribuere excellentiſsimæ maieſtati Dei opus vilius & dignitate inferius operibus Filij; idque ipſe facis, ſi in operibus reparationis, quæ Filio aſcribuntur, quidquam eſt quod certare cum creatione mundi poſsit. Quemadmodum enim nihil eſt Deo ſublimius; ita nec paria Deo & Chriſto, nedum inferiora Deo, Chriſto præſtantiora, tribuere oportet.

FAVSTVS SOCINVS.

In hac tua argumentatione plura ſunt vitia. Pri-

mùm enim non id concludit, quod tibi probandum eſt. Quandoquidem probandum tibi eſt, Chriſtum ſiue vnigenitum Dei filium extitiſſe, antequam ex virgine naſceretur. Hîc verò concluditur, idq́; prorſus obſcurè, (deſunt enim ante verba illa, Quemadmodum enim nihil, *&c. hæc aut ſimilia verba,* quippe qui mundi creationis opus Deo tribuas) *opus creandi hominis ex nihilo ad hanc terrenam vitam non eſſe tribuendum* Deo; *vbi etiam omnino ſubaudiendum eſt,* Immediatè. Nam *ſi putas, ex hoc ſequi,* Deum *per* Filium *creaſſe hominem ex nihilo ad hanc terrenam vitam, vnde neceſſariò conſequeretur, filium extitiſſe, antequã ex virgine naſceretur; plurimùm fallcris, & prorſus ἀσυλλόγιστος eſt ratiocinatio tua.* Quid enim? Num *fortaſſe conſtat,* Deum *mediatè (ſic enim loquendum eſt) non feciſſe quidquam, niſi per* Filium, *aut ſaltem non vllum inſigne opus, quale eſt opus primæ hominis creationis?* Certè *ſi hac de re conſtaret, ſtultus ego eſſem, qui id negarem, ſine quo, vt ſenſus ipſe communis docet, ea nec conſtare, nec eſſe poteſt; & ridicula prorſus eſſet tota diſputatio noſtra. ſiquidem certiſſimum eſt,* Deum, *antequam* Chriſtus *ex virgine naſceretur, multa inſignia opera mediatè feciſſe.* Itaque *eſt hic principij petitio (quam vocant) ſatis euidens, ſi argumentationem tuam ad rem vtcumque facere velis. id quod ad eam refutandam ſatis omnino eſſe debet.* Alia *tamen eius vitia exponamus.*

Deinde

Deinde igitur, quod ais, indignum eſſe tribuere Deo *opus dignitate inferius operibus* Filij; *tripliciter peccat hæc tua enunciatio.* Vnum *eius peccatum eſt, quòd nihil impedit, quominus excellentiſſimus quiſpiam opifex opus aliquod faciat, quod quibuſdam alterius opificis multò minùs excellentis operibus ſit dignitate inferius; dummodo & id ſuo in genere perfectum ſit, & alia opera ab eo aliquando ſint facta, quæ omnibus multò minus excellentis opificis operibus longè præſtent. vt, exempli cauſſâ, in pictoribus videmus, inter quos qui excellentiſſimi ſunt, non abſtinent ſæpe ab ijs pingendis, quæ pingere facilius ſit, quàm quædam alia, quæ interdum multò minus excellentes pictores pingunt. Quare non leuis eſt fallacia in illis verbis tuis,* inferiora Deo, Chriſto præſtantiora tribui. *Non enim, ſi vnum* Deo *opus tribuitur, quod inferius ſit quibùſdam operib.* Chriſti; *idcirco inferiora* Deo, *Chriſto præſtantiora tribuuntur. id enim tum demum verè dici poterit, ſi generatim opera, quæ* Deo *tribuantur,* Chriſti *operibus inferiora fuerint.* Alterum *tuæ enunciationis peccatum eſt, quòd quædam opera eſſe poßunt, quæ neceſſe ſit, vt* Deus *per ſeipſum faciat, quamuis ea non tam præſtantia ſint, vt alia nonnulla, quæ per alios facere poteſt; quippe quòd ipſe vi aliqua et facultate ſit præditus, quæ in illis faciendis omnino requiratur, nec cum vllo alio communicari queat.* Et *ſanè talem in* Deo *vim creandi ex nihilo plerique eſſe volunt; inter quos, vt ſuprà in reſponſione ad primam ex quatuor*

tuis illis rationibus attigi, nonnulli ex ijs ipſis ſunt, qui alioqui de filio Dei ante omnia creato tecum ſentiunt. Tertium tuæ enunciationis peccatum eſt, quòd cum omnia Chriſti opera, Dei quoque opera ſint (nam per Chriſtum Deus operatur) quidquid dignitatis in Chriſti operibus eſt, ad Deum non minùs, quàm ad Chriſtum refertur: immo tantò magis, quantò in omnibus operationib. maior ratio habetur primæ, quàm ſecundæ cauſſæ; præſertim verò, cum ſecunda cauſſa, quas vires ad efficiendum habet, eas omnes a prima cauſſa habet. vt hîc profectò contingit, vbi Chriſtus, quidquid habet virium, Deo id omne acceptum vt referat neceſſe eſt. Quid igitur Dei maieſtatem minuere poteſt, ſi per Chriſtum, qui, quantus quantus eſt, ex ipſo eſt, aliqua opera fecerit præſtantiora, quàm, non dicam vnum quodpiam, ſed vel multa, vel etiam omnia opera ſint, quæ per ſeipſum fecit? Nonne & horum gloria ad ipſum vniuerſa prorſus refertur, & illorum præcipua ac primaria: ad Chriſtum verò horum penitus nulla, illorũ autem ſecundaria tantùm quædam gloria? Nam quòd videris indignitatem huius rei in eo ſolo conſtituere, quòd Deus per ſeipſum aliquid faciat, quo quidquam præſtantius inter ea inueniatur, quæ per Chriſtum facit, præter id, quod in tuæ enunciationis primo peccato exponendo dictum eſt (id enim multò magis hîc locum habere poteſt, vbi & præſtantioris & minùs præſtantis operis præcipuus auctor eſt ipſe Deus) Dico, ad Dei potentiam exaggerandam maximè pertinere, ſi per alios, quibus ipſe

vim

vim omnem operandi, qua pollent, conferat, ac ſubminiſtret, præſtantiſſima quædam opera faciat, quæ etiam illa excedant, quorum ipſe per ſeipſum eſt auctor. Nam tu ipſe, vt infrà videbimus, vis longè præſtantius eſſe opus, vim creandi alicui tribuere, quàm ipſum creare, adeò vt hoc operi redemptionis, & alijs, quæ in Christo maiora, quàm ſit ipſa prima hominis creatio, agnoſcis, præſtare omnino velis. Præterea ad Dei bonitatem commendandam plurimum facit, quòd ipſe Deus hactenus ſe demittat, vt, cum præſtantiſſima etiam opera per alios faciat, viliora quædam per ſeipſum facere dignetur; præſertim ſi ea ſint eiuſmodi, quæ beneficentiam eius aliquam inſignem contineant, vt certè continet opus primæ creationis. Atqui nihil maieſtati Dei poteſt decedere, vbi tantopere eius potentia ac bonitas illuſtratur; quib. duabus rebus patefaciendis, ipſius gloria potiſſimùm continetur. Taceo autem, quòd in argumentatione tua Chriſto tamquam opus tribuere videris, quòd omnium facta & cogitationes nouerit. nam hoc opus aliquod eſſe, nemo arbitror tibi conceſſerit.

ERASMVS IOHANNIS.

Equidem non nego, quin multũ faciat ad Dei potentiam exaggerandam, ſi per alios res præclaras agat. Verùm alterum non ita ſe habet: id eſt, quod dixiſti de eius bonitate commendanda. Demittit enim quidem ſe Deus & humiliat, verùm nõ in ſe ac ſua perſona, ſed in aliis veluti in Chriſto & angelis

per quos humano generi quodammodo ſeruit. In ſe verò nihil facit, quod indignum ſit ſua immenſitate, & incomprehenſibili maieſtate. Exempli gratiâ indecorum eſt, ſi Rex ipſe velit ingredi culinam & parare cibos; quod tamen ipſi honeſtum eſt, ſi curet fieri per alios. opera verò quæ Rex ipſemet in ſua perſona propria agat eiuſmodi eſſe oportet, quæ omnibus aliis & maieſtate & dignitate antecellant, ſi ſuam exiſtimationem apud ſubditos tueri velit. Nam quòd, cum coram aliis de quæſtione hác noſtra circa Ieſu Chriſti perſonam diſputaremus, me interrogaſti, an aliquid ſit opus ſuperius & dignius creatione mundi, quod Deo tribuatur tamquam proprium opus, quandoquidem Filio velim vtraque tam creationis, quàm redemptionis opera aſcribi: Reſpondeo, vt tum feci, eſſe omnino. & quamquam de illis nunc non ſit locus; tamen, data hac occaſione, breuiter hîc quoq; indicabo. Dico igitur, duo opera Dei eſſe propria, quæ creationem & reparationem omniáq; opera immediatè a Chriſto facta, longiſsimè antecedunt. Quorum primum eſt creatio Filii, quando Deus pro ſua infinita potentia ex nihilo produxit creatorem mundi; cum Chriſtus, omni ſua potentia, producere non poſsit, niſi creaturam, Quia enim per Chri-

ſtum Deus omnia condidit, neceſſe eſt, vt credamus, Deum ante omnia filio ſuo indidiſſe virtutem ex nihilo creandi mundum, angelos,& homines.& hoc Dei opus omnium angelorum & hominum artem longiſsimè ſuperat; ac ipſum initium mundi ac rerũ omnium antecedit,quemadmodum alterum finem præſentis ſæculi ſequitur. Id verò eſt beatiſsimum illud ac immortale Dei regnũ, quando non ſolùm in omnes beatos angelos & homines, ſed etiam in filium ſuum vnigenitum æternum regnum obtinebit,ac ſua felicitateq́ luce ac vita complebit; tum videlicet, quando futurus eſt omnia in omnibus. Huic regno Dei opponitur regnum Chriſti; idq́; præſentis mundi terminis continetur, eò quòd incipiat cum creatione mundi, & deſinat cum curſu huius mundi. quando enim iudicium erit peractum, tradet Filius regnum Deo & patri. Hæc dico duo eſſe opera Dei immediata, quæ per ſe agat, non per alium;quæ ſua magnitudine omnia Chriſti opera excedunt. Volui autem res maximas digito ſolùm mõſtrare cum mihi ſit occaſio data de his aliquid dicendi; quorum defenſionem in aliud tempus reijcio.

FAVSTVS SOCINVS.

Tametſi verum eſt, Deum per ſe nihil facere, quod indignum ſit ipſius incomprehenſibili maieſtate; non

te; non tamen hinc ſequitur, Deum nequaquam per ſeipſum quædam opera facere, quibuſdam minora, quæ per alios facit. Neque enim hoc indignum eſt incomprehenſibili eius maieſtate, modò opera, quæ per ſeipſum facit, ſimpliciter cōſiderata, vilia non ſint; quemadmodum certè non eſt mundi creatio. Sed tu quod a me dictum fuit comparatè, ſimpliciter accipis; id eſt, quod de vilioribus operibus dixi, ſi cum præſtantiſsimis quibuſdam comparentur, tu de ſimpliciter vilib. me dicentem facis; & idcirco ſimilitudinem attuliſti, Regis, qui ipſe ingrediatur culinam, & cibos paret; quod ſimpliciter & per ſe vile eſt, & non tantùm Regi, ſed nobili quolibet viro indignum, ſi alium habere poßit, per quem id faciat. Nec vides interea, ſi ſimilitudo iſta vim vllam ad tuam ſententiam confirmandam habere debet, neceſſe eſſe, vt mundum creare, Dei reſpectu, eodem loco ponas, quo ingredi culinam & cibos parare reſpectu Regis. quod quàm abſurdum ſit, tu ipſe oſtendis, qui ipſum opus creandi mundi tanti æſtimas, vt vim id faciendi alij dediſſe pro opere habeas, quod Chriſti opera omnia, ne ipſa quidem reparatione, de qua ſcilicet antea locutus fueras, excepta, longiſsimè antecedat. Iam quādo Regis ſimilitudinem attuliſti, libet tibi oſtendere, quàm tuæ ſententiæ obſit, ſi ea rectè vtaris, & non ad opera ab ipſo Rege facta, quæ per ſe & ſimpliciter ſint vilia, ſed ad ea accommodes, quæ, ſi cum alijs quibuſdam comparentur, quæ per alios facit, vilia cenſeri poßint. Si igitur Rex ipſe non quidem, vt tu dixiſti, ingrediatur culi-

nam

nam & cibos paret, ſed egeno homini ſtipem porrigat, aut quidquam cuipiam ſua manu donet, vel infimorum hominum querelas ipſe audiat atque compeſcat; numquid rem ſe indignam faciet, quia, ſcilicet, per miniſtros ſuos præſtantiora quædam exequatur? verbi gratiâ alicuius qui iniuſtè captiuus ab hoſte detineatur, per vim liberationem, iuris in cauſſis grauiſſimis dictionem, populi ſui ab omnibus malis & iniurijs externis defenſionem, & eiuſmodi alia. Numquid *priora iſta, quæ commemoraui, & ſimilia alia per ſe ipſum faciendo, exiſtimationem ſuam apud ſubditos tueri non poterit?* An *non potiùs, quemadmodum, quibuſdam* Regibus *eueniſſe ſcimus, ea ratione ſummam humanitatis & bonitatis exiſtimationem, eóq; maiorem etiam venerationem apud omnes ſibi conciliabit?*

Cæterùm quòd te, cum coram alijs diſputaremus, a me interrogatum fuiſſe dicis; id, niſi memoria me vehementer fallit, ad hunc modum ſe habet. Cum ego ad interrogationem tuam, vtrum opus præſtantius eſſet, creatio, an redemptio, idipſum tandem reſpondiſſem, quod quærebas, concedens tibi, redemptionem creationi præſtare; ſtatim intuliſti primùm, igitur me id facere quod abſurdum eſſet, id eſt, Chriſto non concedere, quod minus eſt, cum tamen concederem, quod eſt maius; qua de re hîc nullam mentionem facis. deinde verò dixiſti, indignum eſſe Chriſto immediatum aliquod opus tribuere, quo aliud præſtantius ſimiliter immediatum Deo *non tribuatur.* Ad *illud ego reſpondi, nihil*

di, nihil prohibere, quominus quis alicuius præſtantioris operis ſit auctor, minus verò præſtantis non ſit, etiamſi circa eandem rem vtrumque verſetur. & tuam aduerſum me ratiocinationem valde ſum admiratus. Ad hoc verò, *poſtquam oſtendiſſem nihil indignitatis ea in re futurum, cum animaduerterem neceſſe eſſe ad tuam rationem concludendam (quæ tamen, quo tenderet, nondum videbam) vt opus aliquod* Dei *immediatum inuenires, quod humani generis redemptione præſtantius eſſet; dixi, me libenter ex te cogniturum, quod'nam eiuſmodi* Dei *opus daretur. Quod cum dixiſſem, illico reſpondiſti, hoc nullum aliud eſſe poſſe, niſi creationem creatoris, id eſt* Chriſti *creationem, cui vim alia omnia creandi indidiſſet. Talis, inquam, tunc fuit, ſi rectè memini, argumentatio tua, quam nunc in aliam formam vertiſti. id quod ſilentio prorſus præterijſſem, niſi docere voluiſſem, interrogationem meam, quæ omnino commemoranda mihi erat, aut ea prætermittenda, quæ hîc de duobus illis immediatis* Dei *operibus diſſeruiſti, eiuſmodi fuiſſe, ad quam tibi omnino reſpondendum eſſet, ſi rationem contra me tuam concludere velles.* Et *quidem rectiſſimè memini, poſtquam diſputatio eo die peracta eſt, & omnes ex loco, vbi habita fuerat, diſceſſimus, me cuidam ex illis, qui interfuerant, dixiſſe, non veniſſe mihi in mentem, cum diſputaremus, ad tuam argu mentationē funditus euertendā dicere, aliud* Dei *opus inueniri immediatum, quod, ſi bona eſſet ratiocinatio tua, non ſolùm mundi creationem, ſed etiam ipſam cre*

atoris

atoris creationem; ſi ea alioqui daretur, longè antecederet. hoc erat redẽptoris creatio. Nam certè, *ſi creatorem creare plus eſt, quàm ſimpliciter creare, ſimiliter redemptorem creare plus erit, quàm ſimpliciter redimere; & conſequenter, ſi redemptio creationi præſtat, plus erit creare redemptorem, quàm creatorem. Itaque dabitur* Dei *opus immediatum, quod Chriſti immediatum opus redemptionis antecellat, quamuis* Deus *nullum creatorem creauerit; quem etiamſi creaſſet, non tamen conſtaret vllo modo, hunc eſſe Chriſtum ſiue ipſius* Dei *filium vnigenitum.* Hæc, *quæ tunc cum communi amico priuatim contuli, mihi ipſi omnino fidem faciunt, te eo modo, quo dixi, ratiocinatum priùs fuiſſe, & fortaſſe ob eam rem nihil tunc de altero illo immediato* Dei *opere dixiſſe. id enim ad ratiocinationem iſtam tibi obfuiſſet, & mihi eam ſimiliter euertendi modum præbuiſſet; nec neceſſe mihi fuiſſet ad hanc illius euertendæ rationem aliud quoddam immediatum* Dei *opus excogitare, quod redemptione Chriſti ſuperius dignitate tibi ipſi eſſe videretur.* Quidquid *ſit, quoniam tu defenſionem eorum, quæ hic dixiſti, in aliud tempus reijcis; ea diligentiùs non examinabo; præſertim cum alioqui vniuerſa argumentatio tua abunde confutata videatur. Id tantùm dicam, me magnopere mirari, te inter immediata* Dei *opera, quæ longè præſtantiſſima ſint, non commemoraſſe iſtud, quod ego dicebam, redemptoris, videlicet, creationem, & ſimul* Ieſu *Chriſti hominis exaltationem. quo neſcio an vllum excel-*

lentius & mirabilius Dei opus vel cogitatione quidem comprehendere quiſquam poßit.

ERASMVS IOHANNIS.

NONVM ARGVMENTVM. Adduco duo loca, quæ Chriſto tribuunt ſui ipſius ex morte reſuſcitationem, Ioh. 10. *Nemo tollit a me animam meam; poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo rurſum eam aßumendi.* Et Ioan. 2. *Deſtruite templum hoc; & tribus diebus reædificabo illud.* Hinc igitur probo, Chriſtum ſua virtute ex morte reſurrexiſſe, & fuiſſe aliquid in Chriſto eſſentiale, quod corpus mortuum in vitam reuocaret, eum verò fuiſſe filium Dei vnigenitum, per quem ſecula ſunt condita & vita angelis & hominibus inſpirata.

FAVSTVS SOCINVS.

Fateor, me nullo modo percipere poße, quomodo ex eo, quòd in Chriſto aliquid eßentiale fuerit, quod corpus eius mortuum in vitam reuocaret, colligas, in eo fuiße filium Dei vnigenitum, per quem ſæcula ſint condita, & vita angelis, & hominibus inſpirata. Quamuis enim alioqui verißimum ſit, Chriſtum & fuiße, & eße filium Dei vnigenitum; tamen non video, cur eßentiale illud, quod in ipſo fuerit, à quo eius mortuum corpus in vitam fuerit reuocatum, aliquid aliud eße non potuerit, præter filium Dei vnigenitum; &, ſi filius Dei vnigenitus fuit, cur neceße ſit, per eum ſæcula, id eſt, vt tu ſine dubio intel-

ligis,

ligis, mundum viſibilem, & inuiſibilem fuiſſe conditum, & vitam angelis, atque hominibus inſpiratam. Ego ſanè, *qui* Chriſtum *ipſum* Dei *filium vnigenitum eſſe & agnoſco, & contendo, (non autem in ipſo tamquam aliquid eſſentiale* Dei *filium vnigenitum fuiſſe, vt tu loqueris, præter omnem ſacrarum litterarum conſuetudinem) non tamen concedo, alia ſæcula per ipſum fuiſſe condita, quàm ea, quæ ſunt nobis futura æterna; nec angelis vllam vitam ab ipſo inſpiratam eſſe cenſeo, niſi quatenus eorum poteſtas a Chriſti poteſtate poſt eius exaltationem pendet; quemadmodum in reſponſione ad vltimum tuum argumentum explicabitur. hominibus verò naturalem hanc, quam tu potiſſimùm hoc loco intelligis, eum inſpiraſſe, non credo; id enim ſoli* Deo *eius patri acceptum referendum cenſeo.* Itaque *poſſum, ſi velim, tibi concedere, ex locis, quos attuliſti, probari aliquid eſſentiale in Chriſto fuiſſe, quod corpus ipſius mortuum in vitam reuocauerit. nec tamen quidquam tibi conceſſero, quod meo iudicio vim vllam id concludendi habeat, quod tu ex eo concluſiſti.* Atque *in eadem hac ſententia arbitror fore eos omnes, qui vel argumentandi rationem rectè nouerint, vel in rebus philoſophicis & diuinis fuerint exercitati.* Apparet *autem, præter alia argumentationis vitia, te pro conceſſo in ea ſumere id ipſum, quod a me prorſus negatur, & in quæſtione noſtra vertitur: filium videlicet quendam* Dei *vnigenitum eſſe, per quem cælum, & terra ipſa fuerit condita, & vita angelis & hominibus inſpirata.*

H *quaſi*

quaſi non de hoc, ſed de eo controuerſia noſtra ſit, vtrùm iſte filius Dei vnigenitus fuerit in Chriſto nec ne. Quocirca nihil eſt omnino, quod me cogat, ad locos quos citaſti quidquam præterea reſpondere. Verumtamen, quia neque etiam ex locis iſtis id colligi debere exiſtimo, quod tu collegiſti, de re illa eſſentiali, quæ in Chriſto fuerit, nec inde probari poſſe quidquam eſſentiale in Chriſto fuiſſe, quod in ſingulis Chriſtianis hominibus non ſit, id quod in re theologica non minimi momenti eſſe videtur; idcirco paullo diligentiùs eos mihi examinandos cenſui.

Dico igitur, vt a poſteriore incipiam, non poſſe ex loco iſto quidquam ſolidi in religionis noſtræ dogmatis conſtituendis elici, ſi quis in verbis ipſis prorſus hærere velit. Eſt enim ſermo totus metaphoricus & allegoricus; in cuiuſmodi ſermonibus non ſunt verba ſecundùm ipſum ſenſum allegoricum ſuperſtitiosè obſeruanda. quippe quorum aliqua nonnunquam rei veritati non per omnia reſpondeant; ſic nimirum inſtituta metaphora ſiue allegoria ferente, atque exigente.

ERASMVS IOHANNIS.

Loci ſententia eſt perſpicua. neque enim negari poteſt, Chriſtum per templum intelligere ſuum corpus, ſibiq; eius ex morte ſuſcitandi poteſtatem vendicare.

FAVSTVS SOCINVS.

Loci ſententiam perſpicuam eſſe non nego. Immo hinc

hinc colligo, non poſſe ex ipſo loco illud elici, quod tu putas. nimirum quia non ſit extra ipſam apertam ſententiam vagandum, & in allegoriæ verbis curioſius philoſophandum. Loci porrò ſententia eſt, *Iudæis, qui a Chriſto ſignum quærebant, ſignum futurum ipſius reſurrectionem.* Nam hoc idem aliâs dixit Chriſtus, *reſurrectionem ſuam nec præterea aliud ſignum iſtis ab ipſo ſignum quærentibus datum iri affirmans, idq́;, quod de reſurrectione ſua intelligebat, ad ſimilitudinem illius, quod Ionæ prophetæ acciderat, futurum dicens.* Nempe, *quia, ſicut fuerat* Ionas *tribus diebus, & tribus noctibus in ventre Ceti, & poſtea, ſcilicet, inde euaſerat, ſic ipſe futurus eſſet in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus, & poſtea, ſcilicet, inde euaſurus foret per reſurrectionem.* Vnde conſtat, *non haberi in hoc ſigno rationem niſi ipſius reſurrectionis: non autem præterea eius rei, quòd* Chriſtus *ſeipſum reſuſcitaturus eſſet. nam certè non ipſe* Ionas *ſeipſum e ventre ceti eduxit; ſed cetus eum,* Deo *ſic volente & operante, in littus euomuit. ſic etiam non ipſe* Chriſtus *ſeipſum ex terræ corde ſiue inferno exemit, atque eduxit; ſed infernus, eum, ſic* Deo *iubente atque efficiente, euomuit, & quodammodo viuentibus reſtituit.* Et *ſanè nullo modo in hoc ſigno, reſuſcitationis ſui ipſius ratio haberi potuit; cum nemini vel apparuerit, vel apparere potuerit, quòd* Chriſtus *ſeipſum reſuſcitauerit. ſigna enim non ſunt ſigna, niſi quatenus iis apparent, quibus ſigna eſſe debent,* Adde *quòd, vbi* Scriptura *de ratione, quâ*

Matth. 12. 40.

Chriſtus reſuſcitatus fuerit, diſertè loquitur, quod ſæpe admodum fit, ſemper Deo, numquam autem ipſi Chriſto hoc opus tribuit.

ERASMVS IOHANNIS.

Deo etiam imputatur id, quod fit Dei virtute. ſic Deo tribuitur redemptio mundi, quam tamen non ipſemet confecit, ſed per Chriſtum. Sic omnino verum eſt ac manet, Deum excitaſſe Chriſtum ex mortuis, etiamſi id fecerit Chriſtus virtute ſibi a Deo indita.

FAVSTVS SOCINVS.

At enim redemptio, quæ Deo *tribuitur, eadem Chriſto quoq; apertiſſimè aſcribitur.* Nec *enim ego,* Chriſtum *ſeipſum non reſuſcitaſſe ex eo ſolo ſum argumentatus, quòd* Deus *id feciſſe dicatur: ſed quòd præterea nullo in loco, cum ita frequenter ea de re verba fiant, a ſacris ſcriptoribus in nouo teſtamento hæc reſuſcitatio ipſi Chriſto tribuatur. quod nullo modo futurum fuiſſe eſt veriſimile, ſi ipſe ſeipſum reſuſcitaſſet. præſertim quia, etiamſi nuſquam ſcriptum eſſet, Chriſtum nos redemiſſe, aut aliquid ſimile; nihilominus id ex tota religionis ipſius Chriſti ratione apertiſſimè conſtaret; & tamen id diſertè commemorare non omiſerunt prædicti diuini ſcriptores, immo frequentiùs* Chriſto, *quàm* Deo *redemptionem noſtram tribuerunt. Quantò igitur magis non omiſiſſent reſuſcitationem ſui ipſius, quam* Chriſtus *feciſſet.*

ciſſet, commemorare, cum ea eiuſmodi ſit, quæ non ſolùm ex ipſa ratione religionis noſtræ nullo pacto conſtet, ſed planè ridicula atque abſurda atque adeò impoßibilis eße videatur? Quid enim magis vel riſu dignum, vel à veritate alienum aut videri, aut eße poteſt, quàm eum, qui mortuus ſit, ſeipſum in vitam reuocare? Atqui, teſtibus iiſdem diuinis ſcriptoribus, ſcimus, omnino ipſum Chriſtum, ipſumq́; Dei filium mortuum reuera fuiße, antequam reſurgeret, id eſt in vitam reuocaretur. nam nec fieri poteſt, vt quis reuera in vitam reuocetur, qui non ſit reuera mortuus. quem tu tamen Dei filium, minimè tunc fuiße mortuum, neſcio quo pacto, affirmare audes; cum illi tribuas, quòd corpus ſuum in vitam reuocauerit. Nam ſi dicas, idcirco Dei filium mortuum fuiße dici, quia eius corpus mortuum fuerit; Reſpondeo, hanc loquendi figuram inſolentißimam eße, nec vlla ratione admitti poße. Quemadmodum iis, qui hominum animos immortales eße ſtatuunt, nulla ratione dicere licebit, alicuius animum mortuum fuiße, eam ſcilicet ob caußam, quod corpus, cum quo animus coniunctus erat, fuerit mortuus; nec quiſquam ita ſentientem & loquentem ferre vmquam poterit. Nec verò te moueat, quòd in teſtimonio à te citato ea verba ſint, Et ego in tribus diebus erigam illud, *quibus ipſi Chriſto reſuſcitatio ſui ipſius tribui videtur. Nam præterquàm quòd, vt initio dixi, in huiuſmodi allegoricis locutionibus non eſt neceße, verba, & ſententiam ſibi per omnia reſpondere; ac præterea non*

 potuit

potuit Chriſtus, ſi in incepta metaphora perſeuerare volebat, aliter loqui; quemadmodum pluribus verbis oſtenſum eſt in defenſione, quæ paratur, noſtrarum animaduerſionum in Aßertiones de trino & vno Deo collegij Poſnanienſis. præter hæc, inquam, eſt locus in ſacris litteris, vbi de fidelibus Chriſti mortuis tale quid dicitur; adeò vt ibi non minùs illis, quàm hîc ipſi Chriſto, tribui videatur, quòd ſeipſos in vitam reuocent. Eſt is locus Luc. cap. 17. ℣ 33. vbi dicitur, quòd qui perdiderit animam ſuam (nempe propter Chriſti fidem) viuificabit illam.

ERASMVS IOHANNIS.

Senſus loci citati eſt, fideles eo ipſo quod pro Chriſto * ſubientes' moriantur, hoc conſequi, vt vitam æternam adipiſcantur: contrà, eos qui id facere recuſant, non ſolùm æternam non adipiſci, ſed etiam hac temporali tandem ſpoliari. Non igiiur tribuitur fidelibus ea vis, qua ſe ipſos viuificent; verùm quia in ipſis eſt ea obediẽtia, quam Deus æterna vita compenſat, dicuntur ipſi id facere, quod Deus ſine ipſis facit. At * *illo'* prorſus ſenſu Chriſtus dicitur ſemetipſum excitare; nec ſimilis formula de vllo Chriſtiano in ſacris reperitur. Timotheus, fideliter docendo, ſeruabat eos, qui ipſius doctrinæ obtemperabant. at non erat in eo vis ſeruandi auditores; ſed Deus externo illo inſtrumento

* Sic legitur in ipſo Eraſmi ſcripto.

* Fortaſſe *alio.*

inſtrumento vtebatur, ad ſalutem imperti-endam credentibus, quam ob cauſſam dici-tur ſeruare. Sic Apoſtoli edebant miracula non virtute ſibi inſita, ſed inuocato Chriſti nomine. At Chriſtus reſuſcitat mortuos virtute ſibi inhærente, quamquam a Deo in-dita, non quæ foris, aut extra ipſum eſſet. Ita etiam habuit in ſe poteſtatem fugiendi mortem & vitam corpori ſuo reſtituendi.

FAVSTVS SOCINVS.

Dum ſententiam loci a me allati explicare cona-ris, interim aliqua ratione eius vim ad id, quod volo, probandum confirmas. Nam, ſi non verè tribuitur ibi ea vis fidelibus, quòd ſeipſos viuificent; ſed dicuntur ipſi id facere, quod Deus ſine ipſis facit; cur ſimiliter dicere non poterimus, Chriſtum, in loco a te allato, non tribuere reuera ſibi eam vim, quòd ſeipſum eſſet reſuſcitaturus, ſed ſeipſum id facturum affirmare, quod Deus ſine ipſo facturus eſſet; præſertim, cũ idem Chriſtus ſit, qui vtrobique loquitur? Reſpondebis (opinor) quemadmodum ex ſententia potiùs, quàm ex verbis tuis intelligi poteſt, in loco a me allato, eti-am quod ad ipſa verba attinet, non ſignificari actio-nem vllam illius, qui perdiderit animam ſuam propter Chriſtum, quæ actio futura ſit poſtea: ſed tantùm di-ci, quòd is, qui id fecerit, eo ipſo facto viuificabit ani-mam ſuam, id eſt, animam ſuam perdendo, cauſa erit, vt illa viuificetur. At verò, in teſtimonio a te prola-to, actionem reſuſcitandi corpus ſuum apertè Chriſto

tribui, poſtquam corpus fuerit mortuum: Itaque non poße ibi illam loquendi figuram eße, quam in loco a me citato eße dixiſti. Sic, inquam, vt conijcio, ad ratiocinationem meam ex verbis tuis ductam reſpondebis. Atqui nullo pacto affirmari poteſt, in loco, quem ego attuli, nullam, quod ad ipſa verba attinet, actionem ſignificari illius, qui animam ſuam perdiderit, quæ actio futura ſit poſtea. Nam hæc verba, qui perdiderit animam ſuam, viuificabit eam, *non minùs ita poßunt accipi, ac ſi dictum fuißet, Poſtquam perdiderit, viuificabit, quàm, Perdendo viuificabit, immo illo potiùs, quàm hoc modo, accipienda eße, ſuadet locus ſimilis Matth. 16, 25. vt dicam in examinatione alterius tui teſtimonij. Quare agnoſcere potes, reſponſionem iſtã, quam ego ex ſententia tua tibi tribuo, non eße firmam. Hanc verò ſi ipſe reſpuas, non video ſanè alioqui, cur nolis formulas loquendi horum locorum eße ſimiles, cum, quod in tuo loco eſt Erigam ſiue Excitabo illud, in meo ſit Viuificabit, aut, ſi vim græci verbi* ζωογονήσει *ſpectes, Viuam producet, ſeu gignet illam. Numquid enim plus efficacitatis habet verbum Erigendi ſiue Excitandi oppoſitum verbo Deſtruendi; vt in tuo loco eſt, quàm verbum Viuificandi ſeu Viuum producendi oppoſitum verbo Perdendi, vt eſt in meo? An non vtrumque eſt verbum (vt vocant) actiuum? An non vtrumque vitam quæ alicui detur, alterum metaphoricè, alterum verò propriè in locis ipſis ſignificat? An non ipſe denique animaduertis, qua ratione Christus dixit, fideles ſuos animam,*

quam

quam pro ipſo perdidiſsent, viuam producturos, eâdem dixiſse, aut certè dicere potuiſse, ſc corpus ſuum, quod a Iudæis deſtrueretur, erecturum? Etenim, ſi hoc fieri potuiſse neges, quia in Chriſto eiuſmodi vis fuerit ad corpus ſuum poſt mortem excitandum, quæ non ſit in vllo ipſius fideli ad animam ſuam poſt mortem viuificandam; hoc nihil aliud eſt, quàm manifeſtè principium petere. niſi fortè id te ſatis probaſse exiſtimes, quia exempla quarundam rerum, protuleris, quæ & Chriſto, & fidelibus illius tribuantur: & tamen in Chriſto quidem ſint reuera, in eius verò fidelibus, aut per quendam tantummodo loquendi modum, aut per participationem ab ipſo. Verùm iſta exempla nullam vim habere poſsunt, niſi fortaſse oſtendendi, rem ſic ſe habere poſse, vt tu dicis; non autem ſic ſe omnino habere. Immo, rei ipſius habita ratione, de qua diſputamus, nullam vim prorſus habere queunt. cum aliud ſit loqui de Chriſto viuente, aliud verò de mortuo. Chriſtus viuens & habere potuit, & porrò habuit multa, quæ alij non habuerunt. at mortuus, fuit, donec reuixit, cæteris omnibus in re vlla habenda par. id eſt, vt cæteri omnes, pro eo tempore, nihil reipſa habuit. Pugnant enim hæc duo inter ſe, Aliquid reipſa habere, & Eſſe mortuum, non minùs, quàm Eſſe mortuum, & Viuere. quis enim, eum quidquam reipſa habere poſſe dicat, qui non viuat? *Itaque, quòd præterea, quia in exemplis, quæ attuliſti, continetur, Chriſtum reſuſcitare mortuos virtute ſibi inhærente; ex hoc ip-*

ſo per ſe videris concludere, Chriſtum habuiſſe in ſe poteſtatem fugiendi mortem, & vitam corpori ſuo reſtituendi; hoc, inquam, meo iudicio perperam abs te fit. Potuit enim Chriſtus poteſtatem in ſe habere fugiendi mortem: ſed quando, videlicet, viuebat. Nam quomodo fugere mortem poteſt is, qui non viuit? poſtquam igitur Chriſtus, cum poteſtate iſta vti noluiſſet, mortem non fugit, id eſt; mortuus eſt; iam poteſtate ipſa tantiſper, dum reuixit, deſtitutus fuit. nec ipſemet corpori ſuo vitam reſtituere potuit; ſed vt alius quiſpiam, nempe Deus, id fecerit, neceſſe eſt. Atque, vt tandem vnico verbo ad exempla tua, & rationem iſtam reſpondeam, dico, id omne, quod inde rectè concludi queat, tuæ cauſſæ accommodatum, nullum locum habere poſſe, niſi priùs conſtet, in Chriſto fuiſſe aliquid eſſentiale, quo alij homines careant. Atqui hac de re non modò nihil conſtat; ſed hoc illud eſt, quod ex Chriſti verbis, de quib. controuerſamur, cuius controuerſiæ cauſſâ iſta a te dicta ſunt, confirmare voluiſti.

Sed, vt de altero tuo teſtimonio iam aliquid ſeparatim dicamus (quamquam id per ſuperiora ſatis dilutum videtur) animaduertendum eſt, verbum Sumendi, quod in latinis codicibus legitur, in græcis eſſe λαβεῖν. quod verbum, vt apud latinos Accipere, frequentiſſimè nullam actionem ſed paſſionem tantùm (vt logici loquuntur) declarat. Quamobrem locus ad hunc modum verti debet: Poteſtatem habeo ponendi animam meam; & poteſtatem habeo

rurſus

rurſus accipiendi eam. *eius autem ſenſus eſt, Chriſtum, quemadmodum cruentam mortem ſubiturus erat, non quia ſic vellent Iudæi, ſed quia ſic Deus volebat, cui ipſe hac in re, vt in cæteris omnibus, ſe obedientem præſtabat; ita, illis inuitis, reſurrecturum eſſe, & vitam recuperaturum, ſic Deo volente, a quo ipſe totus pendebat. Illico enim ſubijcit Chriſtus,* Hoc mandatum accepi a patre meo. *& proximè ante dixerat,* Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, vt iterum ſumam eam, *id eſt,* accipiam eam. Nemo tollit eam a me; ſed ego pono eam a me ipſo. *Quoniam igitur ita animam ſuam, propter ſolum Dei mandatum Chriſtus volens ponebat, vt eam recepturus eſſet; idcirco, ſe poteſtatem habere dixit animam ſuam ponendi, & iterum eam accipiendi. Vbi diligenter ſunt expendenda verba illa,* Propterea me diligit Pater, quia, &c. *Quorum ſententiam eſſe oportet, vel quòd inde, tamquam ex effectu, appareret, ſe diligi a Patre; ſimili enim locutione, hoc eodem ſenſu ipſe Chriſtus alibi vtitur, cum de muliere illa, quæ peccatrix fuerat, inquit,* Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum; *vel quòd illa erat cauſſa, cur Pater ipſum diligeret. Vtrocumque enim modo verba iſta interpreteris, ſatis liquebit, non ipſum Chriſtum vi aliqua ſibi inhærente ſeipſum reſuſcitaſſe: ſed Deum fuiſſe, qui cum alioqui in morte remanſurum, vitæ immortali ſuâ potentiâ reſtituit. Nam, ſi in priorem ſenſum ea verba accipias; nulla Dei*

Luc. 7. 47.

erga Chriſtum præſens dilectio ex eo ipſo colligi poterat, quòd Chriſtus poneret animam ſuam, vt eam virtute iam ſibi inhærente reciperet. At, ſi ipſe Deus ſine virtute iſta, ſuâ propriâ potentiâ id facturus erat; hinc ſanè colligi poterat, quantopere Deus eum diligeret. Rurſus, ſi poſteriore ſenſu verba iſta prolata fuiſſe velis; nulla omnino cauſſa eſt, cur Deus Chriſtum eo nomine diligeret, quòd mori non recuſaret, vt vi, quam in ſe ipſe iam haberet, ſeipſum in vitam reuocaret. Et certè non modò nulla eſt cauſſa, cur propter hoc eum Deus diligeret; ſed hac ratione Chriſti charitas erga nos non minima ex parte minuitur, & egregium ac prorſus incõparabile eius factum, quòd,
Ioh. 10. ℣ 11, & 15. Pſal. 22. vt nos ſeruaret, ſeipſum in interitus periculum adduxerit, planè tollitur; ac denique fides illa, & ſpes in
Luc. 23. 46. Deum ſumma, qua in ipſa morte præditus fuit, vnà
Heb. 5. 7. cum pijs precibus, quas ipſi Deo obtulit, vt ſe ſeruaret à morte, perit penitus atque euaneſcit. At verò, ſi omnis vis reſuſcitationis ipſius à Deo immediatè manatura erat, & ipſe Chriſtus nullam in ſeipſo vim id præſtandi erat habiturus; omnia prorſus conſtant; ac potiſſimùm Dei erga Chriſtũ ſummæ dilectionis cauſſa ex eo apparet, quòd Chriſtus mori non recuſauerit, vt vitam denuo acciperet. ſic enim perſpicuum eſt, ipſum Dei bonitati ac promiſſis maximè confiſum fuiſſe, ſuamq́; ipſius vitam, vt illi obediret, ſpreuiſſe. quibus rebus nihil Deo gratius eſſe poteſt. Vt igitur concludamus, dico, cum verbum λαμβάνω ſiue Accipio ſæpiſſime nullam accipientis actionem ſignificet,

non

non poßeex Christi verbis omnino colligi, eum vi aliqua ſibi inhærente animam ſuam recepiße, quam poſuerat: ſed potius ex alijs, quæ ipſe ibidem dicit, exq́; totius rei ratione ſtatuendum eße, illum in ea recipienda nihil egiße; Nam, *et ſi Chriſtus dicit, eius rei ſe habere poteſtatem, ſciendum eſt, hanc locutionem,* Habere poteſtatem, *ſeu,* Sibi datam eße poteſtatem, *ijs etiam rebus accommodari, in quibus quis reuera nihil agit, ſed, vt diximus logicos loqui, patitur tantùm.* Exemplum *ſit in illis* Iohannis *euangeliſtæ verbis de Chriſto,* Dedit eis poteſtatem, filios Dei fieri, *&c.* Ioh. 1. 12. Nec enim *potuit* Iohannes *hîc agere de ea diuina filiatione, in qua conſequenda nos ipſi aliquid ſine dubio agimus, de ea, inquam, qua regeneramur in hac vita, & nouum hominem induimus; hanc enim iam habent illi, de quibus loquitur: qui, videlicet, non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex volũtate viri, ſed ex* Deo *iam ſunt nati. ſed neceße eſt, vt de alia quadam diuina filiatione egerit; in qua nimirũ nullæ noſtræ ſunt partes, niſi eam accipiendi, id eſt, datam habendi.* Hæc *verò quæ ſit, ſi rectè nouerimus, videbimus etiam de eadem re hîc agi, de qua in illis* Chriſti *verbis.* Nihil *enim aliud eſt filiatio iſta diuina, quàm beata immortalitas, quam nobis euangelio ſuo* Chriſtus *attulit; cuius, in reſurrectione, homines in hac vita per* Spiritum Dei *renati, quales, ipſo* Iohanne *teſte, ſunt, qui Chriſtum eiusq́; euangelium recipiunt, compotes omnino fient.* nam *ipſe* Chriſtus *dixit, propter ipſam reſurrectionem iſtos filios* Dei Luc. 20. 36.
futuros;

*futuros; quibus, licèt ea in re nihil prorſus agentibus, poteſtatem tamen a Chriſto fuiße datam diuinæ iſtius filiationis adipiſcendæ, diſertè ait Iohannes. Quid igitur mirum, ſi Chriſtus dixerit, ſe habere poteſtatem recipiendi animam ſuam (quod, vt dictum fuit, idem reipſa eſt cum hac diuina filiatione, id eſt, beata immortalitate, ſiquidem non ampliùs moriturus, ſed in cælo poſtmodum perpetuò regnaturus, Chriſtus reuixit) quamuis Chriſtus ipſe reuera nihil ea in re acturus eßet? Nam, ſi quis obijciat, in Chriſti verbis præceßiſſe, quòd haberet poteſtatem ponendi animam ſuam, id quod propriè dictum ſit, & de re, in qua ipſe Chriſtus aliquid acturus eßet: ac propterea ſatis indicari, verba quoque ſequentia propriè accipienda eße, & de re, vbi Chriſtus aliquid eßet acturus; Reſpondeo, immo præcedentia verba, quæ propriè ſunt dicta, anſam præbuiße Chriſto in ſequentibus eadem locutione, licèt minùs propriè, vtendi: atque hac ratione eam eo loco, vbi alioqui fortaße minùs conueniſſet, tolerabiliorem reddi. quemadmodum in hac eadem reſurrectionis materia idem Chriſtus dixit, quòd, qui propter ipſum perdiderit animam ſuam, inueniet eam, Matth. 16. v. 25. Quia enim præceßit, per*diderit animam ſuam, *quod propriè, aut certè vſitatißimè dicitur, rectè ſubijcitur, vt poſterior pars priori elegantiùs opponatur,* inueniet eam; *quamuis hoc per ſe nec propriè, nec vſitatè dicatur. Vbi interim vides, cum de anima recipienda Chriſtus agit, non ſibi tantùm, ſed alijs quoq; id tribuere, quod*

propriè acceptũ, indicat omnino rem aliquam eſſentialem poſt ipſam mortem manere, quæ tamen non eſt anima, & iam ante reſurrectionem eſſe; immo illum ipſum, qui mortuus eſt, nec dũ reſurrexit, adhuc extare oſtendit. Cui loco adde non ſolùm, quem antea protulimus, Luc. 17. v. 33. ſed etiam aliũ Mar. 8. v. 35. vbi ſimiliter Chriſtus ait, eum, qui propter ipſum, & Euãgelium animam ſuam perdiderit, eam ſeruaturum. qui locus, vt ſuperior ille, planè vim & actionem præſefert ſeipſum excitandi a mortuis; ſi modò vterq; ita accipiatur, non vt viuificare & ſeruare animam ſuam iſtis tribuatur, dum eam perdunt, (quemadmodum tu ſine dubio vt ſuprà diximus priorem locum accipis) ſed poſtquam eam perdiderunt. Nam hoc potiùs, quòd illo modo, locos iſtos accipiendos eſſe, ſuadet locus ſimilis paullo ante citatus, vbi neceſſe eſt verba illa, qui perdiderit animam ſuam, inueniet eam, *ita accipere, ac ſi additum fuiſſet, non quidem, dum eam perdiderit, ſed, poſtquam eam perdiderit. Atque ex his omnibus tandem intelligere potes, ex teſtimonijs tuis nihil ſolidi poſſe elici ad id probãdum, quod quærebas: neq; in illis quidquam Chriſto tribui, quòd alibi omnibus eius fidelibus nõ tribuatur; & propterea, vti prædixeram, ex illis, nihil eſſentiale, ſiue ante, ſiue poſt mortem, in Chriſto fuiſſe, concludi poſſe, quod in ſingulis non ſit Chriſtianis.*

ERASMVS IOHANNIS.

DECIMVM ARGVMENTVM. Eccleſia tam veteris quàm noui teſtamenti non eſt

ſine

ſine capite Chriſto. Ergo Chriſtus exiſtebat iam tum cum vetus Eccleſia erat. Alioqui non potuiſſet eſſe eius caput.

FAVSTVS SOCINVS.

Nego iſtius tui argumenti aßumptionem, quatenus in ea pro conceßo ſumitur, Chriſtum veteris eccleſiæ caput fuiße.

ERASMVS IOHANNIS.

Videtur aſſumptio mea probari poſſe ex eo, quòd membra capite egent, quod illis det vitam, nec ſine eo conſiſtere poſſunt. Membrorum autem Eccleſiæ caput Deus, ex quo omnis vita manat, eſſe non poteſt, niſi per mediatorem Ieſum Chriſtum. Cum enim Deus nulli ſit caput & vita, niſi quem amet & omnes homines ſint per peccatum a Deo alienati, non eſt quoque caput vlli, niſi beneficio mediatoris.

FAVSTVS SOCINVS.

In hac tua probatione rurſus quædam, vt conceßa, ſumis, quæ nullo modo ſunt tibi concedenda. Primùm enim pro conceßo ſumis, veterem eccleſiam tamquam membra vnius corporis fuiße, inter quæ nō eßet caput; ita vt per ſe ipſa conſiderata, ſine capite eßet. Atqui animaduertendum eſt, metaphoram iſtam corporis, quod per ſe caput non habeat, non fuiße eccleſiæ veteri vmquam accommodatam, ſed tantùm nouæ. Ex quo fit, vt, ſi quis negauerit, veterem eccleſiam fuiße

fuiſſe tamquam corpus quoddam multorum & variorum membrorum, vel, ſi tamen fuit, non conceſſerit, eam per ſe inter membra ſua caput non habuiſſe, nihil inuenturus ſis, quo iſta euidenter probes, & ex ſacris litteris, quemadmodum hîc fieri decet, deſumpta oſtendas. Deinde *ſumis pro conceſſo, peccata hominum apud* Deum *numquam expiata fuiſſe, niſi per mediatorem:* Poſtremò, *hunc mediatorem, eſſe* Ieſum *Chriſtum; cum tamen non modò hæc nuſquam in ſacris litteris ſcripta extent, ſed frequentiſſima in illis de peccatorum expiatione apud* Deum *ſine vlla mediatoris mentione, teſtimonia legantur; nec in vniuerſo teſtamento veteri & nouo quidquam de Ieſu Chriſto, vt ante nouum fœdus mediatore, ſcriptum legatur;* Immo *in nouo teſtamento teſtimonia ſint ſatis aperta, quòd Chriſtus noui, non etiam veteris, fœderis mediator fuerit.*

ERASMVS IOHANNIS.

Cum mihi ea abs te negari videam, quæ minime negari oportere exiſtimabam, non vltra progrediar.

FAVSTVS SOCINVS.

Ego *ſimiliter, etſi ſcio, ea, quæ tibi non conceſſi, tibi eſſe cum plurimis communia, tamen, cum manifeſtè videam, ea ciuſmodi eſſe, quæ, ſi quis animum aduertere velit, ſaltem incertiſſima eſſe omnino ſit faſſurus; ijs, quæ dixi, nihil addam ampliùs; nec teſtimonijs ipſis in medium prolatis ipſorum falſita-*

tem oſtendam. Tametſi video, te idcirco potiſsimùm veritatem eius quæſtionis, de qua diſputamus, nondum perſpicere poſse, quòd nondum veteris & noui fœderis diſcrimen rectè tenes; quemadmodum mihi planum faciunt ea, quæ in hoc argumento concludendo & confirmando dixiſti. quibus plenè confutatis, ſperarem fieri poſse, vt verum vtriuſque fœderis diſcrimen agnoſceres, & porrò mecum in præſente diſputatione conſentires. Sed aliàs fortaſse hac tanta de re, Deo volente, pluribus agemus.

ERASMVS IOHANNIS.

VNDECIMVM ARGVMENTVM. Propono dicta 1. Ioh. 4. *Per hoc patefacta eſt charitas Dei erga nos, quòd filium ſuum vnigenitum miſit Deus in hunc mundum.* Gal. 4. *cum venit plenitudo temporis emiſit filium ſuum natum ex muliere.* Hinc colligo Chriſtum habuiſſe ſuam exiſtentiam, antequam naſceretur ex virgine, quia dicitur vnigenitus Dei filius eſſe emiſſus in mundum & natus ex virgine. Nam qui non ſit antequam naſcatur, is non dicitur emitti ad naſcendum.

FAVSTVS SOCINVS.

Deus bone quid audio? quemquam'ne emitti ad naſcendum? Quis vmquam ita locutus eſt? Certè teſtimonia a te prolata non dicunt, Chriſtum fuiſse emiſsum ad naſcendum. ſed dices, hanc eſse tuam interpretationem. Mirabilis verò interpretatio iſta eſt,

quæ Paulum *eius contrarium dicentem facit, quod apertè dicit.* Is *enim, vt tu ipſe eius verba recitaſti, dicit,* Deum *emiſiße filium ſuum natum ex muliere. Atqui is, qui natus emittitur, iam natus eſt, cum emittitur. qui verò emittitur ad naſcendum, (ſi modò ita loqui licet) cum emittitur, nondum eſt natus.* Niſi *te eruditum hominem eſſe iam perſpexißem, cogitare potuißem, num fortaße vocem* Natum *in latino codice pro ſupino, quod vocant, non autem participio accepiſſes, &, quemadmodum, exempli gratiâ, rectè dicitur,* Mittere *aliquem prœliatum cōtra hoſtes, pro, ad prœliandum contra hoſtes, ſic credidiſſes, hoc loco, noua quadam latinitate, dictum fuiße,* Deum *miſiße filium ſuum natum ex muliere, pro, ad naſcendum ex muliere. quamquam tu in loci verbis recitandis non* Mittendi, *ſed* Emittendi *verbum extuliſti, quod ad locutionem iſtam non perinde videtur accommodatum.* Hoc, *inquam, niſi, præter quædam tua verba, de quibus mox agemus, eruditio tua, planè me abſterruißet, de te cogitare fortaße potuiſſem. nam alioqui ſanè non video, quomodo non veritus fueris apertißima* Pauli *verba tā inſigniter peruertere, eáq; interpretando corrumpere.* Verum *quidem eſt, in teſtimonijs, quæ protuliſti, dici, vt ais, filium* Dei *vnigenitū eſſe mißum ſiue emißum in mundum, & ex muliere, id eſt, ex virgine eſſe natum, ſed non tamen hoc ordine, quem tua verba indicant; quaſi mißio anteceßerit natiuitatem.* Immo Paulus, *apud quem, non etiam apud* Iohannem, *mißio vnà cum na-*

tiuitate commemoratur, apertè, vt dictum eſt, natiuitatem miſſioni præceſſiſſe ſignificat. Sed quoniam, vt apparet, tu in eo etiam ſolo, quòd Dei filius miſſus fuerit a Deo in mundum, magnam vim eſſe exiſtimas ad oſtendendum, quòd Dei filius iam exiſteret, antequam naſceretur ex virgine, quaſi id complectatur, Mitti in mundum, quod ipſe Chriſtus alicubi appel-
Ioh. 16. 21. *lat, Naſci in mundum; Dico, te huius locutionis, Mitti in mundum, apud ſacros ſcriptores vim neutiquam eſſe aſſecutum. Ea enim, vt alij loci indicant, in quibus vel ipſa, vel aliæ ſimiles locutiones inueni-*
Ioh. 18. 37. *untur, quales ſunt Venire in mundum, Exire in mun-*
1. Ioh. 4. 1. *dum, non complectitur naſci in hunc mundum. ſed ad munus aliquod inter homines obeundum mitti, ſine vlla controuerſia, ſignificat. Nam nulla ratione, Naſci in hunc mundum, ea locutione comprehendi, vel ille locus oſtendit, Ioh. 17. v. 18.* ſicut tu me miſiſti in mundum, & ego miſi eos in mundum. *Certè enim Apoſtoli non tunc fuerunt a Chriſto in mundum miſſi, cum in hunc mundum ſunt nati.*

ERASMVS IOHANNIS.

Chriſtus emiſit apoſtolos e Iudæa in vniuerſum mundum. At Chriſtus miſſus eſt e cælo in mundum. Præterea opponuntur inter ſe deſcendere de cælo & venire in mundum, iterum relinquere mundum & redire in cælum. & ſi primum non accipitur de loci mutatione, nec ſequentia commodè poſſunt, quod tamen neceſſe eſt.

FAVSTVS

FAVSTVS SOCINVS.

Cum differentiam iſtam conſtituis inter miſsionem, qua miſsi ſunt Apoſtoli in mundum, & miſsionem, qua Chriſtus ſimiliter miſſus eſt in mundum; iam non amplius ex teſtimonijs a te allatis argumentaris; in quibus ſimpliciter dicitur, Chriſtum miſſum fuiſſe in mundum, non addito videlicet, vnde miſſus fuerit, quemadmodum nec additum eſt, vnde apoſtoli fuerint miſsi, vbi miſsi fuiſſe in mundum dicuntur. Adde quòd ex teſtimonio a me prolato, ſatis conſtat, eiuſdem generis fuiſſe miſsionem Apoſtolorum in mundum, cuius fuerat miſsio Chriſti. Hoc enim ex particula Sicut apertè colligitur. In hac ſiquidem re ſaltem, ſi non in alia, ſimilitudinem inter vtramq; miſſionem ea particula oſtendit. Atqui, ſi miſsio Chriſti in mundum, fuit cum de cælo mittere, vt, ſcilicet, ex virgine naſceretur; profectò, cum certum ſit, Chriſtum non tum prædicaſſe Euangelium, cum in virginis vtero conciperetur, & ex ea naſceretur; hoc miſſionis genus nihil habet commune cum miſsione Apoſtolorum, qui ideo miſsi in mundum ſunt dicti, quia ad prædicandum Euangelium miſsi fuerant. In quo etiam nulla mutationis loci habetur ratio. nam ſi ea tamen interuenit, id ex accidente eſt; quod quidem attinet ad ipſam miſsionem. poteſt enim quis mitti ad prædicandum Euangelium, nec tamen locum mutare. Quamquam ſatis eſt Apoſtolos iam in mundo fuiſſe, vt intelligatur, non ſignificari eos locum mutaſſe, cum dicuntur miſsi fuiſſe in mundum; & propterea

non eius generis miſsione miſſos fuiſſe in mundum, qua Chriſtus eſt miſſus, ſi ideo Chriſtus miſſus in mundum dicitur, quòd, locum mutans, de cælo in mundum venerit, vbi antea non eſſet. id quod, vt dixi, cum Chriſti verbis pugnat; qui miſsionem ſuam cum Apoſtolorum miſsione non ſolùm eodem orationis membro complectitur, ſed etiam apertè hanc illi aſsimilat.

Iam verò, quod ais, opponi inter ſe, Deſcendere de cælo & venire in mundum, Iterum relinquere mundum & redire in cælum; rectè facis, qui, teſtimonijs omiſsis, quæ antea attuleras, vtpote, quæ prorſus nihil probant; alia producis, quæ aliquid probare videantur, tametſi hoc recta diſputandi ratio & lex non patitur; præſertim, cum tu nihilominus interea à prioribus teſtimonijs recedere nolle videri velis, quin potiùs tuam inde ductam argumentationem confirmare: quod tamen reuera non facis; ſed vnà cum nouis teſtimonijs nouum etiam argumentum profers. Priùs enim ex eo argumẽtabaris, quòd vnigenitus Dei filius diceretur, emiſſus in mundum, & natus ex virgine. Nunc autem ex eo argumẽtaris, quòd Chriſtus dicat, ſe deſcendiſſe de cælo & veniſſe in mundum; idq; ita, vt appareat ex ſequentibus, eum de loci mutatione loqui; quippe qui ſtatim ſubiungat, iterum ſe relinquere mundum, & redire in cælum. Ad quod argumentum conuellendum antequam propiùs accedam, monendum cenſui primùm, Chriſtum non dixiſſe, ſe deſcendiſſe de cælo, & veniſſe in mundum, nec in eo lo-

co,

co,quem tu intelligis Ioh. 16. v. 28, nec vſquam alibi: ſed, ſe exiuiſſe a Patre, & in mundum veniſſe. Aliud *autem ſignificare poteſt* Deſcendiſſe de cælo, *ſi ſubijciatur,* Et veniſſe in mundum, *quàm* Exiuiſſe a Patre, *ſi idem ſubiungatur.* Deinde, *eundem Chriſtum nuſquam diſertè dixiſſe, ſe redire in cælum; ſed in loco, quem intelligis, ad* Patrem ſe ire, *affirmaſſe.* Quidquid *ſit, vt argumenti tui vim ad id, quod quæris, probandum nullam eſſe oſtendam, eo omiſſo, quòd, quamuis poſterior pars verborum Chriſti de mutatione loci accipienda ſit, commodè tamen, contrà quàm tu putas, prior de alia re accipi poteſt, nam de hoc iam plura ſcripſi in reſponſione mea ad* Volanum, *quam videre poteris; eoq; ſimiliter omiſſo, quòd verba illa* Exiui a Patre, *aliū ab eo, quem tu ſequeris, ſenſum habent, eumq; planiſſimum, & ab alijs etiam agnitum, atque ipſis ſacris litteris apertè conteſtatum; his, inquam, omiſſis,* Dico, *concedi poſſe, Chriſtum eo in loco ea ipſa verba dixiſſe, quæ tu illi tribuis, atque adeò dicere voluiſſe, ſe reuera ex ipſo cælo in mundum veniſſe, loci vera & propria mutatione facta. nec tamen hinc quidquam efficietur, quod tuam ſententiam iuuet.* Siquidem, *vt in reſponſione ad ſeptimum argumentum diximus, potuit Chriſtus, poſtquam natus eſt ex virgine, fuiſſe reuera in cælo, & inde ad munus Euangelij annunciandi obeundū deſcendiſſe, & in mundum veniſſe.* Nam, *quòd Chriſtus in mundum venerit, poſtquam eſt natus, ſatis docere poſſunt ipſius verba illa,* Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in Ioh. 18. 37. mundum,

mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati. *Nec verò, propterea quòd iam Chriſtus in mundo fuiſſet, ibiq; natus & educatus eſſet, dicere non potuit, ſe de cælo deſcendiſſe, & in mundum veniſſe, cum de cælo, quò e terra aſcenderat, rurſus in terram deſcendit. quemadmodum, ſi quis in Polonia natus & altus, in Germaniam poſtea iret, ibiq; aliquandiu commoratus, rurſus in Poloniam veniret, rectiſſimè dicere poſſet, ſe ex Germania diſceſſiſſe, & in Poloniam veniſſe. Quamquam nihil vetat, quominus, licèt in Chriſti verbis, vt a te concinnata ſunt, Deſcendiſſe de cælo loci mutationem ſignificet; id tamen, quod ſubijcitur, Et in mundum veniſſe, eo ſenſu dicatur, quem locutione iſta aut ſimili ſignificari apud ſacros ſcriptores antea diximus, & ad Euangelij prædicandi munus, quod, poſtquam de cælo deſcendiſſet, obire inceperit, omnino referatur. Adeò autem perpetuam eſſe arbitror, quam ſupra dixi, iſtius locutionis ſignificationem in ſacris litteris, vt nihil dubitem, quin in*
Ioh. 1. 9. *loco illo apud Iohannem,* quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, *non* venientem, *ſed* veniens *legendum ſit. nam legi poſſe, cum animaduerſum eſt a multis, tum græcum exemplar conſulenti manifeſtum eſt: Vt nimirum participium illud non ad omem hominem referatur, ſic enim ſignificationi iſti non eſſet locus, ſed ad Lucem. nam*
Ioh. 3. 19. *alibi quoque lux illa, nempe Chriſtus, in mundum ve-*
12. 46. *niſſe dicitur; quatenus ſcilicet Chriſtus, Euangelij prædicatione & confirmatione, mundi tenebras illuminauit. Sed de his hactenus.*

ERASMVS IOHANNIS.

Dvodecimvm argvmentvm. Adduco locum Ioh. 12. vbi Iohannes citat teſtimonium ex Eſaia cap. 6. & applicat Chriſto, teſtans, Eſaiam vidiſſe gloriam eius & locutum eſſe de eo: vnde colligo Chriſtum fuiſſe in veteri teſtamento, qui ſit allocutus prophetas.

FAVSTVS SOCINVS.

In verbis illis iſtius loci, quando vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo, *relatiua* Eius, *&* Eo *poßunt commodè illum Dominum referre in prioribus* Eſaiæ *verbis ibi recitatis nominatum, vel potiùs eum, (qui tamen idem eſt) qui in poſteriorib. loquens inducitur, id eſt, Deum. Et ſanè in græca* Rob. *Stephani editione in folio (vt vocant) annotatum eſt in margine, nota quadam id ſignificante, codicem quendam vetuſtißimum in Italia ab amicis typographi collatum pro* τὴν δόξαν αὐτοῦ *id eſt* Gloriã *eius, habuiße* τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, *id eſt, Gloriam* Dei. *Eadem lectio adnotata eſt in margine codicis græci editi a Chriſtoph. Froſchouero Tiguri anno 1559. Et ego habui quondam in Italia græcum codicem manu ſcriptum antiquißimum & elegantißimum, quem mihi eripuit quidam, in quo, niſi me memoria fallit, eadem lectio in ipſo contextu conſignata erat. Sed, etiamſi huius antiquæ lectionis nullum prorſus indicium extaret, & vulgata lectio omnino retinenda eſ-*

ſet; iam dixi, quomodo Iohannis verba commodè ad Deum referri poßint.

ERASMVS IOHANNIS.

Ipſe contextus hoc poſtulat omnino, vt de Chriſto hæc verba accipiantur. Præcedit enim ſermo de incredulitate Iudæorum, quod Chriſto tot ſigna edenti non crediderint. Ac ne cui id nouum videri poſsit, adducit teſtimonium Eſaiæ, qui iam olim prædixit ita futurum. Verum ne quis Iohanni obijcere poſsit malè accommodari dictum Eſaiæ ijs rebus, quæ tum a Chriſto gerebantur, addit expreſsè, Eſaiam de Chriſto locutum eſſe, ideoq; alienum a ſuo inſtituto non eſſe illud teſtimonium. Præterea ſequentes verſiculi 42, 43. de Chriſto loquuntur; nec poteſt ab his 41. ſecludi.

FAVSTVS SOCINVS.

Quòd præcedat ſermo de incredulitate Iudæorum, ad quam Eſaiæ teſtimonium accommodetur; hoc nihil aliud poſtulat, niſi, vt Eſaiæ teſtimonium ad tempora Chriſti pertineat, tunc videlicèt, cum in terris agens Iudæis concionatus eſt, & tunc potißimùm vaticinatio illa ſuum exitum habuerit. Sed, quòd poſtrema illa Iohannis verba magis ad Chriſtum, quàm ad Deum referantur, id nullo modo poſtulat. Quid enim impedit, quominus Eſaias illa verba protulerit, ſeu recenſuerit, cum Dei gloriam vidit, & de ipſo eſt locutus,

locutus, & interim tamen tota vaticinatio ad Chriſti tempora eiusq; apud Iudæos Euangelij prædicationem referatur? Nam de qua Dei gloria, quam ipſe viderit, Eſaias loquatur, aut certè loqui poßit, poſtea videbimus. Illud hoc loco non omittam, te non ſatis ſolidè ratiocinari, cum oſtendere vis, qua ratione ex ipſius Iohannis mente eius verba ad Chriſtum referenda ſint, & ais, ideo Iohannem expreßè addidiße, Eſaiam de Chriſto locutum fuiße, ne quis ipſi obijcere poßit, quòd malè ijs rebus, quæ a Chriſto gerebantur, Eſaiæ dictum accommodet. *Quaſi verò, ſi hoc antea illi obijci potuißet, poſtea, propter iſta eius verba, obijci ampliùs non poßet.* Nam quid, quæſo, probarēt Iohannis eiuſmodi verba, niſi quatenus eius auctoritate ſtaretur. Atqui, ſi eius auctoritate ſtandum erat, ne antea quidem id obijci poterat. *Adde, quòd eadem verba Eſaiæ cap.6. a Paulo ſimiliter ad incredulitatem Iudæorum accommodantur, cum illis ab ipſo* Act. 28.
Euangelium & Ieſus Chriſtus prædicaretur & annunciaretur; nec tamen additur ab eo, quòd Eſaias iſta dixißet, cum de Chriſto loqueretur, aut aliud ſimile quidpiam. Et Chriſtus ipſe eandem prophetiam *Eſaiæ in Iudæis impletam fuiße affirmat; nec tamen* Mat.15.14.
iſti tacitæ obiectioni vllo modo occurrit. Itaque, vt dixi, ratiocinatio iſta tua nihil firmitatis habet. *Cæterùm, quod dicis de ſequentibus verſiculis, qui de Chriſto loquantur, nec poßint a præcedente ſeparari;* Ad hoc reſpondeo, iſtam tuam rationem & regulam, quam videris ſtatuere, vt, ſcilicet, pronomina relati-

ua tacita

ua tacita aut expreßa ad proxima referantur, in ſacris præſertim litteris, non eße perpetuam: potißimùm verò apud hunc ſcriptorem fallacißimam eße; quemadmodum agnoſcet quiſquis diligenter eius primam epiſtolam legerit; maximè vbi, vt hoc loco fit, de Deo, & Christo agitur. Sæpe enim, altero proximè nominato, in relatiuis tacitis aut expreßis, quæ ſubiungit, alterum intelligit. Vt, exempli cauſâ, ad finem ſecundi cap. cum dixißet, Et nunc filioli manete in eo, vt, cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius, *illico addit,* Si ſcitis quoniam iuſtus eſt, ſcitote, quoniam & omnis, qui facit iuſtitiam, ex ipſo natus eſt. *Nam, ſicut nemo dubitare poteſt, quin priora verba de Christo ſint dicta, ſic nemo erit, qui neget, poſteriora de Deo dicta eße; præſertim, cum ſtatim in principio ſeq. cap. ſcriptum ſit,* Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filii Dei nominemur. *Sed & paullo ante in eodem cap. 2. mira videtur eße confuſio pronominum relatiuorum, nec ſatis dignoſci poße, ad Chriſtum'ne, an verò ad Deum, ſiue ad Filium'ne, an verò ad Patrem hæc, aut illa verba referenda ſint. Præterea dico, 42, & 43. verſiculum nullo incommodo à 41 ſeiungi poße: immo, ni fallor, debere. Nam quidquid eſt ab illis verbis verſiculi 37,* vt ſermo Eſaiæ, *&c. vſque ad finem verſiculi 41, videtur omnino, per parentheſim legendum eße. totum enim hoc teſtimonijs exponendis & confirmandis inſumitur, quibus id, quod*

id, quod antea dictum fuerat, probaretur. quare perfecta, ſtatim fit reditus ad ſuperiora; & ſermo cum eo, quod antea fuerat dictum, coniungitur atque connectitur. Nemo enim, arbitror, negauerit, verba illa in initio verſiculi 42, Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum, *coniungi debere cum ſuperioribus illis verſiculi 37,* Cum autem tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum, *ad eaq; relationem habere.*

ERASMVS IOHANNIS.

Quid igitur cauſſæ fuit, vt Iohannes poſt recitata teſtimonia hanc appendicem addiderit, cum omnibus conſtet Dei gloriam in veteri teſtamento apparuiſſe, & prophetas de ipſo Deo locutos eſſe? Planè igitur ocioſa & ſuperuacanea eſt hæc pars, ſi de Deo intelligatur. Quia verò nemo facilè de Chriſto iſtum locum prophetæ intellexiſſet, niſi diſertè fuiſſet Chriſto accommodatus, ideo Iohannes hæc verba addidit.

FAVSTVS SOCINVS.

Viſa eſt gloria Dei in vetere teſtamento; ſed (eo nimirum ſenſu, quo Scriptura hanc locutionem vſurpare ſolet) non perpetuò, immo Rarò, vt mox dicam. Locuti etiam ſunt prophetæ de Deo; ſed non ſemper. nam ſæpiſſime de alijs quoque verba fecerunt; Intellige præcipuè ſiue, vt loquuntur, principaliter. nam conſequenter, &, vt ſic dicam, acceſſoriè, & de Deo

ferè ſunt locuti, cum tamen de alijs ſermo inſtitutus præcipuè eßet, & rurſus de alijs verba fecerunt, cum tamen de Deo *præcipuè loquerentur. id quod vnicuique prophetica ſcripta legenti apertißimè conſtabit.* Iam verò, quòd Dei *gloria, quam Scriptura intelligit, cum eam conſpectam fuiße dicit, in vetere teſtamento perpetuò non apparuerit, immo ita rarò, vt, ſimpliciter loquendo, vix apparuiße dici poßit; indicant inter alios, qui in Scriptura extant, plures loci apud ipſum* Eſaiam *in quib. noui teſtamenti tempora prædicuntur, & tunc gloriam* Dei *viſum iri affirmatur. loci ſunt cap. 35. v. 2: cap. 40. v. 5: cap. 60. v. 1, & 2: & cap. 66. v. 18. & alij fortaße apud eundem prophetam.* Dei *autem gloriam tunc videri Scriptura intelligit, cum* Deus *ſingulari aliqua ratione, & cum ſplendore ac maieſtate quadam eximia ſe præſentem oſtendit.* Propterea *legitur* Exo. 16. v. 7. Manè videbitis gloriam Domini: & v. 10. & ecce gloria Domini apparuit in nube. *nempe quia* Dei *præſentia ſplendidâ ac magnificâ aliqua ratione ibi oſtenſa eſt.* Idem *habetur* Leuit. 9. v. 6, & 23: Num. 14. v. 10: & *cap. 16. v. 19, & 42: & cap. 20. v. 6.* Vide *etiam* Exo. 33. v. 18. *vbi* Moſes *ipſe* Deum *rogat, vt ipſi oſtendat gloriam ſuam.* Sed *quid plura; cum certum ſit,* Eſaiam *eo in loco, ad quem ipſe vis appendicem (quam vocas)* Iohannis *referendam eße, id eſt cap. 6. talem de* Deo *viſionem habuiße, qualis cum exhibetur, tunc* Dei *gloriam apparuiße, Scriptura nominatim dicit, idq; ad differentiam aliarum*

Dei,

Dei, quæ prophetis ipſis contingunt, apparitionum? Nam Ezechiel, cum cap. primo, per totum caput, ſimilem viſionem ſibi iuxta fluuium Chebar exhibitam luculenter enarraßet; non ſolùm in initio ſecundi cap. dixit, Hæc viſio ſimilitudinis gloriæ Domini: *ſed etiam, cum poſtea rurſus non dißimilem viſionem habuißet cap. 3. v. 23. inquit*, Et ecce ibi gloria Domini ſtabat, quaſi gloria, quam vidi iuxta fluuium Chebar. *Itaq;, vt tandem concludam, dico, Iohanni cauſam addendi, quòd Eſaias illa dixißet, cum vidit gloriam Dei, hanc fuiße, vt indicaret locum in Eſaiæ libro, vbi hæc ſcripta erant. Viſio enim illa magnifica & glorioſa admodum celebrem locum faciebat; gloriâq; Dei nominatâ, quam Eſaias vidißet, ſtatim viſio iſta intelligebatur. nihil enim ſimile nec ante, nec poſt, ei conſpectum fuiße legitur. Quod autem adiungit*, & locutus eſt de eo, *id eò pertinet, vt ſciamus, verba, quæ ex eo loco recitauerat, ad id cõfirmandum, quod dixerat, Iudæos credere non potuiße, ad ipſum Deum referenda eſſe: verba, inquam, illa*, Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum; *quatenus ſcilicet Dei conſilio excæcatio iſta, & induratio euentura prædicitur. quod alioqui non facilè animaduerſum fuißet, cum ſine dubio vltima verba*, & ſanem eos, *ad Deum referenda ſint: ea autem fuerint in prima perſona enunciata, ſuperiora verò in tertia. vnde conſtare videtur, ad alium quempiam ſuperiora referenda eße. Id autem eò libentiùs feciße Iohannes exiſtimandus*

mandus eſt, quòd græca editio, qua tunc potißimùm vtebantur, id eſt illa, quæ 70. illis interpretibus tribuitur, locum hunc eiuſmodi verbis expreßum habebat, vt vix vlla ratione excæcationem, & indurationē iſtam Dei conſilio factam fuiße, apparere poßet. Sic enim in ea editione locus hic habebatur, vt a Luca ſub Pauli perſona recitatur Act. 28. quemadmodum teſtatur Hieron. in commentarijs ſuis in Eſaiam. ſed & hodie in vulgata interpretatione græca, quam multi illam ipſam 70. interpretum eße volunt, ad eum modum legitur.

ERASMVS IOHANNIS.

Fateor mihi hæc nequaquam ſatisfacere.

FAVSTVS SOCINVS.

Ego verò non video, cur ea tibi ſatisfacere non debeant, præſertim cum caußa quam ipſe in extremis tuis verbis attuliſti, cur Iohannes hæc verba addiderit, quia videlicet alioqui nemo facilè iſtum locum Prophetæ de Chriſto intellexißet (vbi corrigis quodammodo id, quod ſupra dixeras de eo, quod alioqui Iohanni obijci potuißet, & aliquantò tolerabiliùs loqueris) cum, inquam, iſta caußa, vt ante dictum fuit, nullam firmitatem habeat. Non enim ſolùm, quemadmodum oſtendi, fuit a Paulo hic idem locus eidem Iudæorum incredulitati accommodatus citra vlla eiuſmodi a ſe addita verba; ſed etiam vix inuenies tales additiones vmquam a noui teſtamenti ſcriptoribus vſurpari, cum ex vetere teſtamento locos citant, quos

ad

ad Chriſtum eiusq́; tempora accommodent; etiamſi ſæpe illi eiuſmodi ſunt, vt multò minùs, quàm iſte apud Eſaiam, ad rem facere videantur. Cuius generis ſunt illi duo ab eodem Iohanne citati, os non comminuetis ex eo, &, Videbunt in quem transfixerunt. *Certè, quòd Iohannes in illis verbis,* quando vidit gloriam eius, *ad id reſpexerit, quod ego dixi, id eſt, ad ſplendidam & magnificam viſionem illam Dei, quæ Eſaiæ apparuit, ſenſerunt alij quoque ante me. atque inter hos auctor vel potiùs auctores annotationum noui teſtamenti in biblijs* Vatabli. *Namq́; ad verba iſta ſic ibi annotatum eſt,* Id eſt hoc prædixit Eſaias, quum vidiſſet magnificum illum ſplendorem in quo apparuerat illi Deus in templo illo imaginario. *Ex qua etiam annotatione, etſi auctor illius, vt veriſimile eſt, Trinitarius erat, tamen conijci poteſt, illum ea Iohannis verba non ad Chriſtum ſed ad Deum retuliſſe; cum nihil addatur, vnde ſciri poßit, quomodo id, quod dixerat, ad Chriſtum accommodari debeat.* Ioh. 19.36, & 37.

Hæc profectò ſatis eſſe deberent, vt planum fiat, Iohannem de Deo potiùs, quàm de Chriſto, locutum fuiſſe: & ſic tibi ſatisfiat in reſponſione ad argumentum, quod ex iſto Iohannis loco duxiſti. Attamen, *vt nihil prætermittam, quod a me deſiderare poßis, Dico, Iohannis verba ad Chriſtum, vt tibi placet, referri poſſe, nec tamen hinc quidquam tuam cauſſam adiutum iri. Nam, aut vis Iohannem intellexiſſe gloriam aliquam Chriſti ab Eſaia viſam, quæ ex ipſis E-*

ſaiæ verbis colligi poßit;aut,quæ inde non poßit colligi. Si nolis, illam inde poße colligi, non ſatis prudentem facies Iohannem,qui ſe lectorum ludibrio exponat, tamquam, qui ſua ſomnia narret potiùs,quàm id, quod reuera fuerit. qua tamen de re vtcumque ſtatuendum ſit, cum qualis fuerit viſio iſta gloriæ Chriſti, quæ ex ipſis Prophetæ verbis non colligatur, nullo modo conſtet,nihil impediet, quominus dicamus, eam futuræ gloriæ fuiße, per ſpiritum propheticum; de quo vide 1. Pet. 1. v. 11. Ex quo nihil prorſus concludi poterit de Chriſti exiſtentia tempore Eſaiæ, vel antequam ex virgine naſceretur. Sin autem velis, iſtam Chriſti gloriam ex ipſis Eſaiæ verbis colligi poße; Tunc rurſus, aut vis, Iohannem, cum verba illa addidit, ad vtrumque Eſaiæ locum reſpexiße, aut ad poſteriùs a ſe recitatum tantùm. ſi ad vtrumque, apparet, quod ad priorem loco citatum attinet, neceße eße, vt Iohannes de futura Chriſti gloria ab Eſaia viſa loquatur. quandoquidem totum illud caput 53. Eſaiæ loquitur de Chriſto, vt homine; qui, licèt coram hominibus deſpectus aliquandiu eſſet futurus, & turpi morte afficiendus, tamen & apud Deum, propter ſanctitatem atque innocentiam ſuam admirabilem, perpetuò glorioſus futurus eßet; & poſtmodum, propter ſuam obedientiam, non ſolùm apud Deum, ſed etiam apud homines ingentem eamq; perennem gloriam adepturus. Cum igitur illa Chriſti gloria ab Eſaia viſa, quæ ex loco iſto colligi poteſt, eiuſmodi ſit, vt ad Chriſtum hominem referri

debeat;

debeat; non eſt vllo modo dubitandum, quin ea, quæ ex altero loco colligatur, ad eundem Chriſtum hominem ſit referenda. Ea verò qualis ſit, ſatis ex loco ipſo intelligi poteſt. Cum enim conſtet, ibi prædici cæcitatem, & duritiam cordis Iudæorum in fide Chriſto adhibenda, & ſtatim ſequatur prædictio deſolationis, & vaſtationis illius populi; apparet, Chriſti gloriam ab Eſaia præuiſam, glorioſam illam punitionem fuiſſe ſuorum inimicorum, & conſequenter ad alias gentes ſui nominis per illuſtrem propagationem. quamquam Chriſti hominis futura gloria in illa etiam ipſa Dei viſione Eſaiæ exhibita continetur; vt paullo poſt dicam. Nam, ſi velis, verba Iohannis tantummodo ad locum iſtum poſteriùs citatum referenda eſſe, tunc neceſſe eſt, vt gloria Chriſti ab Eſaia viſa vel in viſione illa contineatur, vel in alijs, quæ ibi prædicuntur. Si in viſione illa continetur: aut ideo continetur, quòd Chriſtus ſit ille idem Iehoua, qui Eſaiæ conſpectus eſt: aut quia in ea Iehouæ gloria, quæ in viſione illa conſpecta fuit, Chriſti quoque gloria contineatur. Quòd Chriſtus ſit ille idem Iehoua, te, qui mecum de vno Deo patre conſentis, dicturum eſſe, in animum meum inducere non poſſum; licèt non deſint, ex ijs qui tecum ſentiunt, qui omnino velint, Chriſtum in vetere teſtamento frequentiſſimè Iehouam fuiſſe appellatum, & in locis pæne innumerabilibus id, quod diſertè Iehouæ tributum eſt, ad Chriſtum referri debere; etiamſi nulla rei futuræ prædictio in illis contineatur (nam hoc vnum eſt ex pluri-

bus abſurdis, in quæ tandem veſtram ſententiam defendenti deueniendum eſt) quod aliud nihil eſt, quàm Trinitarijs, vel certè ijs, qui Chriſtum ex ipſa diuina eſſentia & generatum eſſe & conſtare volunt, apertè fauere. Sed hæc relinquamus; & quando ſatis alibi a noſtris hominibus, & a me ipſo demonſtratum eſt, Chriſtum non eſſe illum Iehouam, & ad hunc locum, tamquam, ſcilicet, ſi a Iohanne ad Chriſtum accommodatus fuiſſet, a quibuſdam & a me ipſo, vt ſpero, non malè reſponſum fuit; concludamus, ſi Chriſti gloria ab Eſaia viſa in illa ipſa viſione continetur, id alia ratione fieri, quàm quia is, qui illi in gloria eſt conſpectus, ipſe Chriſtus eſſet: altera, videlicet, illa ratione, quòd in illâ Iehouæ gloriâ, Chriſti quoque gloria contineatur. vnde etiam reſponſio patet aduerſus illos, qui hinc, propter Iohannis verba, Chriſtum, ipſum Iehouam eſſe probari contendunt. Namque intelligendum eſt nimirum, in viſione illa non præſentem, ſed futuram Iehouæ ſeu Dei gloriam apparuiſſe, & Eſaiæ repræſentatam eſſe: gloriam, inquam, illam, de qua, vt ſuprà indicaui, idem Eſaias alibi vaticinatur, quòd ab hominibus conſpicienda eſſet; quæ etiam in verbis, quæ in ipſa viſione audiuit, diſertè commemoratur. clamabant enim illi Seraphim, Sanctus, ſanctus, ſanctus, Iehoua exercituum, plena eſt omnis terra gloriâ eius. *Tunc enim reuera omnis terra Iehouæ gloriâ plena fuit, quando Chriſtus primùm Iſraëlis populo apparuit, & deinde prædicatus eſt gentibus per vniuerſum*

uerſum orbem. quod vt verum eſſe intelligas, vide ex locis eiuſdem Eſaiæ, quos ſupra notaui, potiſſimùm cap. 66. v. 18. Cum hæc igitur ita ſe habeant, vnicuique perſpicuum eſſe poteſt, quomodo in gloria illa Iehouæ ab Eſaia conſpecta ipſius Chriſti gloria contineretur, & ita per illius viſionem Chriſti gloriam, non quidem tunc præſentem, ſed poſt ipſum Chriſtum ex virgine natum & mundo exhibitum futuram, ille viderit. Vnde liquet, ex Chriſti gloria, quæ in illa viſione Eſaiæ apparuerit, nullo pacto ipſius Chriſti exiſtentiam, antequam ex virgine naſceretur, probari poſſe. Quòd ſi poſtremò Chriſti gloria, quam vidit Eſaias, quæ ex loco iſto poſſit intelligi, non in illa viſione, ſed in alijs continetur, quæ ibi prædicuntur, neceſſe eſt, vt illa non præſens, ſed futura fuerit. qualis verò illa eſſe poſſit, iam antea oſtendi: id eſt, eiuſmodi, quæ omnino poſt Chriſtum ex virgine natum, extiterit: immo poſtquam Chriſtus, Iudæis annunciatus, ab illis reiectus fuit.

ERASMVS IOHANNIS.

DECIMVM TERTIVM ARGVMENTVM. Prodo teſtimonium, quod extat Heb. 1. ℣ 6. *Adorent eum omnes angeli Dei.* Hoc dictum, quia citatur e pſal. 97. ſatis declarat, Dauidem ſuo tempore hortatum eſſe angelos ad laudandum & celebrandum Chriſtum, quod minimè feciſſet, ſi ſuo tempore non extitiſſet. Quòd ſi quis dicat aliam fuiſſe mentem

Dauidis, neque hoc argumentum eo pſalmo tractari: Saltem ex hac citatione colligitur quod ſentit autor eius epiſtolæ de Chriſto, eum videlicet reipſa tempore Dauidis extitiſſe, & ab angelis adoratum eſſe. alias minimè iſtud Pſalmi teſtimonium citare potuiſſet.

FAVSTVS SOCINVS.

In Pſalmo 97. quemadmodum alij etiam animaduerterunt, eſt vaticinatio de regno Chriſti: idq; ſub typo plenæ poſſeſſionis terræ Iſraëlis, quam, deuictis ſuis hoſtibus, adeptus eſt Dauid: per quem, videlicet, Deus tunc regnaſſe dicitur. Atque id, quod dixi, de typo Dauidis, confirmat prorſus in græca interpretatione inſcriptio; quæ, ſi latinè reddatur, ſic ad verbum habet, Pſalmus Dauidi, quando terra ipſi reſtituta eſt. *nam apud Hebræos, vt ibidem ſubiungitur, pſalmus ille eſt ſine titulo. Id verò, quod dixi, de regno Chriſti ibi prædicto, ſenſit omnino auctor ipſe epiſtolæ ad Hebræos. & propterea verba, quæ ex illo citat, ad Chriſti regni initium accommodauit; regni, inquam, illius tum primùm initi, cum Chriſtus in cælum, deuicta morte, & inferno, tranſlatus eſt, & in futurum nobis orbē terrarum introductus; per quem, videlicet, Deus regnat, & regnaturus eſt; quemadmodum oſtendi ſupra in reſponſione ad quinctum argumentum. Quid igitur cauſſæ habes, cur omnino velis, ſi ad Chriſtum verba illa pſalmi rectè fuerint accommodata, ipſum Chriſtum iam tum, id eſt, Dauidis tem*

pore,

pore, extitiſſe, cum verba iſta, ipſo eodem, qui ea ad Chriſtum accommodauit, teſte, in futurum, ſecundùm quidem myſticum ſenſum, quem ipſe apertè ſecutus eſt, prorſus reſpiciant? Nulla equidem ratione videre *poſſum, cur tantopere id aſſeueres, immo cur contrarium potiùs inde colligi non fatearis; ſi modò de Chriſti exiſtentia quidquam inde colligi poteſt. niſi velis, quia is, de quo verba illa expreſſè dicuntur, eſt, vt quidem videtur,* Iehoua, *Iehoua autem iam tum ſine dubio erat, idcirco neceſſe eſſe, vt Chriſtus, cui accommodantur, iam tum eſſet.* Atqui hæc ratio, eo ſtante, *quod modò dixi, quodq́; certiſſimum eſt, videlicet, in verbis illis eſſe myſticum ſenſum, qui ad futurum tempus referatur, quemq́; is ipſe, qui ea citat, omnino ſecutus fuerit; nullum momentum habere poteſt; niſi verba illa, quæ expreſſè de* Iehoua *videntur dicta, non aliter ad Chriſtum accommodari potuerint, quàm ſi Chriſtus ſit eſſentialiter, vt ita loquar, ipſe* Iehoua. Hoc *autem nec tu ſine dubio vis, & planè falſum eſſe conſtat; cum ſacras litteras legenti nullum dubium eſſe poſſit, quin & angelis, & hominibus ea non raro tribuantur, quæ ipſius* Dei *ſunt. quia, nimirum, ſæpe contingit, vt illi ſint mediæ quædam cauſſæ eorum, quæ vel a* Deo *erga homines, vel etiam ab hominibus erga* Deum *fiunt. Sed cum ijs, qui hoc, quod palam falſum eſſe diximus, aſſeuerare nihilominus non dubitant, quatenus volunt omnino, vt, ſi quid de* Deo *ſeu* Iehoua *in vetere teſtamento dictum, in nouo ad Chriſtum accommodatum fuit, inde neceſſariò colligatur,*

Chriſtum eſſe ipſum Iehouam, cum iſtis, inquam, abun de a noſtris hominibus concertatum eſt: & exemplis in medium prolatis aliorum, præter Chriſtum, quib. ea tributa fuerant, quæ Dei ſunt, error iſte confutatus. id quod aliquantò etiam diligentiùs fit in ea defenſione, quam dixi a fratribus parari pro Animaduerſionibus in Aſſertiones de trino & vno Deo Collegij Poſnanienſis. Tecum verò non ita agere neceſſe eſt: ſed tantummodo te hortari, vt diligenter conſideres ea, quæ ante dixi, de re futura, quæ in verbis illis, & adorent eum omnes angeli Dei, *ſub typo rei præſentis prædicta fuerit; quam, ipſo typo, req; tunc præſente omiſſa, ſolam ſpectauerit auctor illius epiſtolæ; & idcirco ad Chriſtum, licèt, cum Pſalmus ille compoſitus eſt, nondum exiſtentem, ſed planè futurum, verba iſta inde ſumpta accommodare non dubitauerit. Nam, cur non ſolùm accommodauerit, ſed, tamquam de ipſo Chriſto dicta, acceperit, ſatis demonſtratum eſt, cum ad tuum quinctum argumentum reſpondimus.*

ERASMVS IOHANNIS.

DECIMVM QVARTVM ARGVMENTVM.

Produco initium cap. 1. ad Coloſſen. quod initium diſtinguo in partes duas quarũ prima ℣ 16. & 17. agit de prima creatione, quæ facta eſt per Chriſtum. Altera ℣ 18. 19. 20. de inſtauratione mundi ſecundũ quam Chriſtus eſt caput Eccleſiæ. & opponuntur inter ſe quæ ℣ 16. dicuntur per Chriſtum condita

eſſe

eſſe omnia tum quæ in cælo ſunt, tum quæ in terra, & ℣ 20. omnia eſſe per eum reconciliata tum quæ in cęlo ſunt, tum quæ in terra. Eſt igitur Chriſtus vtriuſque operis effector tum creationis mundi tum redemptionis; ſecus eſſet inanis tautologia.

FAVSTVS SOCINVS.

Quas duas partes facis loci, quem attuliſti, eæ non ſunt a te rectè conſtitutæ, nec quales ipſe Paulus fecit. Is enim toto hoc loco de ſecunda tantùm creatione agit, non etiam de prima. vt abunde a me demonſtratum eſt in reſponſione ad Volanum, & hîc poſtea confirmabitur. Quæ ſecunda creatio duas partes habet. Vna eſt renouatio rerum intelligentiâ præditarum cæleſtium & terreſtrium, idq́; ſingularum per ſe, quatenus potiſsimùm illis Chriſtus dominari incepit easq́; regere ac gubernare. Altera eſt earundem renouatio, quatenus per eundem Chriſtum ſunt inter ſe erga Deum reconciliatæ & concordes factæ. Poſterior pars, finalis cauſa eſt prioris: Prior verò poſterioris cauſa inſtrumentalis ſiue efficiens ſecundaria. Continetur autem prior pars tribus primis verſiculis, 16, 17, & 18; poſterior verò v. 19, & 20. quamquam priora verba v. 16. ad vtramque pertinent. In illis enim ſummatim proponitur, quòd per Chriſtum hæc omnium rerum renouatio ſit facta. Deinde, quia rurſus prior pars renouationis in duo membra diuidebatur, quatenus ſcilicet res aut ſunt cæleſtes, aut terreſtres, ſiue vt ibidem ipſe Paulus loquitur, aut vi-

ſibiles, aut inuiſibiles; propterea priùs vnum membrum explicat, deinde alterum. Explicat priùs de *cæleſtibus in illis verbis,* ſiue throni, ſiue dominationes, *&c. vſque ad verſiculum 18. vbi deinde explicat de terreſtribus.* Et *quemadmodum, in priore membro explicando, dixit, omnes thronos, dominationes, principatus, & poteſtates per Chriſtum creatas, id eſt, renouatas & reformatas eſſe, adeò vt ad ipſum nunc referantur, & ipſe omnibus præſit, & per ipſum omnes conſiſtant;* Sic *in altero explicando ait, ipſum eſſe caput corporis* Eccleſiæ, *principium, primogenitum ex mortuis.* Sic *enim Chriſtus primus omnium a morte in vitam æternam eſt reuocatus, vt nemini, niſi per ipſum, idem contingere queat, & ipſe non viuorum modò, ſed mortuorum etiam dominus ſit factus.* His *dictis ſubiũgit ea verba,* vt ſit in omnibus ipſe primatũ tenens; *quæ et ad vtrumq; membrũ huius prioris partis referũtur, & ſimul, quænam potiſſimùm in ijs explicandis apoſtoli mens fuerit, ſatis apertè indicant. nempe oſtendere, Chriſtũ omnibus & cæleſtibus & terreſtribus præeſſe ac dominari, atq; hac præcipuè ratione omnes per ipſum renouatos ac reformatos fuiſſe. Cum priorem partem iſtius nouæ per Chriſtum creationis* Paulus *executus eſſet, poſteriorem aggreditur. quæ, quoniam, vt dixi, prioris eſt finalis cauſſa, & ſimul eius effectus; propterea per particulam* Quia *eam incipit.* Ac *ſi diceret:* Idcirco, *quæ ſuperiùs expoſui, fuerunt Chriſto a* Deo *attributa, vt id fieri poſſet, quod ſtatim dicam, quodq; vt*

fieret,

fieret, Deus decreuerat; Hoc eſt, vt in vno Chriſto eſſet quidquid ipſe generi humano de ſua erga ipſum benignitate ac voluntate patefieri & exhiberi volebat (hoc eſt enim habitare in Chriſto omnem plenitudinem; quemadmodum oſtendi ſuprà in reſponſione ad vltimam ex tuis quatuor prioribus rationibus) atque hac ratione nulla diſcordia ampliùs inter res cæleſtes, & terreſtres, aut terreſtrium inter ſe eſſe poſſet: ſed omnes ſimul inter ſe reconciliatæ ac concordes factæ per vnum Chriſtum in ipſum Deum tenderent. εἰς αὐτὸν enim eſt in græco; quod in ſeipſum *ſignificat, non autem* ſibi, *vt Caſtellio, & Beza interpretati ſunt, exiſtimantes, hic agi de ipſa reconciliatione cum Deo, nec interim animaduertentes, nullo pacto dici poſſe, res cæleſtes fuiſſe cum ipſo Deo per Chriſtum reconciliatas, qua de re explicatum eſt a me pluribus in diſputatione illa, quam habui cum Iacobo Coueto de Ieſu Chriſto ſeruatore. Vbi etiam, cur Chriſti crucis & ſanguinis in hac cæleſtium, & terreſtrium rerum inter ſe pacificatione mentionem Paulus fecerit, docere ſum conatus: præter id, quòd oſtendi, quomodo Dei voluntas pleniſſimè in vno Chriſto patefacta, quæ illa plenitudine, vt dixi, continetur, quam omnem in Chriſto habitare Deum voluiſſe, Paulus affirmat, cauſſa fuerit, vt pacificatio iſta extiterit. Vides, vt arbitror, in Pauli verbis haud reuera opponi inter ſe, quæ leguntur v. 16. & quæ ſcripta ſunt v. 20. & nullam eſſe ταυτολογίαν, id eſt, eiuſdem creationis repetitionem, etiamſi Apoſtolus de ſecunda tàntùm*

tùm creatione agat; cum, quod generatim prius dixerat, per ſuas ſpecies deinde explicet.

ERASMVS IOHANNIS.

Non ita eſt. propterea quod in altera parte æque fit mentio omnium quæ in cęlo & in terra ſunt, quàm in prima.

FAVSTVS SOCINVS.

Atqui ſpecies diuerſæ, vnde conſtituitur differẽtia inter priorem, & poſteriorem partem, non ſunt ratione rerum ipſarum (hoc enim eſt tantùm in membris duobus prioris partis) ſed ratione ipſius ſecundæ creationis, ſeu renouationis, quæ, diuerſo modo conſiderata, duas conſtituit ſpecies. Immo ratio iſta tua & *meam ſententiam confirmat, & tuam vehementer labefactat, quod attinet ad huius* Paulini *loci explicationem.* Nam, *ſi vtrobique omnium fit mentio, quæ in cælo ſunt, & quæ in terra, & hac in re vtraque pars eſt prorſus ſimilis, vt ex ipſa tua ratione colligitur; ſatis conſtare poteſt, non agi in priore parte de prima creatione, in altera verò de inſtauratione mundi, vt tu opinaris. neque enim eædem omnes res cæleſtes, & terreſtres ſunt inſtauratæ, quæ etiam primùm creatæ. ſed ex illis, quæ primùm ſunt creatæ, inſtauratæ ſunt eæ tantùm res, quæ intelligentiâ ſunt præditæ; adeò vt ingens numerus, immo maxima pars rerum primò creatarum, ad inſtaurationem non pertineat. At verò, ſi in priore parte de renouatione omnium rerum ſecundùm vnam rationem, in altera autem de eadem*

dem

dem renouatione ſecundùm aliam rationem agatur, vt ego ſentio, omnia ſibi conſtant; cum omnes res renouatæ ſeu reformatæ ad vtramque reformationis rationem pertineant. niſi quòd poßunt ipſi quoque diaboli ad priorem rationem pertinere, ad poſteriorem non item. Cum enim diaboli quoque principatus & poteſtates alibi, adeóq; in eadem hac epiſtola ad Coloſ. ab eodem Paulo manifeſtè appellentur; nihil eſt, quod impediat, quominus eos hoc loco verbis illis complexus fuerit, ſiue principatus, ſiue poteſtates; *præſertim cum certum ſit, eos quoque Chriſto a Deo ſubiectos fuiße, & per Chriſtum eorum vires, & poteſtatem imminutas atque immutatas. quæ imminutio, & immutatio licèt ipſis diabolis in bonum non cedat, cedit tamen in bonum ijs, qui præcipuè ad hanc mundi reformationem pertinent, & ipſius vniuerſæ reformationis pars ſunt, eáq; vtilis admodum ac conſentanea. Propterea ipſi quoque diaboli reformati per Chriſtum fuiße, dici a Paulo potuerũt, ſecundùm eam reformationis rationem, quam priore loco expoſuit. Quod ſi ijdem, vt dixi, ad alteram rationem non pertinent, quemadmodum alia, de quibus vtrobique Paulus loquitur, nihil abſurdi ea in re eße videtur, cum ſatis ſit, alia omnia pertinere.*

Epheſ. 6. 12. Coloſ. 2. 15.

ERASMVS IOHANNIS.

Ergo reconciliatio ſecundum tuam ſententiam pertingit ad pios & diabolos. Vbi igitur manent homines impii?

FAVSTVS

FAVSTVS SOCINVS.

Immo ego diſertè negaui, reconciliationem pertinere ad diabolos. Sed quia tu fortaßis ab initio crediderdas, me totum Pauli locum a te allatum, ad reconciliationem referre, propterea tamquam ſi verum eſſet id, quod de me opinatus antea fueras, nunc ita loqueris; quamuis apertè monuerim, me poſteriorem tantùm, quam feci, verborum Pauli partem ad reconciliationem referre. quæ etiam reconciliatio, vt dixi, non ea eſt, qua nos ex Dei inimicis, amici facti ſumus (nam de iſta loquitur ſequens verſiculus 21, quem tu, loco Pauli afferendo, nequaquam es complexus) ſed de ea, qua inter ſe res cæleſtes & terreſtres ſunt pacificatæ. Cæterùm quod de hominibus impijs interrogas, cum certũ ſit, te loqui de ijs impijs, qui impij eſſe perſeuerant, nihil incommodi habet, ſi illi nec ſecundùm priorem nec ſecundùm poſteriorem rationem reipſa ſint per Chriſtum reformati; etiamſi Paulus de omnibus hominibus, ſi eius verba ſpectes, loquatur. Non enim crediderim, teipſum negare, eos ad reconciliationem, de qua Paulus verba facit, minimè reipſa pertinere. & tamen certum eſt, Paulum ibi ſuis verbis omnia complecti, tum quæ in cælis, tum quæ in terris ſunt. quæ loquendi formula tibi non omnes homines tantùm, ſed omnes prorſus res, præter ipſum Deum & Chriſtum videtur comprehendere: ſi modò, vt hactenus pro certo habui, & pro conceßo alicubi ſumpſi, quemadmodum vis, priorem partem ad primam creationem pertinere, ſic eam ad omnium prorſus rerum

primam

primam creationem pertinere velis. Quamquam Paulus, cum de reconciliatione iſta & pacificatione, quã dixi, agit, non tam euentum, quàm Dei conſilium, ſpectare videtur. quòd ſcilicet Deus per Chriſtum omnia tam cæleſtia, quàm terreſtria, inter ſe reconciliare & pacificare curauerit: & porrò, quantum in ipſo fuit, reconciliauerit, & pacificauerit. Atque hac ratione ne impij quidem ipſi, qui impij eſſe perſeuerant, a verbis Pauli excluduntur. Nam, quod ad alteram reformationis rationem attinet, ſi diaboli, vt ante oſtendi, ad ipſam pertinent, nihil eſt, cur ſimili modo impij quoque ad eam pertinere non poßint. Itaque tandem agnoſcere potes, quomodo totus Pauli locus de noua ſeu ſecunda creatione commodißimè accipi poßit; ad quam omnia quæ apoſtolus ſine dubio intelligit, id eſt, res omnes intelligentiâ præditæ aliquo modo pertineant; nec quidquam eſſe opus ita eius verba interpretari, vt primùm de mundi creatione, deinde de inſtauratione agat.

ERASMVS IOHANNIS.

Non eſt ſolus iſte locus Pauli ad Coloſſ. vbi priore loco de creatione mundi agatur, poſtea verò de redemptione. ſed etiam apud Iohannem cap. primo idem omnino fit; & inanis committitur tautologia, ſi hoc diſcrimen tollatur. Præterea vetus teſtamentum erit clarius nouo. Ibi enim noua creatio vocatur, vt in Eſaia cum Dominus inquit. *Ecce creo cælum nouum & terram nouam*, ſecus autem

fit in

fit in nouo, ſi tua ſententia vera eſt, & ſi hæc loca quæ diſertè loquuntur de creatione accipienda ſunt de noua creatione. Nam ſi dícas, deeſſe commoda verba, quibus id efferatur, reſponderi poteſt, id nequaquam ita eſſe. non enim deſunt verba in vetere teſtamento, etſi non idonea verba compoſita in promptu ſunt, quib. noua creatio efferatur, aliisq́; poteſt verbis ita efferri, vt diſtinctè intelligatur id quod res eſt.

FAVSTVS SOCINVS.

Quando dicis, apud Iohannem *cap. primo priùs agi de mundi creatione, poſtea verò de redemptione alioqui inanem committi* ταυτολογίαν, *rogo te, an de creatione priùs agi ibi intelligas,* Omnia per ipſum facta ſunt, *&c. an verò ibi,* Et mundus per ipſum factus eſt. *Si in prioribus verbis, non erit iſte locus planè ſimilis loco ad* Coloſſ. *neque ad eum pertinere poterunt, quæ hîc diſputas de verbis, quibus prima vel noua creatio ſignificetur. Non enim ibi, vt in loco ad* Coloſſ. *dubium eſt de ſignificatione verbi alicuius: vtrùm, videlicet, primã, an ſecundam creationem ſignificet. Certum eſt enim, etiamſi ibi de prima creatione non agatur, verbum tamen* Faciendi *propriè, vt ſonat, accipi poſſe; vt quidem a me accipitur. qui in illis verbis nullum tropum agnoſco; niſi vulgatiſſimum illum, & vſitatiorem in ſacris litteris, quàm ſit propria vocabuli ſignificatio, cum voces vniuerſales reſtringuntur, & ad ſubiectam*

materiam accommodantur. Quandoquidem arbitror, Omnium *appellatione, eo loco, illa omnia ſignificari, quæ ad negotium* Euangelij *pertinent. nam hæc tantùm, nec præterea alia, eſſe poteſt* Iohannis *ſubiecta materia.* Atq; *idcirco, nihil aliud eum dicere voluiſſe, contendo, quàm, quæcumq; ad* Euangelij *negotium pertinentia facta conſpicerentur, ea omnia per Chriſtum facta fuiſſe. plurima enim eiuſmodi, eaq; cæteris præſtantiora, tunc facta fuiſſe apparebant, cum iam Chriſtus corpore abeſſet; quæ tamen per eum, id eſt, eius poteſtate, fuerant facta.* Quòd *ſi intelligis, in poſterioribus illis* Ioh. *verbis agi priùs de creatione, iam id non poterit eſſe verum, cum antea de redemptione actum fuerit, ſi non alibi, at certè in proximis verbis,* quæ illuminat omnem hominem veniens in mundum. *ſic enim legi debere ſuprà monuimus.* Quod *dico, non quia multum interſit, vtrùm de redemptione priùs apertè, deinde verò ſub nomine creationis, fuerit actum, an verò contrà, quod ad* ταυτολογίαν *attinet, quam tu interpretationi meæ obijcis: ſed quia, cum indubitatum ſit, poſt prædicta verba,* & mundus per ipſum factus eſt, *de redemptione iterum agi, hinc agnoſcere poſſis, non futurum abſurdum, ſi quis eius loci verba ita interpretetur, vt repetitio aliqua in illis inſit.* Quamquam *mirum videri debet, quòd in* Iohanne *repetitiones, aut* ταυτολογίας *ipſas tamquam inſolens aliquid admittere nolis; cum planè conſtet, ſcriptorem illum iſtis quodammodo delectari, earumq; exempla*

adeò apud ipſum frequentia eſſe, vt ſuperuacaneum ſit ea proferre. Hoc tantùm dicam, *me non dubitare, quin tu & hunc, & ſuperiorem locum, vnà cum pleriſque alijs diuinarum litterarum ſtudioſis, de prima creatione accipias.* Ex quò neceſſariò ſequitur, *repetitionem atque adeò* ταυτολογίαν *in his* Iohannis *verbis eſſe (nam quid aliud eſt, mundum per Chriſtum eſſe factum, quàm, per eum omnia eſſe facta, ſi vtrumque de prima creatione accipiatur) quæ tamen non erit, ſi, vt ego volo, verba vtrobique explicentur.* Qua *ratione priorem locum explicari velim, iam dictum eſt. poſteriorem verò ita explico, vt ſenſus ſit, vel mundum iſtum, quem incolimus, id eſt, homines in eo habitantes, per* Chriſtum, *quantum in ipſo fuit, inſtauratos & reformatos fuiſſe, & quaſi denuo factos, quemadmodum ante annos ferme viginti duos eum locum accipiendum eſſe docui, vel futurum nobis mundum, per* Chriſtum *eſſe factum. quæ explicatio ſuperiori adiuncta eſt, eaq́; abunde confirmata, ijs fortaſſe omnibus dilutis, quæ illi aduerſari videantur, in ſuprà dicta defenſione animaduerſionum noſtrarum in* Aſſertiones *collegij* Poſnanienſis. Iam *verò aliud eſt ſine dubio, omnia, quæ ad* Euangelij *negotium pertinentia facta conſpicerentur, per* Chriſtum *facta fuiſſe: aliud verò, vel mundum per* Chriſtum *quaſi denuo factum eſſe (tametſi hoc ex illo conſequitur) vel futurum nobis mundum per eundem factum fuiſſe; quamuis hic fuerit finis rerum ad* Euangelij *negotium pertinentium, quæ tunc factæ conſpiciebantur.*

ſpiciebantur. Ex *quo etiam intelligi poteſt, ſi dixeris, hac ratione plures ταυτολογίας commiſſum iri, quia videlicet in hiſce duabus ſententijs agetur de redemptione, & iam ego faſſus ſum in alijs totius loci verbis non ſemel de redemptione agi, te id non iurè dictum.* Nihil *enim obſtat, quominùs ſæpius de redemptione agatur, nec tamen vlla committatur ταυτολογία; quippe quòd non eodem modo id fiat, neque de iiſdem prorſus rebus ad redemptionem pertinentibus.* Plura *ſiquidem ſunt ad redemptionem pertinentia, & plures eius partes; præſertim, ſi nomen* Redemptionis *ita accipiatur, quemadmodum a te fieri video: vt, ſcilicet, omnes ſuas proximas cauſſas, omniaq; ſua effecta, & appendices quaſdam, ac potiſſimùm reformationem rerum omnium complectatur.* Alioqui, *ſi nomen iſtud propria ipſius ſignificatione acceptum fuerit, pauca omnino verba erunt in toto eo* Iohannis *loco, in quibus de redemptione agatur.* Neque *hæc eò dico, vt docere velim, nullam ταυτολογίαν futuram, ſi, vbi tu de prima creatione agi putas, de iis agatur, quæ ante expoſui (iam enim aſſerui,* Iohannem *ταυτολογίαις quodammodo delectari) ſed, vt intelligi poſſit, tolerabiliorem eam fore, ſi mea, quàm ſi tua interpretatio recipiatur.*

Nam *quod deinde ais, ſi* Creationis *ſimplici nomine in locis a te allatis noua creatio intelligatur, vetus teſtamentum nouo clarius futurum; ſiquidem in vetere teſtamento cum noua creatio prædicitur, ea diſertè nominatur; hoc, inquam, quod ais, non vide-*

tur quidquam momenti habere. quandoquidem ſubiecta noui teſtamenti materia, & illius perſona, per quem alicubi in teſtamento nouo facta creatio dicitur, & denique locorum ipſorum circumſtantiæ, & cum alijs ſimilibus collationes planiſſimum faciunt, non de prima, ſed de alia quadam creatione agi. Quæ ſit noui teſtamenti materia, & quàm illa a prima creatione abſit, adeò vt proprium eius ſit illud, quod primæ creationi opponitur, id eſt, regeneratio & reformatio, apertius eſt, quàm vt probari debeat. Illius porrò perſona, per quem alicubi facta creatio dicitur, Ieſus Chriſtus *eſt,* Epheſ. 3. v. 10. *quem, propriè loquendo, certiſſimum eſt, etiamſi is, qui vnigenitus* Dei *filius eſt, antea fuiſſet, non extitiſſe, niſi poſtquam ex virgine eſt natus: aut certè de ipſius ante illud tempus exiſtentia nihil aliunde apertè conſtare, immo perridiculum eſſe, exiſtimare aliquem extitiſſe, antequam ex matre ſua ſit natus; quemadmodum ſuprà alibi diximus. Quòd ſi ſub alia appellatione ſeu nomine, quàm* Ieſu Chriſti, *in locis a te pro-*
Ioh. 1. 1, &c. *ductis, illi creatio tribuitur, vt apud* Iohannem *ſub*
Coloſ. 1. 14, &c. Verbi *ſeu* Sermonis *appellatione, apud* Paulum *verò ſub* Dilecti Dei *filij nomine, cum nihil impediat, quominus nomen ſiue appellatio illa homini ipſi* Ieſu Nazareno *per ſe rectiſſimè conueniat, ſicut non pauci ex vetuſtioribus & recentioribus ipſis* Trinitarijs *de ipſo* Verbo *ſeu* Sermone *(nam de* Dilecto Dei *filio non eſt qui dubitet) fateri ſunt coacti; non eſt cur inde aliam quandam ſubſtantiam, ſeu ſubſiſtentiam,*

præter

præter illum hominem, vel ante ipſum imaginemur. ſed potiùs ex eo, quòd alibi diſertè ipſi Ieſu Chriſto creationem tribui videmus, concludendum omnino eſt, nihil aliud eſſe aut fuiſſe vmquam verbum ſeu ſermonem illum, illum'ue dilectum Dei filium, quàm ipſum Ieſum. Cæterùm, quod ad circumſtantias ipſorum locorum attinet, & cum alijs ſimilibus collationes, ex quibus perſpicuum fiat, non poſſe creationem iſtam eſſe primam illam a Moſe deſcriptam, ſed neceſſe eſſe, vt alia quæpiam ſit, eaq́; poſt Chriſtum ex virgine natum; ſatis erit, ne nimis longi ſimus, ſi id in ipſo loco Pauli, ex quo tuum argumentum formaſti, euenire demonſtrauero. ſed priùs, vt meliùs intelligas, rationem tuam a maiore claritate ductam, quæ in vetere teſtamento eſſet, quàm in nouo, nullum momentum habere, animaduertere debes, in loco Eſaiæ a te allato, & ſi qui ſunt ſimiles, aut neceſſe fuiſſe addere aliquid, quod de noua creatione verba fieri indicaret, aut nihilò clariorem fuiſſe ſermonem, eo addito, quàm ſi non additum fuiſſet. Aut enim verbum Creandi ita prolatum fuerat, & tales erant loci circumſtantiæ, vt ad præteritum tempus creatio iſta poſſet referri; & tunc neceſſe erat aliquid addere, ex quo non de prima iamdiu facta creatione, ſed de alia facienda agi conſtaret. alioqui, cum certùm eſſet, eum, qui ſe creare dicebat, primam creationem feciſſe, vix fieri potuiſſet, quin ad illam verba ipſius referrentur. Aut rurſus Creandi verbum ita prolatum fuerat, & tales loci circumſtantiæ erant, vt nulla

ratione ad præteritum tempus ea creatio poßet referri; & tunc, etiamſi ſimpliciter dictum fuißet, Ecce creo cælum & terram, *tamen nemo prorſus fuißet, qui de noua aliqua creatione ſeu reformatione rerum verba iſta non accepißet. Cum igitur voces additæ* Nouum *&* Nouam *aut neceßariæ fuerint, aut ſuperuacaneæ, nulla inde (nam præter iſtas voces nihil eſt in ipſis verbis, vnde ea colligatur) maior claritas colligi poteſt in verbis veteris teſtamenti, quàm ſit in verbis noui.* Nam *etſi in verbis noui teſtamenti* Creandi *verbum, aut aliud ſimile, ad præteritum tempus manifeſtè refertur, & de re iam facta ſermonem eſſe conſtat; tamen cum, vt dictum fuit, aliunde non appareat, per Chriſtum* Ieſum*, per quem facta hæc creatio dicitur, primam creationem fuiſſe factam, immo cum id, propriè loquendo, impoßibile omnino exiſtimari debeat, nihil fuit neceſſe, quemadmodum in veteris teſtamenti verbis fuit (ſi modò voces iſtæ ibi aliquid efficiunt) addere voces vllas, quæ de noua aliqua creatione, non autem de prima, ſermonem eſſe ſignificarent. præſertim cum & in vetere, & in nouo fœdere ſimplex ipſum verbum* Creandi *nouam aliquam creationem ſeu reformationem ſignificare inueniatur. Quòd ſi maior iſta claritas non ex verbis ipſis, & loquentis conſilio, ſed aliunde, & ex accidente oritur; nihil abſurdi eſt in eo, quòd alicubi veteris fœderis verba eadem de re clariora ſint, quàm verba noui fœderis. Quamquam crediderim, iurè affirmari poſſe, non de eadem ipſa re vtrobique agi, ſiue non*

ue non idem dici a Paulo, quod prædictum fuerat olim a Deo apud Eſaiam: vbi prouerbialis quædam videtur eſſe locutio, qua ingens aliqua rerum mutatio ſignificari ſoleret.

Verùm, hoc omiſſo, iam ad Paulini loci circumſtantias veniamus, & ſimilis alicuius loci cum eo collationem. Primùm igitur, quòd Dilectus Dei filius, per quem creationem iſtam factam fuiſſe, Paulus ſcribit, ibidem Imago Dei inconſpicui vocatur, id nonobſcurè indicat, de homine illo Ieſu Dei filio verba fieri, per quem Deus vltimis temporibus locutus eſſe ſcribitur, & qui propterea ibidem expreſſa imago ſubſtantiæ eius eſſe dicitur. nam alibi quoque, vbi a Paulo Chriſtus imago Dei appellatur, ex ipſius loci verbis patet, id fieri ratione Euangelij per ipſum publicati & confirmati, nec alia potiſſimùm de cauſſa iſta appellatione Chriſtus inſignitur, niſi vt ſciamus, quæcumque homo ille Ieſus, qui Chriſtus nominatur, nobis annunciauit & patefecit, ea reuera diuina eſſe, nec alio loco habenda, quàm ſi ipſum Deum præſentem conſpexiſſemus, eaq́; nobis dicentem audiuiſſemus. quo ſenſu, vt ex loco ipſo, ſi ſequentia verba legantur, apertè conſtat, dixit ipſe Chriſtus, qui ipſum viderit, patrem vidiſſe; & ſic, qua ratione potiſſimùm ipſe imago Dei ſit, dilucidè expoſuit. Iam, quæ hic multi de iſta Dei imagine ante publicatum & confirmatum Euangelium philoſophãtur, inanes ſunt ſpeculationes a mente & ſimplicitate apoſtolica valde abhorrentes. Vide locum 2, Cor, 4. v. 4. & deinceps vſque ad illa

2. Cor. 4. 4.

Ioh. 14. 19.

verba, ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei in facie Chriſti Ieſu; *eaq́; coniunge cū verbis, quæ ſunt ad finem cap. præcedentis. Vide etiam, quæ ſuprà hac eadem de re dixi, cum ad vltimam illarum quatuor tuarum rationum reſpondi. Præterea in hoc eodem loco ad Coloſ. Paulus proximè de ſanguine illius dilecti filij Dei mentionem fecerat; quod ſine controuerſia ſimiliter demonſtrat, ipſum de eo, vt homine, verba facere; & propterea creationem, quæ illi poſtea tribuitur, non poſſe eſſe primam creationem, quæ facta eſt longiſſimo tempore, antequam homo ille fuerit. Ad hæc, ſi Pauli mens fuiſſet Chriſto primam creationem tribuere, ijs ſanè loquendi modis vſus eſſet, quibus in ea commemoranda tum alij omnes ſacri*
Act. 14. 15. *ſcriptores vti ſolent, tum ipſe alibi eſt vſus, ipſiusq́; cæli, & terræ creationis diſertè meminiſſet; qua ſola commemorata, ſæpe vniuerſa prima creatio intelligitur. Verùm nullam ipſius cæli, & terræ creationis mentionem facit, quamuis vtrumque commemoret; quippe qui ea omnia, quæ in cælo, & in terra ſunt, generatim nominet. ex quo apertè oſtenditur, illum de alia quadam creatione loqui: qua nimirum ipſum cælum ipſaq́; terra non comprehendatur. ſed neque alia ex ijs, quæ ſunt in cælo, & in terra hac ratione comprehendi, præter ſubſtantias intelligentiâ præditas, eaſq́; fortaſſe non omnes, ex eo apparet, quòd, non dicam nihil, quod eiuſmodi non ſit, ibi commemòratur, ſed paullo inferiùs, vbi reconciliationis & pacificationis aperta fit mentio, quæ ad iſtas tantùm*
ſubſtantias,

ſubſtantias, nec tamen ad omnes, pertinet; omnia ſimiliter generatim commemorantur, tum quæ in cælis ſunt, tum quæ in terra. Et *hæc ſatis ſint, quod attinet ad ipſius loci circumſtantias.*

Quod verò pertinet ad alicuius ſimilis loci cum eo collationem, nihil illuſtrius in hoc genere excogitari poteſt, quàm, ſi quis cum hoc loco ea conferat, quæ idem Paulus *in epiſt. ad* Epheſios *ſcribit. in qua, vt alij non pauci alijs reſpondentes, loci ſunt, qui huic noſtro in hac ad Coloß. epiſtola apertè reſpondent. Ibi igitur cap. primo, & 20. quamuis hoc idem argumentum pleniſſimè tractet de excellentia illius a* Deo *dilecti, deq; maximis operibus per ipſum a* Deo *factis; tamen ne verbum quidem diſertè ſcribit de creatione vlla vniuerſali per ipſum facta; niſi demum cap. 3. vbi ſatis perſpicuum eſt, eum loqui de reformatione cultus, & religionis vniuerſæ per vnum* Chriſtum *factæ; qua potiſſimùm aggregatio gentium omnium ad* Dei *populi rempub. continetur: de qua iam antea locutus fuerat. ſed in ijs verbis, quæ propriè loco noſtro reſpondent, & ſunt cap. 1. a v. 20. vſque ad finem capitis, quibus addi debent ea, quæ ſcripta ſunt ſuprà v. 10. & infrà cap. 2. v. 13. vſque ad v. 17. vbi tamen aliquid dicitur, quod in ipſo loco noſtro expreſſum non eſt, ſed exprimitur in hac eadem epiſtola ad Coloß. cap. 2. v. 14. in iſtis, inquam, verbis, nulla fit aperta mentio vniuerſalis alicuius creationis: & præſertim, quòd inuiſibilia illa* Throni, Dominationes *&c. per* Chriſtum *creata fuerint.* Sed *pro eo,*

quod eſt in loco noſtro, In eo, ſiue Per eum condita ſunt omnia: ibi eſt, Inſtaurare, ſeu potiùs, Summatim comprehendere omnia in Chriſto, ſiue per Chriſtum. quod hîc legitur, Thronos, dominationes &c. per ipſum, & in ipſum creatos eſſe, & ipſum ante omnes eſſe, & omnes in ipſo conſtare: ibi ſimpliciter ſcriptum eſt, Ipſum conſtitutum fuiſſe ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem. nempe quia, vt a principio diximus, eatenus potiſſimùm ſunt iſta creata, id eſt, reformata, per Chriſtum, quatenus illis ipſe dominari incepit, eaq́; regere ac gubernare. Nam præterquàm quòd hoc per ſe nouam formam in hierarchiam illam inducit, quæ antea talem dominum ac rectorem nō habebat; eſt etiam cauſſa eorum omnium, qui in illa continentur, poteſtatem & munera mutandi, augendi, minuendi, prout ipſi viſum fuerit. quemadmodum fieri videmus, ſi quis alicuius reipub. princeps ac dominus ſit factus. quam rempublicam vel ob id, quòd principem ac dominum, quem antea non haberet, ſit nacta, nouam ſimul formam nactam eſſe, nemo negare audebit. Eſt autem animaduertendum, quòd in loco ad Epheſios Paulus ad futurum quoque tempus & ſæculum apertè reſpicit. quòd ſi velimus, illum idem tacitè intellexiſſe in loco ad Coloſſ. poterunt verba illa, ſiue Throni, ſiue dominationes, *&c. ad terreſtria quoque referri, & in futurum tempus ſimul reſpicere. Etenim certum eſt, Chriſtum tandem non minùs reipſa, & euidenter omnibus huius mundi principibus dominaturum,*

rum, ipſorumq; dominum eſſe a cunctis ipſis agnitum iri, atque hac ratione eos per Chriſtum reformandos eſſe, quàm cæleſtibus illis principibus omnibus iam dominetur, ipſorumq; dominus eſſe a cunctis ipſis agnôſcatur, atque hac ratione illi fuerint per Chriſtũ reformati. Iam ſi hoc pacto locum ad Coloſſ. accipiamus, ceſſabit illa diſtinctio, quam ſupra poſuimus in ipſis Pauli *verbis inter cæleſtia,& terreſtria in priore loci parte. quæ res ad id, de quo quærimus, nullum momentum habet. proinde iudicent de iſta loci interpretatione homines docti.* Ego *in neutram partem pluribus diſputabo.* Reliquæ *locorum partes quàm inter ſe ſint ſimiles, & idcirco demonſtrent, rectè a me ſuperiores duas inuicem collatas fuiſſe, & vtrarumque vtrobique eandem ſententiam eſſe, quilibet per ſe, eas conferendo, facillimè agnoſcet. Itaque id ſolum monebimus, non debere cuiquam durum videri, quòd, vt locum ad Coloſſenſes, quem attuliſti, cum ijs, quæ ſcripſit idem* Paulus *ad* Epheſios, *conferremus, 10. verſiculum primi cap. epiſt. ad* E*pheſios cum 20. coniunxerimus. non ſolùm quia manifeſtum eſt, ea, quæ ſcripta ſunt cap. 2. a v. 13. vſque ad v. 17. ad hanc collationem pertinere, & propterea ad eam exequendam coniungenda eſſe, vt a nobis factũ eſt cum fine cap. præcedentis; ſed etiam quia, ſi quis rem diligentiùs inſpexerit, videbit, quidquid interiectum eſt inter 10, & 20. verſiculum primi cap. eiuſmodi eſſe, vt apoſtolus tantiſper a propoſito ipſo* Chriſti *concelebrandi aliquantulum digreſſus fuiſſe*

cenſeri

cenſeri debeat, & 20. verſic. ad propoſitum fuiſſe reuerſus.

Hactenus oſtendi, ni fallor, tantum abeſſe, vt quidquam incommodi accidat, ſi Pauli totum locum a te allatum de ſecunda tantùm creatione accipiamus, non etiam de prima; vt potiùs multa planè abſurda, atque adeò impoſſibilia, emerſura ſint, ſi aliter fiat. Nunc, quia tu plurimùm vrges ipſum verbum Creandi (nec ſanè quidquam eſt, quod præterea vrgere poſſis) oſtendendum eſt primo loco, reliquas rationes, quas affers, vt probes, illud hoc loco nouam creationem ſignificare non poſſe, non eſſe eiuſmodi, quæ vim aliquam perſuadendi habeant; deinde, exemplis prolatis, planum faciendum eius verbi, vel inde ducti & coniugati nominis Creaturæ, vſum non rarum in ſacris litteris eſſe, vt nouam creationem ſignificet.

Duæ videntur eſſe rationes tuæ, quæ implicitè in tuis verbis continentur. Quarum vna eſt, quòd, cum non deſint alia verba, quibus noua creatio ſignificetur, quæ, videlicet, ſint aperta; non ſit dicendum, apoſtolum ad id ſignificandum, ſimplici verbo Creandi vti voluiſſe, quod obſcurum eſt. Altera eſt, quòd, cum ſcribenti (præcipuè verò de re tanti ponderis) ratio ſit habenda perſpicuitatis, ſi vnum quodpiam verbum compoſitum in promptu non erat, quo iſta noua creatio clarè efferretur, & a vetere diſtingueretur; pluribus verbis id fieri poterat, vt factum eſt in ipſo vetere teſtamento, & porrò debebat.

Ad priorem rationem dico, certiſſimum eſſe, noui teſtamenti

ui teſtamenti ſcripta hebraicis idiotiſmis abundare, & propterea multa verba, multaſq; locutiones, quæ ibi ſunt, & videri & eſſe obſcuras, niſi vſus ſacrarum litterarum attendatur. cuius obſcuritatis nullam propemodum rationem habendam eſſe cenſuerunt ſcriptores illi; alioqui, græcè ſcribentes, hebraiſmos illos vitaſſent. Itaque, cum Hebræi *compoſitis verbis careant, & idcirco ſæpe ſimplicibus pro compoſitis vtantur; non putauit* Paulus, *ad nouam creationem ſignificandam, vitandum ſibi eſſe ſimplex verbum* Creare*; præſertim, cum idem ipſum verbum hoc ſenſu vſurpari ſciret in lingua hebræa, atque adeò in ſcriptis veteris teſtamenti; vt poſtea demonſtrabo.* Adde *(& hoc magis propriè ad tuam rationem conuellendam pertinet) quòd, niſi verbum aliquod nouum formare voluiſſet, quale fuiſſet* ἀνακτίζω *(tunc enim non vtebantur græci, vt arbitror, verbo iſto) nullum habebat verbum, quo reformationem illam, quam ipſe intelligebat, ita commodè exprimere poſſet, vt verbo* κτίζειν. Eam *enim reformationem intelligebat, quæ res, licèt antea extitiſſent, tamen tunc primùm reuera conditæ dici poſſent. quippe quæ tunc demum ſuam veram formam adeptæ eſſent.* Neque *enim* κτίζειν *ex nihilo aliquid creare, ſed condere, & ſuam formam rei indere ſignificat; & propterea commodè, etiam citra hebraici ſermonis rationem, tunc videtur poſſe vſurpari, cum noua aliqua forma inducitur.*

Ad alteram rationem reſpondeo, non potuiſſe Paulum *pluribus verbis mentem ſuam apertiùs explicare,*

plicare, quin multum dignitatis, & elegantiæ, addo etiam efficacitatis, de ipſius ſermone decederet. nempe enim, vt conijcere licet, hanc nouam rerum, de quibus loquebatur, creationem, veteri tacitè opponere volebat, atque docere, non in vetere illa ſed in hac noua, vt dixi, res iſtas cõditas ſuam veram formam adeptas fuiße. quare eodem ipſo verbo, eoq́; nudo, vti debuit, quo vetus ipſa creatio ſignificatur. Neque verò *illi iurè metuendum erat, ne quis verbum iſtud in ipſius verbis ad veterem creationem traheret. nam & ipſa ſubiecta materia noui teſtamenti, circa quam verſabatur, & ipſius loci circumſtantiæ illæ, quas ſupra expoſui, ſatis ſuperq́; vnumquemque monere debuerant, nullo pacto fieri poße, vt hic de vetere creatione eßet ſermo.* Quòd *ſi nihilominus tamen permulti id ſunt arbitrati, curioſitatis humanæ vitio id factum eſt; quæ inauditis & portentoſis quibuſdam rebus mirificè delectatur, & quaſlibet occaſiones ſpecioſarum quarumdam, licèt inanium, ſpeculationum arripit, ac conſectatur.* Nam *hoc idem in alijs multis ad religionem pertinentibus, adeoq́; in alijs ſcripturæ verbis interpretandis euênit. in quibus alioqui non ipſorum interpretantium, ſed eorum, qui verba illa protulerunt, culpâ error commißus fuiße videretur.* Illuſtrißimum *huius rei eſt exemplum in verbis, quibus vſus eſt dominus in cœnæ ſuæ ritu inſtituendo. quæ ſi propter ipſorum ſpeciem quandam in portentoſum planè ſenſum a plurimis accepta fuerunt; non eſt, cur quis cauſſetur,* Dominum *nimis obſcurè*

ſcurè locutum fuiſſe, & clariùs loqui debuiſſe. ſed vitio hominum id prorſus attribuendum eſt; qui, quantumuis ex re ipſa, eiusq́; pluribus circumſtantijs, de Christi mente moniti, occaſionem tamen propter vanitatem mentis ſuæ arripuerunt ex Chriſti verbis monſtra quædam fabricandi, ijsq́; ſe mirum in modum oblectandi.

Reſtat, vt, exemplis in medium prolatis, oſtendamus, verbum κτίζειν, *id eſt,* Condere, *ſeu mauis* Creare, *quo hîc vſus eſt* Paulus, *& nomen* κτίσεως, *id eſt creaturæ, quo proximè fuerat vſus,* Dei *filium* Primogenitum πάσης κτίσεως, *id eſt, omnis creaturæ appellans, ad nouam creationem, ſeu ad reformationem aliquam ſignificandam, in ſacris litteris accommodari: idemq́; in ipſo hebræo verbo* Bará *contingere, quod alioqui primam creationem magis multò, quàm verbum* κτίζειν, *præ ſe fert; ac propterea in vetere teſtamentò, vt quidam obſeruarunt, ſoli* Deo *tributum inuenitur.* Igitur *in ipſo vetere teſtamento apud* Eſaiam *hæc verba leguntur cap. 45. v. 7.* Omnem, qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. *Vbi non eſt dubium, quin verba iſta omnia ſimplicia pro compoſitis vſurpata fuerint; atque ita ſint accipienda, quaſi dictum fuiſſet,* Recreaui *(quãquam hoc verbum latinis auribus aliud ſonat)* Reformaui, Refeci. *Vt ſcilicet* Creandi *verbum hoc loco nouam creationem ſignificet. nam de vetere ſeu prima, quæ*

omnium

omnium eſt communis, & in qua omnia pariter ad ſuā gloriam Deus *creauit, & creat, ſermo eſſe non poteſt.* Et *cap. 65. v. 18. ſcriptum eſt*, quia ecce ego creo Hieruſalem, exultationem & populum eius gaudium. *Vbi Vatablus ſic annotat*, id eſt, inſtauraturus ſum Eccleſiam, quam gaudio afficiam. *Hieronymus autem ſic verba accipit, quaſi ſcriptum ſit*, Creabo Hieruſalem in exultatione, & populum eius in gaudio. *quos ſecuti in magnis* Rob. Steph. *biblijs annotationum auctores, in eum locum hæc verba ſcripſerunt*, Præſ. Heb. pro fut. Creaturus ſum Ieruſalem [cum] exultatione, & populum eius [cum] gaudio .i. inſtauraturus ſum Ieruſalem, hoc eſt redditurus ſum Eccleſiæ & populo fideli gaudium & exultationem. *Nec ſanè aliter Creandi verbum accipiendum eſſe videtur, cum Deus apud eundem* E*ſaiam ſuprà dicto cap. 43. v. 1. & 15. ait, ſe creare Iacob & Iſraël. Nam in iſtis locis veterem ſeu primam commemorare diuinam creationem, quæ impijs quoque, & a* Deo *prorſus alienis contigit, nihil ad rem, aut parum admodum facere poteſt. Ibi enim de inſigni quodam beneficio, quo* Deus *affecturus eſſet populum illum, deq́; futura liberatione e manibus inimicorum eius, verba fiunt. id quod* Deus *vel ex eo perſuadere illi vult, quòd illum ſibi in peculiarem populum delegerit, et aliàs ex magnis calamitatibus exemerit, & ſic eos noua quadam ratione creauerit atq; inſtaurauerit: vel idem efficacibus verbis confirmare, prædicens,*

dicens, ſe Iſraëlem creaturum eſſe, id eſt, planè renouaturum: atque, etiamſi funditus iam perijſſe dici quodammodo poterit, tamen eum ſe inſtauraturum, & ad præſtantiorem formam redacturum, id eſt, feliciorem, quàm antea fuerit, redditurum. Et hæc Eſaiæ teſtimonia ſatis ſint, quod ad vetus teſtamentum attinet, & ipſum verbum Bará.

In nouo porrò teſtamento ipſemet Paulus nobis exempla abunde ſuppeditabit. Primùm enim cap. 2. epiſt. ad Epheſ. v. 10. ſcriptum eſt, Ipſius enim ſumus factura creati (*græcè eſt* κτισθέντες) in Chriſto Ieſu, *&c. Nam quis negare poteſt, quin eo loco Creati idem ſit, quod Reformati, ſeu Creati, non quidem quatenus primò conditi fuimus, & homines ſumus, ſed quatenus deinde iterum fuimus conditi, & ſumus Chriſtiani? Sed & infrà eodem cap. v. 15. hæc verba leguntur,* vt duos condat (*in græco eſt* κτίσῃ) in ſemetipſo in vnum nouum hominem. *Vbi manifeſtum eſt Condat pro Reformet poſitum eſſe. In Caſtellionis tamen, & Bezæ interpretationibus hoc non apparet. ipſi enim, ſententiam tantùm non etiam verba ſpectantes, ſic locum conuerterunt, vt verbum Condere regat (vt loquuntur) immediatè poſt ſe non Duos, ſed Vnum nouum hominem. Cuiuſmodi interpretationes in ſacris litteris non ſunt, meo iudicio, laudandæ. quippe quæ locorum inter ſe collationem tollant, & verborum vim obſcurent, atque hac ratione præcipuam ſcripturæ intelligendæ viam quodammodo occludant. Sed ad rem noſtram. Nam in eadem præterea epiſtola cap. 3. v. 9.*

eſt locus ille, vbi ſecundùm græca exemplaria ſcriptum eſt, Deum creaſſe (eſt autẽ in verbis græcis participium κτίσαντα) omnia per Ieſum Chriſtum. Vnde, quemadmodum dictum eſt ſuprà, ſatis intelligi poteſt, non agi ibi de prima creatione, cum certum ſit, ipſum Ieſum Chriſtum nondum extitiſſe, cum primò omnia creata fuerunt; etiamſi Dei filius dilectus, ſeu Verbum, ſiue ſermo ille, quibus alibi omnium creatio aut tribuitur, aut tribui creditur, iam extitiſſet. Quamobrem neceſſe eſt, niſi verbis aliquam vim facere velimus, fateri, verbum Creare ſeu κτίζειν reformationem rerum ſeu renouationem ſignificare.
2. Cor. 5. 17. *nam alibi quoque ſcribit idem Paulus, omnia facta eſſe noua. Huc accedit, quòd, vt ſimiliter ſuprà dictum fuit, locus ipſe per ſe apertè oſtendit, non de prima, ſed de ſecunda creatione ibi verba fieri: potiſſimùm verò de reformatione illa, qua vnà cum gente Iſraëlitica aliæ omnes gentes vnus Dei populus ſunt factæ. Certè Ioh. Caluinus ex ipſo loco monitus & vidit, & confeſſus eſt, eam Pauli ſententiam ibi potiùs ad ſecundam, quàm ad primam creationem pertinere. Eius verba, vt ea a quodam recitata inuêni, qui etiam Luterum in eundem locum videndum monet, bona fide ſubſcribam.* Non tam (*inquit*) de prima creatione interpretari licet, quàm de inſtauratione ſpirituali. Tametſi verum eſt illud, verbo Dei creata eſſe omnia Pſal. 33. Io. 1. circumſtantia tamen loci poſtulat, vt de renouatione intelligamus, quæ continetur in beneficio redemptionis. *Hactenus Caluini verba.*

ba. Quod enim alij volunt, mentem Pauli fuiße dicere, quemadmodum Deus per Ieſum Chriſtum omnia primò creauit, ſic per eundem ea inſtauraße; hoc nec cum antecedentibus, nec cum ſequentibus verbis eorum'ue ſententia apertè cohæreret, & nimis conciſè, quantumq; ego meminiße poßum, præter omnem Pauli morem dictum eßet. Quamquam eſt præterea animaduertendum, neque in latinis codicibus, idq; Ambroſii etiam, & Hieronymi ætate., neque in Syriaca interpretatione legi verba illa, per Ieſum Chriſtum. *Cui lectioni ſi, vt debemus, locum eße poße velimus, iam ceßabit ratio iſta, cur primæ creationis ibi mentio fiat. nec alia vlla excogitari poterit, quæ iſtâ infirmior non ſit, & verba illa,* qui omnia creauit, *minùs cum alijs cohærentia, & multò magis conciſa non reddat.*

Vidimus de verbo ipſo κτίζειν *ſeu Condere ſiue Creare. nunc de coniugato ſiue inde ducto nomine* κτίσεως *aut alio creaturam ſignificante videamus; num ſcilicet id nomen nouam creaturam apud ſacros ſcriptores ſignificare ſoleat.* Et *primùm inſignis locus apud eundem Paulum occurrit, vbi id nomen ſæpius repetitum eſt cum nouæ creaturæ ſignificatione. Is eſt cap. 8. epiſt. ad Rom. a v. 19. vſque ad v. 24.* Nam *etſi plerique creaturæ nomen ibi aliter acceperunt; tamen id incogitantia quadam, & vocis prima facie conſtat eße factum, ſi quis paullo diligentiùs totum locum expenderit. Vidit hoc Anonymus quidam, qui in eam epiſtolam haud ſanè contemnendos commentarios ſcripſit, eoſq; Paulo tertio Ponti-*

ſici Rom. dicauit. Auguſtinus id tantùm vidit, nulla ratione fieri poſſe, vt de omnibus creaturis, ſeu de vniuerſitate rerum, vt alijs viſum eſt, ſub eo nomine a Paulo verba fierent. quare ad homines tantùm eam vocem retulit; quippe qui obſeruaſſet, Creaturæ nomen in ſanctis litteris, idq́; etiam apud ipſum Paulum, interdum hominem tantùm ſignificare. ſed falſus eſt tamen, (niſi nos ipſi vehementiſſimè fallimur) opinione ſua. plurimæ enim ſunt cauſſæ, quibus omnino prohibemur, Creaturæ nomen ibi aliter accipere, quàm pro noua creatura, pro ipſis, inquam, tantummodo hominibus, Dei ſpiritu regeneratis; quos apoſtolus dicit perpeſſionibus quidem, & calamitatibus, adeoq́; vitæ huius iacturæ potiſſimùm eſſe obnoxios; ſed non tamen quòd hic ſit eorum finis: ſiue euentum ipſum, ſiue illorum mentem ſpectes. Expectant ſiquidem ipſi ſumma cum ſpe, quam illis per Chriſtum fecit Deus, diem illum, quo filij Dei patefient, id eſt, homines, qui per Dei ſpiritum fuerint regeniti, ex ipſoq́; Deo nati, beatam immortalitatem ad ipſius Chriſti exemplum adipiſcentur; gementes tamen interim & ſuſpirantes ſub tanto malorum pondere, non ſolùm ipſi in vniuerſum ſeu generatim, ſed ij etiam inter ipſos, qui cæteris antecellunt, & ab alijs propter præcipuas quaſdam ac præſtantiores diuini ſpiritus partes, quas adepti ſunt, ex quibus vnus ipſe Paulus erat, meritò diſtingui poſſunt. Hanc omnino eſſe illius loci ſententiam, & per ſe (vt mihi quidem videtur) cuilibet ea de re monito apertiſſimum eſſe poteſt, & nos accuratè, ſingulis ferè verbis perpenſis, in diſputatione,

Mar. 16. 15.
Col. 1. 23.

ſputatione, quam cum Franc. Puccio *habuimus de mortalitate primi hominis, id planiſſimum facere conati ſumus. hic autem denuo eundem laborem ſubire & ſanè piguit, & minùs neceſſarium eſſe duximus.*

Sed præter ipſum Paulum, Iacobum habemus qui ſuæ epiſtolæ cap. primo v. 18. voce κτίσματ@, *id eſt Creaturæ, nouam creaturam ſignificauit, inquiens de* Deo, Voluntariè genuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium aliquod creaturæ eius: *ſiue, vt græca verba ſonant,* primitiæ quædam creaturarum eius. *Vbi pro* creaturarum *in græco eſt* κτισμάτων. *Initium ſeu Primitiæ, ſine dubio, temporis prioritatem declarant. vnde patet, apoſtolos, & qui illorum ætate per* Dei *verbum regenerati fuerunt, alijs* Dei *creaturis tempore priores fuiſſe. Atqui ſi Creaturarum nomine primas ſeu veteres creaturas intelligas, hoc falſiſſimum erit, cum aliquot millibus annorum ante mundus a* Deo *creatus eſſet, quàm iſti exiſterent.* Neceſſe *eſt igitur, vt Creaturæ nomen hoc loco nouam creaturam ſignificet; quæ nimirum tunc temporis primùm exiſtere cœpit.* Hinc *perſpicuum eſt, cur Chriſtus apud* Iohannem *in* Apocalypſi *ſe* Principium *creaturæ* Dei τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ *appellauerit. nempe quia & ab ipſo ſumptum eſt initium condendi nouas creaturas, & per ipſum aliæ omnes ſunt conditæ.* Nam *& proximè ſe teſtem illum fidelem & veracem appellauerat.* Quia *enim Chriſtus alijs doctrina, & exemplo ſuo præiuit, ac diuinæ voluntatis fidem fecit, idcirco & quatenus eſt noua creatura, alias omnes tempore antecedit, & aliarum* Apoc. 3. 14.

rum omnium eſt auctor atque origo. Hic autem *locus non a me ſolùm, ſed ab alijs etiam nonnullis & antiquis & recentioribus theologis, ad veterem Creationem non pertinere agnitus eſt.* Vt, *ijs iunctis, quæ modò ad eum explicandum breuiter attuli, poſſit meritò inter ea teſtimonia numerari, in quibus certum ſit, τῆς κτίσεως ſeu Creaturæ nomen non veterem, ſed nouam creaturam ſignificare. Sed, quid ſi nullum eiuſmodi teſtimonium haberemus, nec vſquam alibi verbum κτίζειν non primam creationem, ſed reformationem declarare inueniretur; num propterea ab eo verbo in hunc ſenſum in* Pauli *loco, quem produxiſti, accipiendo abſtinendum nobis eſſet? Non ſanè; cum etiam citra vllum hebraiſmum, & propriam verbi κτίζειν ſignificationẽ, de quibus ſuprà egimus, hæc loquendi figura atque tranſlatio facilè admitti poſſit, vt, quæ reformantur, formari ſimpliciter dicantur. præſertim cum præter alia multa, quæ ante expoſuimus, ex quibus patet, hanc eſſe omnino eius verbi vim eo in loco, manifeſtum ſit, nouæ creaturæ, & nouæ creationis per Chriſtum factæ plurimis in locis mentionem fieri; idq́; apud ipſum* Paulum; *vt* 2. Cor. 5. v. 17: Gal. 6. v. 15: Epheſ. 4. v. 24: Col. 3. v. 10. *Adeò vt, ſi mihi verum dicendum eſt, ego valde ſemper ſim eos miratus, qui, cum facillimam ſibi ab ipſo* Paulo *ſuppeditatam eius verborum explanandi rationem præ manibus haberent, vnius verbi ſpecie detenti, atque decepti, eâ omiſſâ, mirabiles quoſdam vel potiùs, vt dictum eſt ſuprà, planè portentoſos ſenſus ſcripturæ ſacræ accommodare non ſint veriti.*

ERASMVS IOHANNIS.

Equidem non nego aliquibus noui teſtamenti locis de noua creatione agi, eaq; ipſe ita accipio. Verùm quæritur de aliis locis, vbi ſimpliciter de creatione agitur nulla reſtrictione addita, & quidem diſtinctè ſubiungitur opus reparationis; ne quis intelligi id putet cum de creatione per Chriſtum facta agitur. Quemadmodum igitur nihil obſtat, quominus idem artifex domum inſtauret, qui eam primò ædificauit, ita cum Chriſto & creatio mundi & redemptio diſtinctè in ſcriptura aſcribatur, vtraque illi eſt relinquenda, nec altera detrahenda. quo conceſſo alterum quoque ſequitur, Chriſtum non ſolùm eſſe filium Mariæ, ſed Dei quoq; filium vnigenitum, qui ante initium rerum omnium ſit a Deo creatus, per quem poſtea mundum condiderit & collapſum reſtaurarit.

FAVSTVS SOCINVS.

Iam a me loci & citati & examinati ſunt, in quibus vel ſimpliciter de creatione agitur, nulla reſtrictione addita, qualis eſt locus Epheſ. 3. v. 9. *vel Creaturæ nomen ſæpius ſimpliciter eſt poſitum nec vllo pacto reſtrictum, immo tandem cum vniuerſali particula* Omnis *prolatum. qualis eſt locus* Rom. 8. v. 19. *vſque ad v.* 24. *Quin etiam in altero quoq; loco vox* Omnia *verbo Creandi adiuncta fuit; ſi modò id quæris, vt lo-*

ci, qui pro exemplis afferantur, non ſolùm Creandi aut Creaturæ ſimplex verbum habeant, id eſt, nulla particula ſeu voce adiecta, quæ ipſum verbum, vt ſic dixerim, modificet, ſeu qualitatem quandam illi apponat; ſed etiam de creatione in genere aut etiam vniuerſè loquantur, non autem de cuiuſdam aut quarundam rerum creatione. Quod ſi ita eſt, id profectò petis, quod eſt iniquum. Cum enim ego contendam, verbum Creandi in Pauli teſtimonio, quod protuliſti, Reformandi ſignificationem habere, idq́; ſatis ſit ad ipſum teſtimonium diluendum, quemadmodum apparebit, ſi pro Creata ſunt, reponatur, Reformata ſunt; abunde tibi ſatisfactum eße debet, ſi exempla producantur, vbi ſimplex verbum Creare, Reformare, aut ſimplex nomen Creatura rem, quatenus reformata eſt, ſignificet. id autem in omnibus exemplis contingit a me allatis.

Nam quod præterea dicis, in teſtimonijs tuis diſtinctè Reparationis opus commemorari; ad hoc iam ſuprà reſponſum eſt, &, quod ad Pauli teſtimonium attinet, demonſtratum, ea verba, in quibus ſeparatim de reparatione agi intelligis, continere partem totius illius reformationis, de qua ego perpetuò agere apoſtolum affirmo, nec vllo modo de prima creatione verba facere. Namque illud præcipuè hîc eſt obſeruandum, quòd Reparationis nomine putas te complecti totum id, de quo ego tantùm loqui Paulum contendo; cum tamen, ſi nomen hoc propriè accipiatur, partem ſolùm complectaris. Plus enim complectitur verbum Reformationis, ſeu Renouationis, quo ego vtor, quàm Reparationis. Quidquid enim reparatum eſt, id etiam reformatum,

formatum, ſeu renouatum eſſe dici poteſt. ſed non contrà. Ex quo fit, vt angeli reformati quidem, ſiue etiam aliquo modo renouati per Chriſtum dici poſſint; at reparati, nullo pacto. Reparari enim dicuntur illa, quæ perdita recuperantur, aut collapſa inſtaurantur; id quod certè angelis per Chriſtum (quod ſciamus) non contigit. quamuis non deſint, qui, propterea quòd Paulus de omnium reconciliatione, & pacificatione tum quæ in cælis, tum quæ in terra ſunt, quæ per Chriſtum facta fuerit, verba facit, Angelis quoque Chriſto mediatore ad eos Deo reconciliandos, & cum ipſo pacificandos, aut ſaltem in gratia apud eum conſeruandos, opus fuiſſe, aſſerere non dubitent; non intelligentes, vt antedictum eſt, de quo reconciliationis genere apoſtolus loquatur. Itaque, vt ad rem redeam, non rectè argumentaris, quando ex eo, quòd Paulus diſtinctè de reparatione agat, & conſequenter, vt tibi videtur, non poſſit ſub Creandi verbo eam comprehendere voluiſſe, colligis, neceſſe eſſe, vt Creationis nomine primam creationem intelligat. quaſi verò non ſit quidquam medium inter primam creationem, & reparationem, ſeu quidpiam tertium, quod vocabulo Creationis ſignificari poſſit. Nec diſſimile quid dico de loco Iohannis cap. primo. Neque enim, ſi diſtinctè ſit ibi reparationis mentio, & abſurdum, vt quidem tu arbitraris, eſt, quòd ibidem aut ante, aut poſt de eadem agatur, tunc videlicet, cum de omnibus, aut de mundo facto ſit mentio; propterea ſequitur, in iſtis locis de omnibus, quæ primò a Deo facta fuerunt, deq; Mundi prima, vt ita loquar, factura verba fieri. Poteſt enim eſſe aliquid ter-

tium, nec ad reparationem, nec ad mundi omniumúe primam facturam propriè pertinens, de quo in locis iſtis agatur. vt certè eſt, quemadmodum ſuprà oſtendi; adeò vt neque idem vtrobique ſignificari docuerim.

Cæterùm haud rectè meam mentem percipis, ſi credis, me propterea quòd Chriſto in ſacris litteris mundi redemptio tribuatur, eidem primam mundi creationem minimè tribuendam eſſe, ſtatuere. Non ſum *Dei gratiâ tam ſtupidus, vt ita argumenter. ſed dico, cum per ſe prorſus ridiculum & abſurdum eſſe videatur, Chriſto tribuere, quòd per ipſum mundus primò fuerit creatus, niſi priùs conſtet, eum iam tum extitiſſe, cum mundus primò creatus eſt; aut certè, cum nuſquam de iſta prima creatione per ipſum facta disertè ſcriptum quidquam fuerit, conſentaneum planè eſſe, vt loci, in quibus dicitur, per Chriſtum creationem eſſe factam, non de prima, ſed de ſecunda creatione accipiantur. nam nec quidquam abſurdi in eo eſt, aut eſſe poteſt, quòd ſecunda creatio per Chriſtum facta fuerit, & quòd fuerit facta, id & certiſſimum & teſtatiſſimum eſt. adeò vt hæc ſola ratio, ſi non ad argumentum tuum funditus euertendum, ſaltem ad illud vehementer infirmandum ac labefactandum plurimùm valeat, & ad teſtimonia, quæ affers, dubia reddenda. atque hoc idem in ſuperioribus tuis omnibus argumentis & teſtimonijs, per ea, quæ a me dicta ſunt, euenire, vix teipſum negaturum crediderim.* Atqui *hoc ſatis eſt, vt, ſi minùs mecum conſentire adhuc velis, at poſthac, niſi firmiores rationes & diuina oracula certiora habeas, non tantopere de ſententia, quam probandam ſuſceperas,*

ſceperas, aſſeueres, eamq́; inexpugnabilem eſſe ſtatuas. A quo tamen ſi nihilominus tibi non abſtinendum eſſe cenſes, rogo te, vt ſaltem, etiamſi ea vera non eſſet, nolis exiſtimare, quemadmodum in poſtremis tuis verbis prætefers, Chriſtum Mariæ tantùm filium, non etiam Dei filium vnigenitum futurum: ſed potiùs, ſi ea vera ſit, atque eo pacto explicetur, quo tu eam explicas, vt, ſcilicet, filius Dei vnigenitus hominem induerit, hinc ſequi agnoſcas, eundem Chriſtum vix, aut ne vix quidem, ſimul Mariæ filium, & Dei vnigenitum filium eſſe poſſe: immo, vt neutrum reuera ſit, neceſſe eſſe. Sicut enim homo conſtans ex anima, & corpore, in quod anima videlicet, vt pleriſque placet, cælitus immiſſa fuerit, neque anima reuera eſt, neque corpus; ſic Chriſtus conſtans ex Dei filio vnigenito, & homine ex Maria concepto & nato, id eſt, filio Mariæ, quem, videlicet, Dei filius vnigenitus de cælo deſcendens induerit, nec vnigenitus Dei filius reuera, nec Mariæ filius erit.

FINIS.

Abſolui hanc Diſputationem die 30. Nouembris, Anno 1584.

Ad replendas reliquas has pagellas addita eſt eiuſdem argumenti quæſtio ab eodem Eraſmo Iohannis eidem Socino propoſita, & ad eam Socini reſponſum.

ERASMI IOHANNIS QVÆSTIO.

QVVM Chriſtus dicat diſertè Ioan: 16. ℣ 14. Spiritum ſanctum ab ipſo accepturum, quod annunciabit apoſtolis, & non a ſe loqui, ſed quæcunque viderit & audiuerit; videtur hinc omnino ſequi, Chriſtum eſſe ipſo ſpiritu ſancto ſuperiorem, nec eius donis ditari poſſe. quomodo enim Chriſtum ditaret ſpiritus, qui a Chriſto accipit ſua? Nihilominus, quum ſcriptura affirmet, Chriſtum ſpiritus ſancti donis copioſè a Deo fuiſſe vnctum, vſque adeò vt nos quoq; de eius plenitudine accipiamus; non video qui ſtare poſsit, Chriſtum eſſe ſpiritu ſancto excellentiorem, & ſpiritum ſanctum lucem ſuam & doctrinam a Chriſto accipere. Niſi igitur dicamus, Chriſtum, quatenus eſt vnigenitus Dei, nihil accipere a quoquam, ne a ſpiritu quidem ſancto, ſed immediatè a Deo eiuſq; diuina luce impleri, Chriſtum verò hominem ſpiritus ſancti donis, tanquam ſpiritu ſancto multò inferiorem, ditari, & nobiſcum de eodem ſpiritu communicare: non video quomodo hæc ſcripturæ loca conciliari poſſint, Rogo, amice, tuam humanitatem,

vt ſi

vt ſi quid habes, quod hac in quæſtione tuæ conſcientiæ ſatis faciat, data opportunitate, mecum communices, & me tua eruditione doctiorem reddas.

T. H. deditus Eraſmus Iohannis.

Fausti Socini Responsum.

Homo *ille Ieſus Nazarenus, qui (vt ego quidem ſentio) ipſiſſimus Dei filius eſt vnigenitus & alius nemo nec præter, nec ante illum, ſecundùm diuerſa tempora, non quidem ſpiritu ſancto, quem ego perſonam non eſſe, penitus mihi perſuadeo, ſed ſeipſo maior, meo iudicio cenſeri debet: idq; ipſius ſpiritus ſancti ratione. Maior enim ſine dubio, ſecundùm hanc ipſam rationem, poſt, quàm ante glorificationem fuit. Immo ſeipſo maior in dies, cum hîc mortalis ageret, eiuſdem ſpiritus ſancti ratione fiebat, Luc. 2. v. 40, & 52. Quocirca nihil prorſus abſurditatis in eo eſt, quòd idem ipſe Ieſus Nazarenus, homo, inquam ille, ab initio & per aliquod tempus ſpiritu ſancto doctore egeret: poſtea verò ſpiritum ſanctum ipſe daret, & per illum alios doceret. id quod eſt omnium, quæ, quod ad ſpiritum ſanctum attinet, habere Chriſtus legitur, maximum & præſtantiſſimum. Nam, quod ipſe Ieſus apud Iohannem ait, ſpiritum ſanctum de ſuo accepturum & apoſtolis nunciaturum, & paullo ante dixerat, eum non a ſe ipſo locuturum, ſed, quæcumque audiuiſſet, dicturum; hæc non ſignificant, ſpiritum ſanctum a quoquam reuera doctum iri (hoc enim in veram*

perſonam tantùm cadit) ſed per proſopopœiam iſta, vt alia complura dicuntur; & ſignificant, vim illam & efficaciam diuinam, quam accepturi erant apoſtoli, & qua in omnem veritatem ducendi erant, de rebus eiuſmodi eos docturam, quæ ad Chriſtum pertinerent. Cum enim certum eſſet, poſt Chriſti glorificationem, tunc videlicet, cum ſpiritus ſanctus dandus erat, futurum, vt omnia, quæ Dei eſſent, ipſius quoque Chriſti eſſent, & idcirco iam Chriſti eſſe, ob rei mox futuræ certitudinem, dicerentur; meritò dicere potuit Chriſtus, ſpiritum ſanctum, qui de rebus planè diuinis locuturus erat, deq; eis apoſtolos docturus, ea docturum, quæ ad ipſum pertinerent. Propterea ſubiungit ipſe, Omnia quæcumque habet Pater, mea ſunt. Propterea dixi, *&c. Et hæc quidem, quod pertinet ad illa verba,* quia de meo accipiet & annunciabit vobis; *in quibus ratio redditur, cur ſpiritus ſanctus glorificaturus eſſet Chriſtum. Atqui non propterea glorificari poterat a ſpiritu ſancto Chriſtus, quòd Chriſtus illum, quæ annunciaret, docuiſſet: hoc enim quantumuis verum fuiſſet, nullo modo apparere potuiſſet: ſed quòd, vt dictum eſt, ea annunciaret, quæ ad Chriſtum pertinerent ad eiuſq; gloriam; id quod omnibus palàm futurum erat. Quod verò pertinet ad illa verba,* non enim loquetur a ſemet ipſo, *&c, idcirco ea dixit Dominus Ieſus, vt oſtenderet, conſolatorem illum, ſpiritum veritatis, verè diuinum futurum eaq; patefacturum, quæ Deus patefieri vellet, quæq; certiſſima eſſent. Nec verò ait Chriſtus, illum a ſe quidquam auditurum; ſed ſim-*

pliciter,

pliciter, auditurum affirmat. Itaque non a me, ſed a Patre, *ſubaudiendum eſt potiùs; quemadmodum idem ſpiritus non quidem a Chriſto, ſed a* Patre *proficiſci dicitur; licèt non niſi per Chriſtum, poſtquam is glorificatus eſt, in* Eccleſiam *deriuetur. Cæterùm, quod putas, filium* Dei *vnigenitum citra ſpiritus ſancti interuentum diuina luce impleri potuiſſe; id quidem verum eſſet, ſi ſpiritus ſanctus eſſet perſona.* Alio*qui, ſi ſpiritus ſanctus (vt iam me ſtatuere dixi) nihil eſt aliud, quàm virtus & efficacia quædam* Dei*; non video, quomodo res vlla creata (fateris enim ipſe, vnigenitum* Dei *filium eſſe rem creatam) citra ſpiritus ſancti interuentum, quantumuis immediatè eam a* Deo *acceperit, luce diuina compleri queat.* Ioh.15.26.

Hæc habui, quæ ad quæſtionem tuam breuiter reſponderem, non quò te erudirem, qui ipſe abs te doceri de multis cupio, ſed vt, cum in ea meæ conſcientiæ planè ſatisfaciam, te rogante, ſententiam meam tecum amicè communicarem.

Tui ſtudioſiſſimus

Fauſtus Socinus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

10-3-2

BIBLIOTECA